

LEVENTE

**IRTA
JÓKAI MÓR**

**RÉVAI TESTVÉREK
IRODALMI INTÉZET RÉSZVÉNYTÁRSASÁG KIADÁSA
BUDAPEST, 1909**

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2015
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-615-5531-46-0 (online)
MEK-14569

TARTALOM

ELSŐ FELVONÁS.

ELSŐ SZAKASZ.

Alirumnák.

MÁSODIK SZAKASZ.

Az elrejtőzött.

MÁSODIK FELVONÁS.

HARMADIK SZAKASZ.

Munkács.

HARMADIK FELVONÁS.

NEGYEDIK SZAKASZ.

A szer.

NEGYEDIK FELVONÁS.

ÖTÖDIK SZAKASZ.

Marót udvarában.

ÖTÖDIK FELVONÁS.

HATODIK SZAKASZ.

ÖTÖDIK FELVONÁS.

HETEDIK SZAKASZ.

Zomotor és nász.

UTÓSZÓ.

Szereplő alakok.

Árpád fejedelem, Magyarország ura.

Regehű, neje.

Levente, 25 éves

Jellek, 23 éves

Jutócs, 21 éves

Tarkócz, 18 éves

Zsolt, 4 éves

Árpád fiai.

Jahel, Jellek neje.

Marót csakán, Biharország ura, kazár fejedelem.

Csombord, Marót fia.

Büvellő

Illangó

Szemőke

Délibáb

Estilla, 4 éves

Marót leányai.

Gönczöl, kincsúr Árpádnál.

Táltos.

Halvaél, leánya.

Tas

Szabolcs

Gyula

Kund

Örs

Töhötöm

Árpád vezérei.

Lehel vezér, Tas fia.

Upolet

Apor

Ugron

Tana

Zila

Tahó

Kerencs

Sudár

Dancs

székely rabonbánok.

magyar hadnagyok.

Kusid, kun követ.

Tarczal, követ.

Privina, Szvatopluk követe.

Főbokalábrás Marót udvaránál.

Kurut, Marót bohócza.

Tivatulus.

Bagó

Czikás

kazár örök.

Magyar nők, leányok. Kazár őrpatak. Geisák. Czifrák. Legyezők. Tömlősök. Rabnők. Őrlő leányok. Igreczesek. Hegedősök. Kürtösök. Ijászok. Bokolábrások. Garaboncok. Lyükik. Medvés medvével. Étekhordók. Paszkonczák. Horkáz. Kádár. Billogos. Siratók. Gyászleányok.

Szintér az első szakaszban Halics Kárpátvidéke, a többiben Magyarország. Idő 992-től 996-ig.

ELSŐ FELVONÁS.

ELSŐ SZAKASZ.

Alirumnák.¹

Tájrajz: Szikladöbör. Holdvilágos éjjel, az égből csak egy szakadék látszik, a tele holddal, mely a szűk szikladöbörbe levilágít. Minden oldalról magasra meredő sziklacsompók zárják körül a szakadékot, melynek mélyéből nagy halommal merednek föl a szarvasagancsok, melyeket a szarvasok ide jönnek elhányni ez elrejtett zugba; közelebb rőt kokojszás² morotva, mely felett lidérczfények libegnek, a sziklákra szökellve. A magasban vad ludak, darvak, hattyúk repülnek végig, hangos «gá-gá», «kurr-kurr», «várj-várj» kiáltással; egy nagy kigyó tekeregve húzódik a morotva zsombikjai közé; két oldalt embermagasságú páfránbokrok.

I. JELENÉS.

Büvellő, Illangó, Szemőke, Délibáb.

A négy alirumna jó négy ellenkező oldalról. Viseletük lenge szövet, rendetlen ránczokba gyűrött. Büvellő derekán öv gyanánt egy hattyú átfonva, elől a nyaka, hátul a szárnyai; Illangó derekán átkötött kigyó; Szemőke öv helyett kantárt visel, Délibáb öv helyett repkényindát. Hajuk szétbontva. Büvellő koszorúja békakorsócska virágjai és tokja (nymphaea), Illangóé mákvirág és máktok, Szemőkéé páponyavirág (physalis alkekengi), Délibábé fagyöngy.

BÜVELLŐ. (Futtában repülést mímél.)

ILLANGÓ. (Kigyócsuszamlást utánoz.)

SZEMŐKE. (Lovaglást móríkal.)

DÉLIBÁB. (Úgy jó, mintha libegne.)

MIND A NÉGYEN. (Körülfutják a tért, aztán egymással szembe állnak.)

BÜVELLŐ. Köd előtttem, köd utánam.

Honnan jöttök?

SZEMŐKE. Hogyha tudnád, nem kérdeznéd.

DÉLIBÁB. Hát ti honnan?

ILLANGÓ. Hogyha tudod, minek kérded?

BÜVELLŐ. Röpve röptem.

ILLANGÓ. Síkva siktam.

BÜVELLŐ. Hattyú voltam, úgy repültem.

ILLANGÓ. Kigyó voltam, úgy siklottam.

SZEMŐKE. Én varázskantárral jártam,

Veres kandur a paripám.

¹ Ipolyi Arnold. Magyar Mythologia.

² Erdélyi tájszó, a Szent Anna tava közelében levő hegy, ingovány.

DÉLIBÁB. Én pávaszem pille voltam.

BÜVELLŐ. Én sót főztem békasóból,
Zsákot tömtem, telve is volt,
Rajtam ütött Csaba népe
Sokasága, mint a sáska,
Vezetőjük fehér szarvas.
Elfutottam, mind ott hagytam
Ebadóba a föld savát.
- Most már tudják: jobban jönnek.

ILLANGÓ. Én virágport, lepke vérét,
Arany bogár bűzös mézét,
Miből a kantair³ készül,
Szitán szedtem, tálba csentem,
Tetézve volt már a tálam.
Rajtam hajtott Csaba népe,
Vezetője tüzes lidércz,
Nyila felleg! Elriadtam,
Kantairt is ott feledtem.
- Most már tudják, jobban jönnek.

SZEMŐKE. Én kútágast fejtem, fejtem:
Tejet elébb, azután bort,
A kút vizét megköpültem,
Vajat mostam. Abban leltek
Csaba vaklincz⁴ ivadéki,
Vezetőjük veres farkas.
Tömlőt borral, sajtárt tejjel
Ott veszítém: megtalálták.
- Most már tudják, jobban jönnek.

DÉLIBÁB. Én harmatot szedtem füben,
Szedtem minden termés felét,
Azt mind egy kobakba gyűjtém,
Csaba népe ott lepett meg.
Vezetőjük tarajos sas,
Megriadtam, ott feledtem
Ebadóban a föld zsirját.
- Most már tudják, jobban jönnek.

ILLANGÓ. Mit hallottál? Mit beszéltek?
Kinek híják a vezérük?

BÜVELLŐ. Álmos volt, ki eddig hozta.
Vén ember már: azt beszélük,
Lelket csinálnak belőle,
Deli férfi kell a gátra,
Neve Árpád, híre hangos,

³ Varázsszer, szerelemgerjesztő philtira. Ipolyi.

⁴ Somogyi tájszó. Tudományos gyűjtemény, Barnapiros arcú.

Még mostan csak «úr»-nak híják.⁵

Fia négy van: mind legények,
Kit én láttam, az a «Jellek»
Zord tekintet, széles vállak,
De a szemei tüzesek.

ILLANGÓ. Tarkócz neve az enyimnek,
Ifjú, szőke, piros arcú.

SZEMŐKE. Enyim Jutócs, szelid képű,
A haragja is mosolygás.
Bárányt visel a nyakában,⁶
De oroszlánt a szívében.

DÉLIBÁB. Az, a kire én futtomban
Vissza-vissza tekingettem,
Az maga egy mese-bálvány,
Annak a neve Levente.

BÜVELLŐ. Mind a négy itt lelje holtát!

SZEMŐKE. Olyan ifjan, mint ma élnek!
Valamennyit eltemesse
Édes apja, édes anyja.

MIND A NÉGYEN. (Egymás kezét megfogva, karójban lejtene.)
Rontsuk, rontsuk ellenséget,
Kurittoló⁷ szittya népet,
Csináljuk meg a bűvszerűt,⁸
Beleszédül: ott veszítjük.

ILLANGÓ. Osztózzunk meg mind a négyen,
Válasszunk ki vőlegénynek,
Ki milyen halállal haljon?

BÜVELLŐ. Jellek az én szívem kínja,
Azt én szépen elveszítem
Törbe csalva, cselbe rontva.

SZEMŐKE. Jutócsra fáj az én fogam,
Annak harcban kell megessen
Kopjavastól átnyilalva,
Harczi bárdtól összevágva,
Paripáktól eltaposva.
Ezt viszem magam a nászba.

ILLANGÓ. Szép Tarkócz lesz vőlegényem,
Az meghal, de bárzsing-ágyon;
Az kiadja lelkét csókban:

⁵ A fejedelemfi címe. Ipolyi.

⁶ Az áttért keresztyének jelvénye. Heortokrates.

⁷ Kóborló. Ipolyi.

⁸ Sajátom: A sárkánymesék ólom szerűje után.

Édes méreg lesz halála,
Ölelő kar temetője.

DÉLIBÁB. Nekem marad hős Levente,
Én együtt halok meg véle.

(A morotvából sűrű fehér ködoszlop emelkedik elő, mely a háttért eltakarja.)

ILLANGÓ. Nézd, már guvad a hegy lelke.

BÜVELLŐ. A föld búszsza.⁹

SZEMŐKE. Az ég dőge.¹⁰

DÉLIBÁB. Másnak láz, mi nekünk élet.

MIND A NÉGYEN. Vesszen a más, mi meg élünk!

Hopp hírével! Ki merre lát!

Engem senki meg ne lásson. (Négy felé elosonnak.)

(A sűrű köd eltakarja a tájat.)

MÁSODIK SZAKASZ.

Az elrejtőzött.

Tájrjz: A Kárpátok északi hegylába. A háttérben magas bérczek emberalakú idomokkal, a népmese kővé vált óriásai.¹¹ Jobbról síkság, tábori sátorokkal, melyek szekérsánczczal vannak elzárva. Elöl Árpád vezér biboros sátra, hegyében a kétágú turulos zászlóval. Az előtérben a kerteskő¹² nagy koloncokból összerakva, kerek asztal formára, annak a tetején izzó parázs-halom; mellette a hét fából faragott kerék két szoborhoz kötve, mely az új tűzgyújtáshoz való. Az oltárkő mellől forrás buzog fel, mely egy sziklahasadékba folyik alá. Túl a kövön terebélyes száldokfa, melynek ágaira szarvas- és vadkan-fők vannak fölaggatva. Balról egy szikla-odú, előtte sziklapad; az odú száda harántfekvő kőlappal letakarva. Künn a táborban őrtüzek égnek. Csillagos ég: a tele hold balra a havasok mögé aláhanyatlik.

I. JELENÉS.

Őrök, Asszonyok.

1. ÉS 2. ŐR. (Dárdával, paizszsal, oldalán kürt, hátán puzdra és tegez, Árpád sátora előtt gunnyaszt.)

NŐK. (Énekelnek a leáldozó holdhoz.)

Áldott légy hold anyánk,

Áldást hints vissza ránk

Te szereleméltető,

Reménység keltegető.

⁹ Tájszó. Nehéz fojtó lég. Tudományos Gyűjtemény.

¹⁰ Régi szó: miasma. Ipolyi.

¹¹ Egymással harcoló hegyek. Ipolyi.

¹² Oltár. Ipolyi.

Virágoknak, állatoknak
Megszaporítója,
Ábrándoknak, barangóknak
Megvigasztalója
Hints áldást, hintsed!
Mindenféle kincset,
Fűben, fában és fa levelében,
Szemben, szájban, emberek szívében.
A tehenünk jól tejeljen,
A virágunk mind kikeljen,
Neked illatozzon
Édes anyánkasszony!
Áldott, áldott, áldott holdvilágunk. (Hold lemegy.)

II. JELENÉS. Elébbiek, Táltos, Tivatulus.

TÁLTOS, TIVATULUS. (A szikla mögül előjönnek.)

TÁLTOS (felmegy az oltárhoz, kancsóval eloltja a parazsat.)

TIVATULUS. (Kürtjébe fú.) Tuhudúnok! Tüzet eloltsátok!

(Künn a táborban minden tüzet eloltanak.)¹³

NŐK. (Kardalt énekelnek a kioltott tüzhöz.)

Jaj! Jaj! Megjött jajok éjszakája!

Megérkezett a tüzek halála.

Táltos oltja kertes kövön áldozat parázsát,

Asszony oltja a tűzhelyén perlekedő társát,

Nem pislákol a szövétnek,

Be kell állni nagy sötétnek,

Elalszik minden világ,

Nagyot lobban régi láng.

Az áldott tűz, milyen kincs ez,

Akkor tudjuk, mikor nincsen

Nincsen, a ki melegítsen.

Mi lenne szegény fejünkből, hajna!

Ha élő tűz örökre meghalna?

Eget verne, föld áztatna emberek siralma,

A *kertes kő*, Isten köve hidegen maradna.

Boldog Isten, adj új tüzet az új áldozatra.

(Virrad.)

TIVATULUS. (Kürtjébe fúj.) Hajnal van, szép piros hajnal!

ŐRSZEMEK. (Künn, tovább adják a kiáltást.) Hajnal van, szép piros hajnal!

¹³ Általános tűzkioltás. Heortokrates. A keresztyénségre áttért magyaroknál ez ünnepség «nagy» szombat napján tartott, a mikor minden tüzet, még a templomi gyertyákat is kioltották, azután tűzkövel új tüzet gyújtottak, annak a parázsát szétosztották.

III. JELENÉS.

Elébbiek, Levente, Jutócs, Tarkócz, Szabolcs, Gyula, Kund, Vérbulcsú,
Örs, Töhötöm, Tana, Szila, Tahó, Kerencs, Sudár, vezérfiak, vezérek.
(Sátraikból előjönnek.)

Levente. (Öltözete vászon és darócz, mellén aczélvért, sugárküllös arany nappal, fején aczélsisak, rárótollal, derekán aczélöv, melyről hosszú egyenes kard függ alá; hátul csákány függ le övéről, vállán keresztül csatolva veres farkasbőr kaczagány; bő lábravaló, hosszúszerű saruk, sarkantyúval; bajuszt visel; az ősmagyarok már a tüzön felavatott gyermeknél tüzes vassal billangozták meg az állat, a mi a szakállnövést meggátolta.)

Jutócs. (Fiatalabb Leventénél, fején sastollas vidrabőr süveg, hasonló irhából készült ködmen, a fölött pánczéling, szűk nadrág, bakancs, átkötött sarkantyúval, oldalán görbe kard, hátul az övéről lecsüggő gerezdes buzogány; nyakában lánczon függő «agnus Dei». Haja kerekre nyírva göndör fürtökben nyakáig ér.)

Tarkócz. (Legfiatalabb a három közt, gyermek arc; viselete bő redős, virágokkal himzett kantus, feje födetlen, hosszú szőke haját félkörű arany fésű szorítja hátra, a honnan vállára omlik; fegyvert nem visel; vállán átvetett lánczon koboz függ.)

Vezérek. (Fejükön három varkocs, melyek közül kettő hátra vetve, a sisak két szárnya által fedeztetik, harmadik, az üstök, a homlokra csügg; viseletük bársony és selyem, arany boglárókkal ékesítve.)

IV. JELENÉS.

Elébbiek, Árpád.

Árpád. (Viselete ezüst sisak, kiterjesztett szárnyú napmadárral, vállán párducbőr kaczagány, termetén ezüst pikkelypánczél, az alatt selyem öltöny; csizmája sárga szattyán, arany sarkantyúval, kardja görbe, S-alakú.¹⁴ Haja, bajusza őszbe csavarodó.)

TÁLTOS. Itt jó az «Úr!»

ÁRPÁD. Isten minket.

TÁLTOS. Megsegítsen, el ne hagyjon.

ÁRPÁD. Mi jelt láttatok az éjjel?

TANA. (Árpád elé lép.) Nehéz jel volt, a mit láttunk, bizony mondom.

Nem mondanám, ha sokan nem látjuk,

Hogy imette¹⁵ a berezsenytűznél¹⁶

Körül ülénk: a lovak legeltek,

Csillagfutást néztük, találgatánk,

Ki hal meg ma? Anyányi tűzsárkány

Futott végig s egyszer csak szétpattant.

Pukkanása vezérhalált hirdet.

Egyszer csak megzendül árva fejünk

¹⁴ Mintáját látni gróf Zichy Jenő Ázsiai utleírásában.

¹⁵ Régi szó: ébren.

¹⁶ Örtűz. Ipolyi.

Felett a *kiterjesztett erősség*.¹⁷
Ezernyi ezerben, egész tábor
Sas, kerecseny, keselyű és karvaly,
Rohan ránk rikács sivalkodással,
Vágnak goromba csőrrel, karmaikkal.
Embert, lovat, barmot kegyetlenül
Még a szavuk is mind csak azt kiáltozza:
Előre magyarok! Mit *süttök itt makkot*!¹⁸
Tul a havas hegyeken a hazátok!
Attila apátok gazdag öröksége!
Embertül féltetek? Féljetelek sasoktul!
Mit álmolyogtok itt *ofrányiak*?¹⁹
Alig birtuk magunktól elterelni
A szárnyas tábort bottal, kopjanyéllal,
Erdőbe futva menténk meg magunk.

TÁLTOS. A bocskorod vitézebb, mint magad.

TANA. Ne mondd azt, Táltos! Voltam én *iralló*,²⁰
Tudom, hogy miket tett «ármány» az az ocsmány,
De azt a sas tábort bizony nem ő küldte,
Nem a *Patvar* hozta, nem a *Szösz* vezette,²¹
A kiket pokolban költött a «bűnasszony»
Bűvös turulmadár arany taréjos
Vezette azokat, zászlónk csodajele
Álmosunk nemzője. A ki megteremté,
El is emésztheti. Rakva már a máglya,
Ezüst haju Álmos nyergében ül rajta
Várva dicsőhődő mennybeprepülését.
Nehéz sor bizonynyal a nagy megvénhedés,
Hősnek és vezérnek százszorosan nehéz,
A ki a halált már ohajtja, nem féli,
A kinek ott fenn a napban már a helye.

ÁRPÁD. Állj félre! Adj helyet a következőknek.

SZILA. (Árpád elé lép.) Kémül valék kiküldve a hegyekbe,
Ki a kövekkel vagyok ismerős.
Találtam ezt. (Táskájából egy sókoczkát vesz elő.) Ehető drágakő.
Drágább, mint a *kovácsolt tűz*,²² a kit
Aranynak hínak. Itt egész hegyek
Merednek fel ilyen becses kövekből,
Ez embert éltet, barmot felteremt,
Isten savának hiják e követ,

¹⁷ Mennyboltozat. Zsoltár.

¹⁸ Hasztalan időtöltés. Közmondás.

¹⁹ Csavargó. Ipolyi.

²⁰ Sokat tudó. Ipolyi.

²¹ Ördögök nevei a régi magyaroknál. Ipolyi.

²² Ipolyinál.

Tenger vizéből főztük hajdanonta
S most hegygyé válva állja el utunkat. (Hátra lép.)

TAHÓ. (Előre jön.) A síkra küldtél engem kémlelődni,
Magammal hoztam e kalászokat,

(Buzakalászokat vesz elő iszákjából.)

Olyan fű ez, melyen kenyér terem,
Meg e tobozt, melynek parányi magja
Az édes álmot hozza meg szemünkre.

(Máktokot vesz elő.)

Meg egy aszu fürtöt, melynek leve
Kis istenné teszi azt, a ki iszsza.

(Aszu szőlőfürtöt mutat fel.)

S ez áldott földnek messze nincs határa.

(Hátra lép.)

KERENC. (Előre jön.) Én két *dinkát*²³ hozék: egész teher volt.
Meg egy tarisznya földet rónaságból.
A föld korom; s a földön elterülő
Indák gyümölcse, a mit elhozék.
Az egyik zöld, a húsa, mint a vér,
Másik reczés, belül aranyszínű,
Az ize méz, zamatja illatos.
A dédapám mesélt nekem ilyenről,
Hogy őshazánkban voltak ily csodák,
A hol Ögyek volt még a fejdelem,
Öntözgeté Emős nagyasszonyunk.
De a nevére nem emlékezett már,
Talán a táltos zár²⁴ fejébe megvan.

TÁLTOS. A zár fejem őrzi, de ki nem adja.

SZILA, TAHÓ, KERENC. (A magukkal hozott sót, gyümölcsöket egy kosárba lerakják, Kerencs a tarisznyájában hozott földet egy vederbe önti.)

SUDÁR. (Előlép.) A mit én elhoztam, az nincs tarisznyában,
Két szemem szedte fel, a fejembe' tartom.
Buja fűvel benőtt rónatájak képét.
Kengyelvesig érő vad borsók, bagolcsák
Mikben csordaszámra legel szarvas és őz.
Ligetes csalitban bölénybika bömböl,
Bölénytehén híja eltévedett borját.
Édes vizű folyók csendes kanyargással
Szelik át a rónát, partjaikra járnak
Estenden a gímek szomjukat elverni.
S mikor a folyóvíz el kezd virágozni,

²³ Dinnye régi neve. Diószegi. Fűvészkönyv.

²⁴ Kopasz.

Azt hinnők, most mingyárt eleven lesz a hab,
Özőne a halnak ugrál ficzánkodva,
Nagy bajuszú harcsák, csuka, viza, potyka
Csak úgy hemzseg, egymást űzve, előzgetve,
Egy-egy óriás tok szélyel csap közöttük.
S ezen a nagy rónán soha kaszás ember
Buja kaszanyúgból még rendet nem vágott,
Szarvasok csordáit vadásznyíl nem irtá,
Vad bölény üstökét gerely át nem járta,
Se halász hálóval, se pákász szigonynyal
Halak sokaságát meg nem fogyasztotta.
A mit én bejártam hetedhét országot
Mondhatom Istentől terített asztalnak,
A ki vár vendéget: elbujdosott fia
Dédunokájában megtérő vendégét.

TÁLTOS. Árpád úr! Meghallád kémek hírhozását,
Ők elmondtak mindent, a mit láttak tegnap.
De azt nem mondhatták, hogy mit hoz a holval,²⁵
Holval homályába ők bele nem látnak.
De van, a ki elment fényes túlvilágba
Jövendőt meglátni, onnan visszatérni:
A nap mezejéről izenetet hozni.
Az én szemem fénye, tulajdon leányom
Egyetlen szülötte magzatom «Halvaél»
Ím itt van a birgej,²⁶ kővel letakarva,
Csillaghullás éjén lefeküdt a lányom,
Megmondá, fölébred új tűz reggelére.
S akkor majd elmondja, mi van az egekben,
Meghagyva számodra s négy fiad számára.

ÁRPÁD. Meghallom. Fiaim is hallják meg együtt.
Fiaimnak atyjok vagyok, de nem urok,
Szabad akaratát kövesse mindenik.

TÖHÖTÖM. Árpád úr! A fiad Jellek nem lehet itt,
Őt előre küldénk száguldó csapattal,
Utat kitanulni, útba eső népet
Szép szóval megnyerni, hozzánk édesgetni.
Tege előtti nap hajnal pitymallatán
Lehellel indult el. Ezóta pihennek
Laborcz fejdelemnél, magas Ung várában.

ÁRPÁD. Hiják hát a nejét, ő szóljon helyébe.

LEVENTE. (Bemegy Jahel táborába s Jahelt kivezeti.)

²⁵ Jövendő. Ipolyi.

²⁶ Toroczkói tájszó: sziklába vágott sír; innen a székely népies átok «egyen meg a birgej!» J. M.

V. JELENÉS.
Előbbiek, Jahel.

Jahel. (Első rendbeli viselete, feje arannyal áttört veres szövettel átkötve, melynek arany rojtjai válláig lecsüggnek, az alól varkocsai tűnnek elő, két rétből felkötve, öltözete körülcsavart veres és sárga sávú gyapjúszövet, varrás nélkül; nyakán többsoros láncz arany pénzekből, keblén sokszínű kockákra osztott takaró, kettős övet hord, filigránmunka érmekből, egyik a derekán, másik az ágyékon alul, szoknyája hátul a földet sepi, elől térdig fölcsiptetve. Lábain szandálok, melyeknek gyöngyös szíjai egymáson keresztül fonva térdig föltekergőznek s ott drágaköves boglárrel vannak bekapcsolva, fülkagylóra akasztva filigránmű körte alakú függőket visel.²⁷ Árpád elé lép.)

Ipam. Te hivattál. Mi kérdésed hozzám?

ÁRPÁD. Menyem, Jahel asszony, azért hivattalak,
Hogy légy ez időben a férjed képmása.
Ősi szokásaink az özvegy asszonynak
A tanácskozásban férfi számot adnak.
S a kinek a férje kinn jár táborozni,
Lába még a földön, feje már az égben,
Annak megadják az özvegy igazságát.

JAHEL. Vállalom. Add tudnom, miről tanakodtok?

ÁRPÁD. Sírvermet felnyitunk, halottat felköltünk,
Jövendőbe látó elrejtőzött szűznek
Istentől leizent beszédét meghalljuk.

JAHEL. Kiáltó szót mondok, veled szembeszállva,
Árpád úr, férjemnek apja, édes ipam.
Izraél népének vallása a hitem,
Mózes törvényei én parancsolatom;
Lelkem hites társam is hitemet vallja.
Jehova megtiltja a lélekidézést,
Halott feltámasztást, jövendő mondatást.
Saul királyt, mert az endori boszorkányt
Lélekidézésre a király felhívta,
A harczban elejté, önkardjába ejté,
Nádlevélre írva, khaldéi cifrákkal
Itt van a bizonyosság, az én erősségem.

JUTÓCS (Jahelhez). Mit beszélsz Mózesről, Izraélről nekünk?
Nádlevélre firkált kúsza ákombákról?
Ócska limek-lomok! Én, Messiás hívő,
Tanúságul hívom a nagy Isten fiát,
Ki Lázárt felkölté halottai közül,
A ki csodát mívelt az alvó leánynyal,
Felköltve e szóval: nem halt meg, csak alszik.
Cserzett irhabőrön olvasható mindez
Görög nagy betűkkel, a mi szent igazság!

²⁷ Avar sírleletekből a keszthelyi sírmezőn. J. M.

JAHEL. Hagyd el, jámbor Jutócs. A te Messiásod
A zsidó ács fia: - jobb, ha elfelejtik.
Az igazi neve: József Ben Hanócsri,
Mindannyi csodája csupa szemfényvesztés.

JUTÓCS. Asszony! Ne ingereld öklelő egyszarvút!
Kapom a keresztet hirtelen-kezembe,
Lesújtok frigyládád rozsdás tetejére,
Azzal mehetsz vissza a vörös tengerhez,
Visszaimádkozni Fáraók rablánczát,
Vizből kihalászott Mózeseddel együtt,
Egész földönfutó nemzetteddel együtt.

JAHEL. Hogy most földönfutó az egész nemzetem,
Azt is Messiásod tette, ki megmondá,
Hogy ő Jéruzsálem templomát lerontja,
S azzal saját népét a földön szétszórta.

JUTÓCS. De a porba ontott Jéruzsálem helyett
Megnyitá az eget az egész világnak.

JAHEL. Szegény csere az ég a vesztett hazáért!

LEVENTE. (Közéjük lép.)

Hagyjátok el már a sok szószátyárkodást!

Meddő szót idegen istenségek fölött,

Mit tudom a nevük? Nem is kérdezgetem.

Mit isteneljem azt, a ki nem Istenem?²⁸

Rovást sem ismerek. Nekem mondhatjátok,

Ócska irhabőrre ez meg az van róva,

Pókláb, tyúkkaparás, hasztalan ákombák.

Én csak az egy Istent ismerem. Magyarok

Örök nagy Istenét, a ki senki másé,

Ki együtt jár velünk, ki együtt él velünk,

Szenved, ha szenvedünk, vigad, ha vigadunk,

Vezet, ha bújdosunk, megtart, ha megszállunk.

S ha elestünk holtan dicső csatamezőn,

Felragad magához a nap mezejére.

Nincs annak más neve, csak egyetlen «Isten»,

Nevét nem cifrázzuk, mondjuk «boldog Isten,

Örök Isten, élő, igaz, édes Isten».²⁹

Az én hitvallásom nincs rovásra vésve,

Olvasztott szurokkal kutyabőrre írva.

Itt lakik szivemben, mindnyájunk szivében,

Meglátom a napban, melegszem tüzénél,

Húselek vizénél, pihenek a földjén.

Nekem anyám mondta, anyjától hallotta³⁰

Annak is az anyja, úgy szállt ivadéokra.

²⁸ Ipolyi.

²⁹ Ipolyi.

³⁰ Theophilaktes. Marczali H.

Most is azon állok, min őseim álltak,
A tuhudún vallás igaz magyar hitén.
Lelkem Istenemé, vérem a hazámé,
Szerelmem szülémé, kardom ellenemé.
Ez az én vallásom, s bizony állok érte.

ÁRPÁD. Jól van fiam, jól van. Te, a legidősebb
Még az ősi pusztán tanultad ismerni
Magyarok Istenét. Téged még a «gyula»
Avatott fel tűzön: hited megtartottad.
Három öcsédet már barang-út hordozta,
Idegen népek közt, idegen szokás közt,
S a magyarnak mindig az volt a törvénye:
«Tiszteld Istenedet, más Istenét ne bántsod».
Ez tartott bennünket annyi néppel össze.
Isteneink fölött nem *vikotilódtunk*.³¹
Egyik halomra mink tűztük Hadúr kardját,
Másikra meg a kun maga balitáját.³²
Monnóra³³ egyformán süt a nap az égből.
Hordhatja egyitek maga frigyládáját,
Másik a keresztjét: csak népét szeresse,
Istenét tisztelje, asszonyát becsülje.
Hát te fiam, Tarkócz! Mit tartod a szádon
Tenyeredet? Tán csak nem szopod az újjad
Máskor birokra is keltél bátyáiddal,
Most még a nyelved is kurta zablán tartod?

TARKÓCZ. No hát eleresztem. Én sem vagyok *tatar*³⁴
*Tikombakom ember*³⁵, se nem *félnederes*,³⁶
Tudom, mit imádjak. Bizony méltó is rá.
Kun atyánkfiai hordják azt magukkal.
Bábolnának híják, aranyból van verve.
Fölséges egy tündér: egy meztelen asszony.

LEVENTE, JAHEL, JUTÓCS. (Mindhárman egyszerre ráförmednek.)
Bálványimádó vagy! Bálványképnek hódolsz.

TARKÓCZ. Nem én! Nem az arany bálványt imádom én;
Hanem az elevent. Lelkem az után jár.

LEVENTE. Hiszen az még rosszabb. Az asszonyimádás.
Ebben él a kazár, ki velünk egy nemzet,
S még is leggonoszabb ellenségünk nekünk.
Kivel nem békülünk, kivel egymást rontjuk.

³¹ Czivakodni. Ipolyi.

³² Kisebb bálvány. Ipolyi, Orbán Balázs.

³³ Mind kettő. Régi szó: «monnó verembe esének».

³⁴ Ostoba.

³⁵ Hitvány.

³⁶ Bolond.

Lator királyukkal, buja Mén Maróttal,
Kinek a hány újja, annyi felesége.

TARKÓCZ. A mit te szídsz rajta, azt én magasztalom.

LEVENTE. Ha nem szeretnélek, legkedvesebb öcsém,
Bizony a fejedbe rontanám csákányom,
Hogy ezt a te véred, melynek minden cseppje
Méreg, ez idegen földdel felitassam.
Be ne hozd új honba, meg ne fertőzd véle.

TARKÓCZ. Legkedvesebb bátyám! Hát nem hoztál nékem
Sokszor czifra bábút, tarka tollú bankát,
Játékos *czibabót*?³⁷ Gondold, ez is csak az.
Virág, a mely nyílik, virág, a mely lehull.
Egyik leszakítja, másik eltapossa.

ÁRPÁD. (Elbusultan fordul a táltoshoz.)
Öreg hiba, a mit felgerjedni látok.
A négy fiam, a hány, annyi más uton jár.
Szerteszét vezeti a maga ösvénye.
Mindnek más a hite, más az üdvössége.
De hátha útjaik megint összejönnek,
Szembehozzák őket, ellenkező szívvel?
Nem az lesz-e vége a magyar nemzetnek,
A mi volt a hunnak? Etele nagy ősrünk,
Mikor a világot már behódította,
Minden ellensége meglapult előtte:
A mint szemét örök álomra lehunyta,
Három fia három táborra szakítá
A szittya nemzetet; támasztott magából
Magának új ellent, saját fegyverével
Törte össze a hunt, s a kivívott hazán
Tetemhalmot rakott tulajdon népéből;
A ki még megmaradt, világtalan világ
Végéig bújdosott barang Csaba népe.
Ez lesz-e utánam vége a magyarnak?

TÁLTOS. Kérdezd meg ez iránt jövődök hozóját
Holvalnak látóját, az elrejtőzöttet.

ÁRPÁD. Fiaim! Vegyétek a követ a sírról!

JUTÓCS, TARKÓCZ. (A kőlapot el akarják emelni a sírról, de nem bírnak vele.)

LEVENTE. Ne rontsátok vele magatok, gyermekek,
Majd én elemelem magamban a követ.

(Odamegy a birgejhez s felemeli a szádát eltakaró követ.)

TÁLTOS. Most ne szólaljon férfi hang!
A lélek félénk, menten elriad,
Ha férfiszót hall. Én megyek le érte.

³⁷ Pele. Szinnyey tájszótára.

(Leszáll a birgej szádán.)

NŐK. (Ébresztő dalt énekelnek.)

Jőjj, jőjj, jőjj elő a sírból,
Szállj, szállj, szállj alá az égből!
A nap a hegy ormán áll most,
Onnan egy lépés leszállnod,
Szellő elhoz, patak vezet,
Virág illatját érezed.

Illatos mező.

Nem kell se koboz, se igrecz,
Méhdöngéstől is felébredsz,
Ős apádtul egy lehellet
Lefújja a szemfödeled.

Illatos mező!

(A nők lassan elenyésző kardala közben a Táltos kihozza a sziklasírból a leányát, két karjára véve.)

VI. JELENÉS.

Előbbiek, Halvaél.

HALVAÉL. (Termete a táltos karjai közt halottképen megdermedve, fejétől sarkáig fehér fátyolba burkolva, a fátyol alatt testhez tapadó fehér csalánszövetű köntös, melyet szalagok tartanak össze.)

TÁLTOS. (A földre letelepedik, leányát ölében tartja, arcát, termetét kiburkolja a fátyolból, szemeire rálehell.)

HALVAÉL. (Felnyitja szemeit.)

NŐK KARA. Ő néz!

TÁLTOS. (Ujjai hegyével végig simítja Halvaél arcát.)

NŐK KARA. Ő él!

TÁLTOS. (Megcsókolja Halvaélt.)

HALVAÉL. (Felnyitja ajkait.)

NŐK KARA. Ő szól.

HALVAÉL. (Fölül apja ölében, két kezével csókot vet a nap felé.)

1-SŐ NŐ. Ő bucsúzik.

2-IK NŐ. Kitől?

1-SŐ NŐ. A naptól.

2-IK NŐ. Talán valakitől?

TÁLTOS. Ne szóljatok! Kérdetlenül felel.

Tedd a füled leányom a szívemre:

Szívdobbanásaim beszélnek.

Meghallod tőlük, lelkem mit ohajt.

(Halvaél fejét kebléhez szorítja.)

HALVAÉL. Atyám. Szived de hangosan beszél!
Ne verjen olyan nyugtalan: csitítsd el!
Nekem fáj, hogyha így ver a szived.

TÁLTOS. Megnyugtatom. Emeld fel a fejed.
Nézz a szemembe.

HALVAÉL. Nem, nem lehet oda.
A mit szemed kérdez, az én nekem
Még jobban fáj.

TÁLTOS. A napba nézz tehát.
Az nem fog fájni, azt már megszokád.

HALVAÉL. (Lassan felegyenesedik, fáttyolát fázósan összehúzza két kézzel keblén.)
Onnan jövők, dicső nap-mezejéről,
A véghetetlen szép zöld rónatájáról,
Határa nincs annak köröskörül.
A messzeségben *bábabukra*³⁸ *déli*³⁹
Fényében *sályog*⁴⁰ s égbe olvad át.
Az ég nem kék ott, hanem hófehér,
Örök felhőkárpit takarja bé
A zöld mezőt, hogy napban el ne égjen.
Felhő fölött örök világu tűz ég,
Alatta mindig hulló permeteg száll.
S ha néha felszakad a boltozat, -
S az felszakad, a hányszor megdicsőült
Hősök alakja száll a napmezőre, -
Olyankor felhőnyíláson keresztül
A földre látni: megkivánt hazára.
*A hétvizek és hét erdők honára*⁴¹
- Az illatoktól terhes zöld mezőn
Ott száguldoznak boldog őseink,
Alakjukról én mind megismerém.
Hunyór, Magyar a két testvér vadász,
Balambér a honkereső vezér,
Etele, a világ reszkettető,
Csaba, halottak újra ébresztője.
Jámbor Ögyek és hét vezérei.
- A mit beszélnek, az nem földi hang,
Hattyúk haláldala, erdőzugás,
Még is megérti, a ki köztük él.
- Elmúltak ők, de folyton jó utánuk
Nagy hosszú sorban késő ivadék.
Kiket «ott» látni fáj az én szívemnek.
Nagyon szerettem őket látni, «itten».

³⁸ Szivárvány.

³⁹ Tündöklő.

⁴⁰ Ragyog, régi magyar szavak Ipolyinál.

⁴¹ Magyarország és Erdély neve az ősmagyaroknál. Ipolyi.

Legelső volt, a ki megérkezett
Jellek...

JAHEL. (Közbekiált.) Az én férjem? Háborgó beszéd!
Az nem megy innen a nap mezejére.

NŐK. Csitt! Ne szólj! Ne zavard!

HALVAÉL. Azt mondom, a mit láttam.
Búsan jött, senkit sem hozott magával.
Megölt ellen nem jött vele rabul,
Sebét takarta: nem dicsekedék.

JAHEL. Tagadom azt!

HALVAÉL. Nekem fáj jobban az!

ÁRPÁD. Jellek fiam? Ki békét kötni jár,
Hogy lenne az első véráldozat?

HALVAÉL. Utána jött Tarkócz.

ÁRPÁD. Miket beszélsz?
Ez a sima leányarczú fiú?
Hogy jönne ez még a hősök közé?
Még a haja sincsen üstökbe fonva
Az anyja fésüli arany fésüvel.

HALVAÉL. Leány volt nem csak arczban, fürtiben,
De még tarka ruházatában is.
Hanem rabot hozott magával.

TARKÓCZ. Valyon ki volt az én rabom?

HALVAÉL. A harmadik előtt, mikor leszállt,
Ugyan ketté repedt az égi bolt.
Duzzadt felhők nagy tárt kaput nyitottak,
Jutócs jött. De egy egész seregét
Hajtá maga előtt halálra küldött
Vitézlett ellenséges bajnokoknak.

JUTÓCS. Ezt vállalom.

ÁRPÁD. A harmadik fiam!

HALVAÉL. Nincs vége még. Most érkezik Levente!
Jöttét mennydörgés hirdeti előre,
Lova patkóitól dörög az ég.
Úgy jó a büszke ménen ülve fenn,
Turul zászlóját öklében emelve,
Lovát fékénél fogva vezeti
Ellenfele, a ki nagy hős lehet,
Mert hármasszárvat hord a süvegén.
De ám a hős mögött, nyergére véve
Tündér menyasszony karja fonja át,
Száz nyíltól átszegezve mind a ketten.

LEVENTE. Ezt én magam is többször álmodám.

ÁRPÁD. Hát mind a négy fiamat láttad ott?

TÁLTOS. Ne szólítsd meg. Nem hallja. Halld tovább:

HALVAÉL. Aztán a megnyílt fellegen át
Lenéztem távol földi szép hazára.
Ott láttam Árpád fényes nagy személyét,
Vezérek által paizsra emelve.
Körültérdelve hódolt fejedelmektől.
S mögötte hosszú, hosszú nagy sorát
Véréből támadt fejedelmeknek,
Kiknek fejét arany abroncs szorítá,
Kettőét csillag koszorú köríté.
A sornak végét köd takarta el.

ÁRPÁD. Ki értheti ezt meg? Ha mind a négy fiam
Áldozatul esik honfoglaló harcban,
Hogy kövessen engem véremből származott
Országvezetőknek hosszú fényes sora?
Ti bölcsek, vezérek, feleljetek erre.

TÁLTOS. Isten három dolgot tartott ő magának:
A vezérválasztást, a fiú születést
És a hadrontásban adandó diadalt.
Ha elébb kérdezed, utóbb megfelelek rá.

TAS. Ember szándékait boldog Isten bírja.

SZABOLCS. A hol Isten őriz, pókháló is megvéd.

GYULA. Kinek Isten mit ad, ember azt vállalja.

KUND. Lassan jó az Isten, de bizton érkezik.

ŐRS. Az Isten szavából nincs mit lealkudni.

TÖHÖTÖM. Kitől Isten eláll, reménysége hibál.

VÉRBULCSÚ. Isten porbul is tud embert teremteni.

ÁRPÁD. Négy fiamat adjam oda egy hazáért?
Négy fiamnak vérét népem győzelméért?
Egyiket sem tudnám holtá választani:
Hát még mind a négyet! Szóljanak ők maguk.
Beszélj te legifjabb magzatom, Tarkóczom,
Te szólj legelől, ne bátyáid tapossák
Előtted az utat. Merre kívánsz menni?
Előre-e, hegyentúli új hazába?
Vagy vissza a régi elhagyott pusztákra?

TARKÓCZ. Apám, Árpád vezér, tőlem kétszer se kérdd,
Merre kíváncsú vagyok az indulás?
Kitudtam már annyit, hogy az új hazában
Van jókedvű rokon, dalos nép, szép lányok,
*Pilla*⁴² öltözetben, csókkal adós szájjal,

⁴² Tarka. Régi imádságban. Király Pálnál.

Édes gyümölcs termő fák és tűzláng borok.
Déliab! - És aztán - ifjan meghalni szép!
Szólj te szelid *arla*,⁴³ napmezőn járt lányka:
Van-e a napmezőn is szép leány, édes?
Versenyez-e a csók csalogány dalával?
Álmodnak-e ott is ébren, a kik élnek?

HALVAÉL. Bizony mondom néked, bár kigyul az arczom,
Hogy a nap mezején a lányok még szebbek.
Almavirág színű tagjaik ragyognak,
Szemük villogása olyan, mint a *napkő*,⁴⁴
Igaz gyöngy a könnyük, csók az örvendésük,
Soha nem vénülnek, mindennap ifjodnak,
Pusztá kivánságból párjukhoz akadnak,
Gyönyörtül elhalnak, - attúl feltámadnak.

TARKÓCZ. Akkor én sietek a nap mezejére.

JUTÓCS. Jó apám, Árpád úr, te engem jól ismersz.
Bárba messze földön jártam-keltem tőled,
Bulcsúval, Botonddal görög honban jártam,
Föl is vettük hárman Messiás vallását⁴⁵
S a mellett maradtunk igaz jó magyarnak,
Megyünk, merre vezetsz, a nagy tengerekig.
Az új hon határát tengerpart szabja meg.
- Élet, hosszú élet Isten adománya:
Halál, ifjú halál még szebb adománya.
Ifjan halt meg Isten fia, Messiásunk,
Szent lélek és turul két repülő madár,
Mind a kettő vezet: földön, égben vezet.
Hogy ha vértanúra van szükség a földön
Nem fél attól Jutócs, a Messiáshívő,
Van Isten az égben, ki ott megidvezít.

LEVENTE. Szólj, jó ángyom, Jahel. Most rajtad áll a sor.

JAHEL. Én csak szánakozom jóslataitokon.
Férjemet, Jelleket, fegyver nem ejti el.
Én talizmánt adtam neki egy gyűrűben,
Kit nekem dédapám Eliézer hagyott.
Bölcs király Salamon pecsétje van rajta,
Világszemű kőbe felvésve a neve.
A ki azt viseli, teste sérthetetlen.
Nyíl lepattan róla, kard kicsorbul rajta.

⁴³ Szűzleány. Szinnyey T. Sz. Lauka G.

⁴⁴ Gyémánt. Ipolyi.

⁴⁵ Botondnak konstantinápolyi járásáról jegyzi fel Anonymus ezt a szájhagyta mondát: - mikor a görög óriás viador felhívta Botondot páros viadalra, a magyar vezér azt izente neki: «ego sum Botond, rectus Hungarus: adjungas tibi duos græcos, quorum unus conservare debeat tuam animam exituram, alter vero tuum cadaver subterrandum.» - «Én vagyok Botond, igaz magyar. Végy magad mellé még két görögöt, a kik közül az egyik a kiröppenendő lelkedet őrizze meg, a másik pedig a hulládat eltemesse.»

Ellenség fegyvere meg nem öli soha.
Rosz szem meg nem veri, sátán el nem kapja,
Az én férjem, Jellek, pokoltúztól sem fél,
Mint a hogy a halak nem félnek a víztől.

ÁRPÁD. (Leventéhez.) Fiaim örege, Levente, nem szólsz-e?

LEVENTE. Nem szólok: cselekszem. (Kardjára teszi kezét.)

ÁRPÁD. Tehát mind a négyen.

(Kürtszó hallatszik távol, egész akkordban.)

ÁRPÁD. Mi az? Minő kürtszó? Ez a tutuló jel
Olyan méla, mintha gyászra hívogatna.
Igy csak Lehel tudja a kürtöt megfújni.
Ki az, a ki onnan az erdő széléből
Előjön ügetve? Mit hoznak utána
Sellyére⁴⁶ fektetve, gyolcscsal letakarva?
Szemem káprázik-e?
Boszorkányok üzik velem játékukat?
Ez Lehel vezérem!

TÁLTOS. Bizonyynyal Lehel az.

JAHEL. Jehova szent Isten! Ha ez Lehel vezér,
Hol van akkor férjem? Hol hagyta Jelleket?

TÁLTOS. Majd megtudod mindjárt. Lányomnak nem hitted:
Elhiszed Lehelnek; el a két szemednek.

VII. JELENÉS. Előbbiek, Lehel.

LEHEL. (Bejön, kezében harczy bárdja, oldalán kürtje.)

ÁRPÁD. Lehel! Te vagy? Honnan? Beszélj! Mi hírt hozol?

LEHEL. Lehel vagyok. Jövök Ungból. Bár az anyám
Szült volna némának, vagy sohse szült volna!
Ne köllene néked, én jó uram, Árpád,
Ezt a szót mondanom: holt fiad az ottan,
Kit a sellyén hoznak, gyolcscsal letakarva.

ÁRPÁD. Fiamat, Jelleket!

(Egyszerre felkiáltva.)

JAHEL. Férjemet, Jelleket!

ÁRPÁD. Harczban ejtették el?

LEHEL. Nem! orozva. Éjjel álmában ölték meg.

JAHEL. Káprázat! Hisz nála volt talizmán gyűrűm.

⁴⁶ Szent Mihály lova. Karszék. Ipolyi.

LEHEL. Majd azt is elmondom, mi lett a gyűrűddel?
Előbb tartsunk rendet. Itt hozzák a testet.⁴⁷

VIII. JELENÉS.
Előbbiek, 1. és 2. vitéz.

1. ÉS 2. VITÉZ. (Behozzák a sellyén a halott Jelleket, gyolccsal letakarva, kardja mellére fektetve, leteszik középen.)

JAHEL. (Sikoltva rohan a halotthoz, letérdel, feltakarja arczáról a leplet.)
Te vagy? Férjem! Jellek! Hát így térsz-e vissza?

HALVAÉL. (Jellek lábához borul, azt megcsókolja.)
Most már megmondhatom, hogyan szerettelek!
Te töled bucsúztam, mikor fölébredtem.
Oda fenn láttalak, majd újra meglátlak.

JAHEL. Hát igaza legyen az álomlátónak?

LEHEL. Árpád úr, fiadat azért hoztam eléd,
Hogy a halott fölött tarts törvényt: íteld meg!
Mert én őt vádolom, mint vezér! Hibázott.
Saját hibájával okozta halálát.
Gyászt hozott te reád, gyászt a nemzetére.
Viszálkodást szerzett békekötés helyett.

ÁRPÁD. Halljam vádolásod. Ti többi vezérek
Álljatok fel sorban halott baloldalán.

JAHEL. (Feláll térdeiről.) Ha férjem vádolják, én megvédelmezem.

LEHEL. Csak aztán magadon ne üss vele sebet.

VEZÉREK MIND A HETEN. (Jellek ravatala mögé állnak, kardjukat kihúzva.)

ÁRPÁD. (Lehelhez.) Támadj! (Jahelhez) vedd kezedbe a férjednek kardját.

JAHEL. (Elvesz egy egyenes kardot Jellek holttestéről.)

LEHEL. Gyanus volt előttem vezérfia Jellek.
Mert haját nem fonta üstökbe, miként mi,
Igaz hű magyarok, három ágba fonva,
De *aztírozgatta*⁴⁸ illatos kenőccsel,
Homloka közepén kétfelé választva.

JAHEL. Izraél szokása.

LEHEL. Azért nem a mienk.
Velünk együtt nem ett a közös bográcsbul.
Hét nap közül egyen nem ült a nyergébe,
Mind pereputyostul pihent, imádkozott.

JAHEL. Jehova törvénye! Az a nap Istené!
Szombat nap.

⁴⁷ A halott-temetésnél ma is ezt a szót használja a nép: «Lassan a testtel». Salamon F.

⁴⁸ Hajkenés. Régi szó. «Az kopazsaagnac dicireti» 1589.

LEHEL. Én nekem mindennap Istené
S minden éjszakája pihenésre való.

ÁRPÁD. Ne ortályozzatok Istenek dolgáról.

LEHEL. Hisz nagyon jól volna, ha elkerülhetnők.

De épen ez a kő, melyben elbotlottunk.

- Szépen eljutánk már magas Ungvár alá,

Zászlónkat csimbókos nép megsüvegelte.

Sót, kenyeret hozott elébünk fatálon.

Piros arcú lánykák kancsót nyújtogattak.

Mást is adtak volna, ha ráértünk volna.

Szelid jámbor nép az, még csak tegzet sem hord.

- Mikor megérkeztünk magas Ungvár alá,

Annak a podrágyán, viskók közepében

Láttunk egy nagy bálványt, fábul kifaragva.

Ormótlan egy csoda: a fején két szarva,

Eltátott szájában két iszonyú agyar,

Kidülledt két szeme még szörnyebbé teszi.

A nagy falu népe áldozatot tartott,

Kecskegidót öltek, annak a vérével

Bekenték a száját iromba⁴⁹ bálványnak,

Attól még csufabb lett. De ha már a népnek

Igy tetszik, ő dolga. Ez az ő istenük.

Egymás közt a lakók hiják Cserni Bognak.

- Jellek elfordítá fejét és kiköpött.

Erre egy ősz ember odakiáltott rá.

Nem értettem mit, de az ökle rázása

Mutatta, hogy bálvány előtt ez nem illik.

- Erre odarugtat Jellek a lovával,

Kapja a kápából harczi szekerczéjét,

Odasújt a bálvány vérpettyes fejére,

Hogy az e csapástól menten kétfelé hull,

Egyik szarva erre, a másik meg arra,

A bálvány ott marad csonkán, feje nélkül.

ÁRPÁD. Ez nagy bolond tett volt!

JAHEL. De Istennek tetsző!

Jehova törvénye, hogy «a bálványt lerontsd!»

Igy tett Mózes saját népe bálványával,

Az arany borjúval, a kit porrá zúzott,

Igy dült össze Dagon. Így törte darabra

Dániel jósoló a Baál hamis istent.

S áldozói fejét bárdal leüttette.

Azt tette a férjem, mit szent ősapáink.

LEHEL. De ezzel a népet magára huszítja.

Egyszerre mindannyi követet ragadott:

Mint a zápor omlott a sok parittyakő,

Mit a bálványtörő felé zudítottak.

⁴⁹ Pettyegetett, régi szó. J. M. Szinnyey T. Sz.

JAHEL. De sebet nem ütött rajta egy sem!

LEHEL. Igaz.

Jellek sértetlenül tért sorunkba vissza.

JAHEL. Salamon királynak gyűrűje megóvta.

LEHEL. Én azt is elhiszem. - Nem álltunk vitába

A gyalogos néppel: hisz úgy sem érthettük,

Melyikünk mit beszél. Szitok, káromkodás

Nem a mi szokásunk, azt a kazár tudja.

Lehet, hogy majd mi is eltanuljuk tőle,

Mert vajmi derék az, ha az ember ugat.

JAHEL. Az átkozódásban pedig nagy erő van.

LEHEL. Átmentünk a falun: túl rajta, a mezőn

Voltak a sátorok számunkra felütve,

Miket Laborcz vajda sorba állíttatott.

- Ott szembe jöttek ránk az ő lovagjai,

Azok előtt maga *turzott*⁵⁰ fejü Laborcz,

Ki lehetett tudni két sisakszarváról,

Karjait szorító arany *szijácsokról*.⁵¹

- Egymáshoz érkezve, kezet szoritának

Vezérfi és vajda, jó béke jeléül,

Tolmács nem kellett ott: Laborcz érti nyelvünk,

Kazár szomszédoktól - tán a szomszédnéktől

Ragadhatott rája: törte a kedvünkért.

- Elmondtuk, mért jöttünk: békés átvonulást

Kérünk seregünknek; szert kötünk, ha tetszik.

Jó szomszédok leszünk, ha ősi honunkban

Letelepedhetünk. Mindenre jót mondott.

- Az alkudozásnak áldomás lett vége.

Kupákból, kürtökből méhsert, árpalevet

Nyakaltunk, egymásra kölcsön felköszöntve.

Nagy nyárson ökröket sütöttek a népnek.

- Laborcz fel sem hozta a maga panaszszát,

A széjjelhasított bálványisten miatt,

Ha Jelleknek ki nem fúrja az oldalát,

Hogy eldicsekedjék e vitéz tetteivel,

Mint hasítá szét a bálványt egy csapással.

«Nono, úrfi, ne köss te ki Cserni Boggal!

Agyara van, hasít, szarva van, megöklel!»

Jellek tovább füzte, biztatta Laborczot,

Hogy térjen hitére, láthatlan Istenhez.

JAHEL. Ebben is Jehova parancsát követte.

LEHEL. Szólhatsz. Hiszen özvegyasszony már a neved.

Azt felelte erre turzottfejű Laborcz:

«Hiszen ha láthatlan Istent fogadok el,

⁵⁰ Borzashajú. Ipolyi.

⁵¹ Gyaluforgács. J. M.

Kivel ijeszgessem akkor a népemet?»
A miben, meglehet, öreg igaza van.
- Erre sikongatni kezdett a tilinkó,
Kecskebőr dudának megnyilott a torka,
Tizenkét szép lányok karéjba állottak,
Dali ugrabugrát kezdtek a sík gyepen.
De legszebb volt köztük, ki középen lejtett,
Jellek úrfi rajta felejté a szemét,
Annyira felejté, hogy magához inté,
S megkérdezte tőle, «hogyan híznak, csillagom?»

JAHEL. Csillagomnak mondta? Azt csak nekem szokta.

LEHEL. Tán neked nézte el: ámulatból mondta.
A tündérek tudnak mássá átváltozni.
Erre a tündér is jól szemébe nézett.
Nem jó pedig tündérszembe mélyen nézni.
Mert az ember páros galambot lát benne,⁵²
A leány megmondta a nevét, «Büvellő».
Királynak leánya, dicső Mén Maróté,
Ki Biharországból jött fel látogatni,
Vagy ángyát, vagy süvét, de nem is a jókat!
No hát királyleány, meg a vezér úrfi.
Ha valaki, hát ők egymáshoz illenek,
Összeénekeltek: szebbnél szebb dalakat.

JAHEL. Szent Dávid zsoltárit?

LEHEL. Nem! A Dávidnéét.
Miben alkudtak meg, miben nem? Mit tudom?
Csak azt tudom, mire feljött a holdvilág,
A *balítás*⁵³ gyűrű Büvellő újján volt,
Annak a gyűrűje meg a Jellek újján,
Most is ott találod, nézzed Jahel asszony.

(Feltakarja a leplet Jellekről.)

Hajnal kelve holtan leltük sátorában,
Szíve fölött a seb csak tűszurás volt.

JAHEL. (Elkeseredett dühvel a kardot Jellek mellének szegezve.)
Még egyszer keresztül szúrjam a szivedet?

HALVAÉL. (Hanyatt Jellek tetemére veti magát.)
Azt csak az én szívem átverve tehetnéd.

ÁRPÁD. (Halvaélhez.) Te vagy csak a fiam igaz megvédője.

(A vezérekhez.)

Vezérek! A vádat íme hallottátok,
A ki védője volt, ellene fordítá
Saját kardja hegyét szíve haragjában.

⁵² Ipolyinál: megfordított paripát.

⁵³ Talizmános. Ipolyi.

Védte csak az, a ki hallgatva szerette.
Itéljetez róla.

VEZÉREK. (Mind hüvelybe taszítják kardjaikat.)

ÁRPÁD. EZ volt az ítélet.
Hüvelybe dugott kard halott ravatalán,
Mit ti ítéltetek, élőszóban adom:
- Ez a halott férfi, ki előttünk fekszik,
Akárki volt apja, egész nemzetsége,
Nagy hibába esett, halálra rászolgált.
Meggzegte a törvényt, mit magunkra hoztunk,
«Tiszteljéd Istened, más Istenét ne bánts»,
Békét eloltotta, haragot meggyújtá,
Hű hitvese iránt megtörte a hitét,
A mi bűn volt köztünk ős időktől óta.
Ezért büntetése, hogy nem üljük torát;
Nem mennek előtte siratók, gyászlanýok,
Tokos lovát, ebét vele nem temetik.
Sirjába nyilakat nem lőnek százával,
Vezérek arcukat meg nem hasogatják;
Bajtársak, megtorlók nem birkóznak érte,
Még csak a kardját sem fektetik melléje.

JAHEL. Az a kard jó helyen van az én kezemben.

(Jellekhez fordul.)

Azért, hogy megcsaltál, hogy így elárultál,
Megvert a Jehova, - én meg nem átkozlak,
De átkozom azt, ki ily csúful meggyilkolt.
Jahel vagyok! A hős Jahel név hordója,
Ki szeggel átverte fejét Siserának!
Fogadom e kardra, a ki vérre szomjas,
Hogy megvendégelem keselyűk táborát,
Kik az elmúlt éjjel népünket fölverték,
S eléneklem Dávid királynak zsoltárát,
Babyloni vizek partjáról kiáltót:

«Boldog, ki néked ezt a dolgot
Megfizeti, ezt a gonoszságot,
Ki gyermekid a bölcsőből kirántja
És az erős kösziklához paskolja.»⁵⁴

(Sátorába elsiet.)

TÁLTOS. (A két sellyehordó vitézhez.)
Vigyétek csendben és tegyétek el.

HALVAÉL. Atyám! Most már ő az enyém,
Én is együtt temetkezem vele,
Lesz, a ki őt vezetni fogja ott,
A fölséges nap mezején. Tudom

⁵⁴ Zsoltár.

Már az utat. Emelkedem.
Az ég siet felém. Lelkem repül.

(Összeroskad.)

TÁLTOS. (Karjai közé fogja Halvaélt.)
Repülj! Repülj! Ez a föld nem tiéd,
De az enyém sem. Minden föld futott
Alólam. A mely ringatott,
A mely táplált és a mely eltemet,
Nem fogsz rám várni, megelőzlek én,
Előbb leszek odafenn, mint magad.
A tenyerem tartom lábad elé,
Mikor lehibbansz. Előbb ott leszek!
Meggyújtom még itt lenn az új tüzet,
De többet ki nem oltom. Jer szívem,
Alugyál kedvesednél. Férjhez adlak,
Halottat a halotthoz. Menjetek,
Pihenjetek. Nyugalmas ágy a sír.
Csak egy kelés onnan a napmező,
Szűz arafátyolod lesz szemfedőd.

KÉT VITÉZ. (Leviszi a sellyén Jelleket a sziklaüregbe.)

TÁLTOS. (Halvaélt beburkolja fátyolába, karjaira emelve leviszi a birgejbe.)

ÁRPÁD. És most kimondtam az ítéletet
A holt fölött. Jön a boszukiáltás!
Az árulásnak büntetés a díja!
A hitszegőt, ki vendégét megölte
Orozva, álnokul, hálóba ejtve,
Meg kell torolni! Lóra bajnokok!
Fújjátok meg a harczi kürtöket!
Vezérek, menjetek dandáritokhoz,
Fiak! Gyujtsátok meg az új tüzet.

TÁLTOS, KÉT VITÉZ. (Előjönnek a birgejből, a takaró követ az üreg szélére fordítják. Azután máglyát raknak az oltárkövön.)

IX. JELENÉS. Előbbie. Jahel újból.

JAHEL. (Előjön sátorából, fejétől sarkáig fekete fátyolba burkolva. Kezében talpas gyertya meggyújtatlan.)

LEVENTE, JUTÓCS. (A hét küllős kerékhez sietnek, annak az agyán keresztül dugott rúddal, sebesen dörzsölve, tüzet támasztanak.)

NŐK. (Kardalt énekelnek.)
Megjött az új tűz! újra ég a láng!
Fölébred, fölmelegszik a világ.
Hintsünk rá illatos fűvet,
Legyen bőven virágszüret,
Ezerjót és százszorszépet,

Demutkát, abrutot tépek.
Illatos mező!

(Virágokat hintenek az oltárra.)

TÁLTOS. (A tüzes kerékről meggyújtja az új oltár máglyarakását.)

JAHEL. (Meggyújtja a viaszgyertyáját a tűzkeréknél, odaviszi a birgejhez, annak a padkájára leteszi, leül a földre.)

Izraël hívének a temetésénél
Egy szál égő gyertya az egész gyász jele,
A ti büntetések a mi szertartásunk.

(A távoli hegyek ormán nagy füstfelleg támad, mely lassankint tűzfénybe megy át.)

TÁLTOS. Árpád vezér! Tekints hátad mögé,
A mint Isten kövén a tűz kigyúlt
Amott, a hegy gerinczén odafenn,
Meglátod a füstöt gomolygani.
Az ott a máglya, melyen ősz apád ül!
Csak arra várt, te mit határozol?
Ha visszafordulsz, négy fiad kimélve,
Az őshazába ismét ő vezet.
Előre törsz? Rád hagyja a világot.
- Nézd! Már lobog az óriási máglya!
Hogy hömpölyög a tűzfelleg fölötte!
Mutatja az utat a nap felé!
Nézd! Látod őt? a fényes arczot ott!

(A tűzfényben óriási lovas alak látszik.)

Láng a palástja, tűz tekintete!
Zsarátnok harczy paripája! Nézzed!
Hogy hull nyomán a sok ezernyi csillag!
Villámmal korbácsolja a lovát.
Ott, ott repül Álmos az égbe föl!
Én is futok! Még utol érem őt.
Álmos! vezérem! Én veled megyek!

(Törét szívébe döfi, összeroskad, meghal.)

ÁRPÁD. Édes hazám! Leendő szép hazám!
Te érted én, íme, megáldozom,
Agg ősz apám és deli négy fiam!
Vajha megáldanák négy sarkaid
Ez áldozatok drága hamvai!

(A cseberbe öntött földből markába vesz s azt az ég felé szórja.)

Im, égnek szórlak új hazámnak földje!
Csókold meg a napot, és vissza úgy
Szállj a fejünkre, és úgy hozd az áldást
Onnan magasból, bolygó nemzetemre.

(Vége az első felvonásnak.)

MÁSODIK FELVONÁS.

HARMADIK SZAKASZ.

Munkács.

Tájrjz: Háttérben a hegytetőn az ujonépült Munkács vár, tuskó építmény, körülpalánkolva, oldalt síkság, elől szekérsáncz, a löcsök végére ökörfejek tűzve. Baloldalon tábori kovácsműhely, jobbon szárazmalom, mögötte *dogány*.⁵⁵ Előbb jobbról-balról vezéri sátorok, melyeknek bejáratát kézijasok őrzik.

I. JELENÉS.

Kovácsok, örök, rableányok, Gönczöl.

KOVÁCSOK. (A műhelynél verik a vasat.)

RABLEÁNYOK. (A malomkereket hajtják körben, énekelnek.)

Jaj ne verd úgy azt a vasat,
Mert a szívem majd meghasad.
Kard lesz abból, talán szablya,
Ki a babám levagdalja.
Jaj ne verd úgy azt a vasat,
Mert a szívem majd meghasad,
Láncz lesz abból, békó talán
Az én bátyám kezén-lábán.

Gönczöl. (Alá s fel jár a műhelyek között, mindenütt vizsgálva a munkát. Viselete: fején két-hegyü vidrabőr süveg, darutollal; térdig érő zeke, derekán csattos bőrvvel. Ez öv körül van aggatva mindenféle szerszámmal, balrul egy rövid kard, aztán kalapács, harapó fogó, nagy kulcs, jobbrul pénzes tarsoly, irónád és tintatartó, hátul kurtanyelű korbács, görbe kés becsukva, olló, fűrész, aczél, kova, tapló-tok. Mindezek együtt jelvényei a magyaroknál nagy becsületben tartott bajdorának.)⁵⁶

II. JELENÉS.

Elébbiek. Tarkócz, Ijászok.

TARKÓCZ. (Baloldalról jó, kezében hegedű, öblös, gerezdes hátú szerszám, hét húrral.)

IJÁSZOK. (Tarkóczot követik, mindegyiknél van egy tegez, melynek húrjai különböző hangokat adva egy egész oktávát képeznek, azon kísérik a dalt, az ideghúrok pengetése a hárfát helyettesíti.)

A nagy hírű Attilának,
A nagy Bendegőz fiának,
Csak nevének hallására,
Száll a magyar a csatára.⁵⁷

⁵⁵ Mészárszék. Szinnyi Táj Sz.

⁵⁶ Ezeremester. Király Pál, Táj Sz.

⁵⁷ Régi dal.

III. JELENÉS.
Előbbiek. Levente.

LEVENTE. (A sátorok felől jön.) Nem hagynátok abba már a pengetyűzést?

TARKÓCZ. Bátya! Szivesebben pengetnék magam is
Kardot kardhoz verve, gyatra hegedűmnél,
Mint hogy nap nap után azt nézzem, hogy örlik
A tönkölyt, a kölest, *aggasztják*⁵⁸ a bálmost,
Szikkasztják a napon a leabált konczot.
Nyílvesszőket edznek, *csídet*⁵⁹ kovácsolnak,
*Melledzőt*⁶⁰ cserzenek, ideghúrt csavarnak.
Hallgatom vigyázó kutyák ugatását,⁶¹
Legelő paripák *babós*⁶² nyerítését.
Mikor a kovácsok a kardot *nádalják*⁶³
A nyálam folyik rá, úgy éhezem rája
A kard pengésére: - mért nem megyünk oda,
A hol vitéz apánk a többi vezérrel
Ellenség sisakján veri a kopogóst?

LEVENTE. Öcsém! Nem csak azok teszik a hadrontást,
Kik kardot forgatnak, de a többiek is,
Kik derczét örölnek, melledzőt cserzenek.⁶⁴
Ellőtt nyilak helyett új puzdrát töltenek.
Aztán egyebet is láthattál támadni.
Ott azon a tetőn egy várat emeltünk,
Erős czölöpvárat, mint hajdan a győrök.
Őrzi a bérczkaput, a melyen bejöttünk.
Mindent általhoztunk, szekerekre raktunk,
Semmit a mienkből kinn nem felejtettünk,
Asszony, gyerek, jobbágy s meg a nyájak, csordák,
Mind átkeltek velünk. Hidd el, nagy munka volt.
Annak emlékére «Munkás»-nak nevezzük
Ezt az új hazában legelső várunkat.
- De a kinek ebben legtöbb érdeme van,
Látod azt a szűrös, púpos atyánkfiát,
Az a «Gönczöl apó», a ki feltalálta,
Hogy a szekerünknek négy kereke legyen.

⁵⁸ Tejből megoltás. Szinnyei T. Sz. Hám Sándor.

⁵⁹ Nyíl hegye. Ipolyi.

⁶⁰ Bőrpánczél. Szinnyei T. Sz.

⁶¹ Hogy a magyarok ma is különleges komondoraikat beköltözésük idején magukkal hozták, feljegyezve találjuk Anonymusnál, ki Álmos vezér szavait idézi Kiev ostrománál: «olyan az ellenség, mint a mi kutyáink, a kik a gazdáik szavára engedelmeskednek».

⁶² Kisértetlátó. Ipolyi.

⁶³ Vas szerszám kitoldása, aczélozása. Szinnyei.

⁶⁴ Ósmagyarok élelmezési módja. Villani VI. K. 54. l. Marczali Henrik. Magyarország története.

Ezzel eszelte ki egész átkelésünk.
Bizony megérdemli, hogy a hálás nemzet
Feltegye a nevét a csillagok közé,
S azt a körben forgó hat fényes *húgyokat*⁶⁵
Úgy híja utána, hogy «Gönczöl szekere».

TARKÓCZ. Biznák hát ő rá a szekérvár őrzését,
Miért te reád, a legjobb vitézre?

LEVENTE. Gyere csak, kis öcsém, hadd mondjam el néked,
Mért bizták magamra szekérvár őrzését?
Kicsiny voltál te még, nem emlékezel rá,
Mikor Etelközben, második hazánkban
Megszállott a népünk, jól megtelepedtünk.
Lakokat építünk, szép tanór-kapukkal,
Földet felszántottunk, árpát elvetettünk,
Nagy tónak partjait gyümölcsös kertekkel
Mind tele ültettük, egész otthon voltunk.

TARKÓCZ. Édes gyümölcsökre még is emlékezem.

LEVENTE. Görögök császára segítségül hívta
Harczos magyarokat vad bolgárok ellen.
Édes Árpád apánk engemet küldött el
A magyar sereggel bolgárokat törni.
Nagy folyón áttörtünk, lánczot elszakítánk,
Bolgárok seregét három nagy csatában
A porig gázoltuk, székes városában
Királyostul együtt kegyetlen bezártuk.
Nagy fizetség mellett erős hitét vettük,
S aztán hazatértünk nagy diadalommal.
Szép hírünk bejárta hetedhét országot.

TARKÓCZ. És annak te voltál a learatója.

LEVENTE. Meghallotta e hírt Arnulf fejedelem,
Kinek nehéz harcza volt kemény morvákkal.
Segítségül hívta magyarok seregét,
S szép hugom Ividőt feleségül kérte
Egyetlen fiának, jeles Etelridnek.
Kapva-kaptunk rajta, mind nyeregbe ültünk,
A ki csak harczos volt, apraja és nagyja,
Nosza neki indult dicsőség aratni.
Volt is nagy aratás: kaszáltuk a rendet.
A morva elfutott a hegyei közzé.
Mi áldomást ültünk jó Arnulf királynak
Márványból épített dús palotájában.
Hugunkat Ividőt ott megkeresztelék,
Ágnes nevet adtak szüzpártás fejére,
Úgy vezették nászba a király fiával.
Hét nap, hét éczaka tartott a dáridó.

⁶⁵ Csillagok régi neve: «Húgyok hatalmas teremője!» Régi ima. «Kaszahúgy», Sirius. Szinnyei. Ipolyi.

TARKÓCZ. De szerettem volna magam is ott lenni!
Kedves kis Ividő két bogár szemére
Még jól emlékezem, mint parázs, úgy égett.
Keresztvíztől nem lett-e búzavirággá?

LEVENTE. Hajh öcsém, a míg mi lakodalmaskodtunk:
Hiteszegett bolgár neszt fogott, megtudta,
Hogy a férfisereg távolban kalandoz.
Átcsekélt a vízen, meglepé orozva
Az otthonban hagyott gyámoltalan népet,
S azokon torlá meg minapi kudarczát.
Etelköz hazánkban kik otthon maradtak,
A nyájörző nép volt, a *hídó* legények⁶⁶
Meg a kik kaszával aratják a rendet.
Aztán az asszonyok, a nép jobbik fele,
Kicsiny porontyokkal, balustya kölykekkel.

TARKÓCZ. Ki állt volna ellent nagy fegyveres hadnak?

LEVENTE. Ki bizony? Ha nem lett volna ott egy asszony,
A kinek az Isten férfi szívet adott.
A mi édes szülénk, a Regehű asszony,
A mint megértette szaladó hidóktól,
Hogy jön az ellenség, baromsokasággal,
Védtelen asszonynép, gyalogjáró szolga
Lemészárlására: «no hát hadd jöjjenek!
Érje a fejüket az a szégyen, kudarcz,
Hogy asszonykéz töri össze sisakjukat.
Fel magyar asszonyok! süveget a kontyra!
Kelevézt a kézbe! Nyilat a puzdrába!
Aratók a kaszát üssék egyenesre!
A cséphadarókat verjék ki szegekkel,
Mi rólunk se mondják: «hosszú haj, rövid ész!»
Vágjuk le hajunkat: jó lesz tegezhúrnak,
S hogy az asszonyésznek meddig a határa?
Annak majd a bolgár hordja el a hírét!»
Regehű asszonynak szavát mind megállták:
Siró-rivó népet, porontyot, banyákat
Vizen túl küldöttek a nyájakkal egyben,
Felépült falukat rendre felgyújtották,
Szüleség, takarmány, mi szekérre nem fért,
Porrá, hamuvá lett: ellenség ne kapja.
Ne találjon az mást boldog Etelközben:
Mint üszköt, romokat, letarolt mezőket.
- Akkor nagyasszonyunk népét rendbeszedve
A két erdő közé tagban fölállítá.
Előtte szekerek sorját hold alakban,
A hogy a magyarok szokták, karajítva.
A két erdő minden szálfáját derékban
Átfűrészelteté, csak a kérge tartá.

⁶⁶ Pásztorok. Ipolyi.

Ottan várta be a bolgár rohanását.
Az *őrpata*⁶⁷ sereg felállt a szekérre,
Nyilak záporával fogadta az ellent,
Távolbol is ölve s mikor közel kapta,
Vágta a fokossal paizsát, sisakját,
Hogy a vére omlott asszonykéz csapástól.
Kaszásnép vagdalta a paripák csülkét,
Hős szülénk Regehű asszony egyik kézzel
A turulos zászlót suhogtatta fennyen,
Más kézzel a kardját, a kiből fűrész lett
A sok csapkodástól: «no te turzott bolgár!
Hozd ide a fejed, majd én megfésüllek!»

TARKÓCZ. Hogy nem láthattam én akkor hős anyánkat!

LEVENTE. Gyerek voltál: téged dajkáddal elküldtek.

- Nem bírt a bolgár a szekérvárba törni:
Ekkor az erdőnek került nagy ormándul,⁶⁸
Hogy majd hátuk mögül ront a küzködőkre.
Regehű asszonyunk észrevette a cselt,
S mikor már az erdő megtölt ellenséggel,
Fejükre döntet megfűrészelt fákat.
- Az volt égszakadás, az volt földindulás!
Gyilkoló temető lett a rengetegből,
Hús ezer bolgár hős ott adta ki lelkét,
Dús lakomája a sasnak, toportyánnak.⁶⁹

TARKÓCZ. Hogy nekem az anyánk erről soh sem szólt.

LEVENTE. Őrzötte előled, - mintha lánya volnál.

TARKÓCZ. S ti az alatt vigan lakodalmaztatok.

LEVENTE. De bizony keserű lett annak a vége.
Egyszer csak rajostul jött a *tündelevény*,⁷⁰
Alvó ember vérét szipolyozó *tályú*⁷¹
A pokol fecskéi, vijjongva, sikoltva,
Rajával az egész csarnokot megtölté,
Minden szövétneket kioltott szárnyával,
Belecsimpajkozott az üstökeinkbe,
Feldöntögeté a serlegünk borostul.
«Rossz jel!» kiálták a táltosok, horkázok,
«Baj van odahaza!» hörgé Álmos apánk.
Egyszerre vége lett a nagy dáridónak.
«Nyeregbe vitézek!» Megfújták a kürtöt,
A reggelt sem vártuk, éjnek éjszakáján

⁶⁷ Amazon. Ipolyi.

⁶⁸ Ravaszul. Ipolyi.

⁶⁹ Farkas. Régi szó. J. M.

⁷⁰ Denevér. Ipolyi.

⁷¹ Vampyr. Ipolyi.

Vágtatott a tábor, búcsút sem vehettünk,
Csak hogy megláthassuk elhagyott hazánkat.
- Nem volt az már haza, csak egy siralomvölgy,
Elfutott belőle, a ki csak élő volt,
Még az ellenség is. Haza ment a bolgár,
- Még is jókor jöttünk. Menekülő népünk
A Dón mellett lakó kun és orosz nemzet
Körülkerítette, rabbá készült tenni.
No ez jól járt aztán! Volt kinek fejére
Haragunk kiöntsük! Elvertük kegyetlen
Oroszszal összeszürt kun atyánkfiait,
S oda szorítottuk kincses Kioy várba,
Törés alá fogtuk magát a várat is.
Faltörő bikáink falait rontották,
- Könyörgésre fogták jófejük a dolgot,
Váltságot fizettek: aranyat, ezüstöt,
Kondérszámra mérték, kevély fejedelmek
Mezitláb, térdhajtva jöttek vezérünkhöz
Békét könyörögni. A kun hozzánk állott,
Még az oroszoknak is fele vitéz népe
Inkább velünk jött el, mint otthon maradjon
Rablánczot viselni. Nálunk szabadság van.
Ámde a magyar is tanult maga kárán.
Elvesztők Etelközt, majd-majd cselédinket,
Azóta vigyázunk s ha seregünk fele
Ellenségrontásra messze világban jár,
A másik felével tanyánkat őrizzük.
Békült ellenségnek, szinlelő szomszédnak
Nem hagyjuk zsákmányra a sátorainkat.
Most már tudod öcsém, mi az én nagy dolgom.

TARKÓCZ. S én e nagy dolгодban mind nem segíthetek,
Hősökről danolok, máshoz még nem értek.
Hegedűt pengetek, más fegyverem még nincs.

LEVENTE. Ez a szokás nálunk. Tinót még járomba
Nem fogunk, csikóra nem teszünk még nyeret,
Siheder fiunak nem adunk még kardot.

TARKÓCZ. Mást dalolnak rólad ám a hegedősök.
Azt dalolják rólad, - nyáladék fiuról,
Mikor még más suhancz pillangókat kerget,
Te már kardot kaptál, egy égből esett,
Kis kézhez kis kardot, de nem is játékra,
S aztán a hogy nőttél, akként nőtt a kard is,
A míg termetedhez egészen hozzá nőtt.⁷²
Te vagy a csodáknak mesemondta hőse,
A kit bámul a nép, vakon megy utánad.

⁷² Ipolyinál.

LEVENTE. Hogy a nép mesét hisz, jól van: én is hiszek.
Tündérhős, óriás, hiszem, hogy ámbolyog.
S ha bennem is azt lát czimbora, ellenség,
Nem rontom el hitét: erősödjön benne.
De neked kis öcsém, kedves kis pilinkóm
Ne legyek mesehős, csak szerető bátya,
Te ne bámulj engem, de ne is félj tőlem,
Duda-bátyád vagyok, a hogy hajdan hittál.
Hát én rám sem biztak kardot gyerekésszel,
Hanem én magamnak kovácsoltam egyet,
Égből esett vasból, innen jött a híre.
Kis kardot, kis kézhez, a hogy gyerek voltam,
Aztán a hogy nőttem, újra kovácsoltam,
Minden évben újra kitoldtam, nádaltam,
Újra aczéloztam, míg velemmel együtt
A kard is nagyra nőtt: az én kalapácsom
Verte ilyen nagyra, ez volt a regéje.

TARKÓCZ. S nekem nincs egyebem árva hegedümnél.

LEVENTE. Fegyver az, jó öcsém: csak tudj bánni véle.
Lásd én gondoltam rád, Arnulf hazájában
Jártamba-keltembe. Ott is bőven vannak
Derék hegedősök, a kik buzdítgatják
A népet a harczban, maguk is ott járnak.
Tőlük tanultam el azt a mesterséget,
Hogy a hegedűhúrt nem pengetni szokták,
Hanem végig húznak rajta nyirettyűvel.
Rád gondoltam akkor: egyet el is hoztam,
Itten hordom azt a kaczagányom alatt,
Szólítsd meg, rikasd meg a hegedőd véle.
(Elővesz a kaczagánya alól egy íj formára hajtott nyirettyűt, melynek a fája két újjnyi széles,
Tarkócnak adja.)

TARKÓCZ. (A nyirettyűvel próbát tesz a hegedűjén, végig huzogatja a húrokon, elébb halkán,
aztán erősebben, elébb a vékonyakon, aztán az öregeken.)
Jaj bátyám! E szerszám csodahangot támaszt!
Ezzel én tündérek raját ébresztem fel.
De mondsza csak, mért oly nehéz e nyirettyű?

LEVENTE. Megmondom öcsécském. A te nyirettyűdet
Hős Volker hegedős viselhette egykor,
Kiről énekelnek a burgund dalárok,
A Nibelungokról, Etele királyról,
Ennek a fájában egy éles kard bújik.
Ha a szálát húzod a húron, úgy hangzik,
Hogy a halottat is életre idézi.
Ha a görbéjével suhintasz erősen,
Az halálba küldi az eleven élő.

Énekek éneke, halálnak halála
A mi egyesítve van a nyirettyűben.⁷³

TARKÓCZ. Most tudom csak holyan⁷⁴ nagyon szeretsz engem,
Édes dudabátyám, szerelmes Leventém,
Te nekem játékszert hoztál, - kiben kard van.

LEVENTE. De ne mondd senkinek és ne használd soha
Az éles oldalát, ha csak nagy baj nem bánt.
Játékszer lehet kard; de kard nem játékszer!
- Nézd csak: itt jó édes szülénk a vár felől,
Bizton téged keres, hogy régen nem látott.
Ajándékot hoz, mit saját keze hímzett.
- Aztán visszacsókold, a mikor megcsókol.

TARKÓCZ. Csak ne hína mindig kicsi pulyájának!
Hiszen nagy vagyok már, nem hordanak ölben.

LEVENTE. Én még nagyobb vagyok, még sem tudok jobbat,
Mintha fejem anyám ölébe tehetem.

III. JELENÉS. Előbbiek. Regehű.

REGEHŰ. (Feje fátyollal takarva, mely sarkig leér, öltözete ibolyaszín, a régi magyarok gyásza; egyik kezében összegöngyölt kantust hoz, másikkban esztergályozott elefántcsont guzsalyászár, övébe dugva egy orsó elefántcsontból, a vár felől jön.)

LEVENTE. (Anyja elé megy, fátyolát ajkához emeli.)
Meg vagy-e nyugodva az új pitvarodban?

REGEHŰ. Köszönöm jó fiam, hogy reám gondoltál,
Mindent úgy találtam, a hogy elvesztettem.
A milyen volt hajdan Etelközi várban,
A pitvart, tornáczot, kandallót és pestest,
A tálast, a lóczát, medvebőrös sellyét,
Illatos füvekkel megtöltött nyoszolyát,
Kerek rokkámat s az osztovátámat;
Fel sem keltem addig a mellől napestig,
A míg meg nem szőttem szép hímes fonálból
Az én pulyókámnak ezt a szép új köntöst.
Új hold reggelére ezt adom fel rája.

⁷³ Gyors Volker szinte, csakhogy
Kézügybe fekügyék
Odatevé hatalmas
Hosszú nyirettyűjét,
Olyan volt, mint egy szablya
Széles s éles nagyon...

(Nibelungi ének, XXIX. szakasz.)

⁷⁴ Milyen nagyon. Tompa Mihály.

TARKÓCZ. Biz én rám nem adod! Ezt hiába szótted!
Nem vagyok én pulya, hogy tarka ruhában
Hímes lebernyegben tilinkót duvaszszak.⁷⁵

LEVENTE. Ejh, ejh! Tarkócz öcsém! Ez nem szép szó tőled!
A mit édes szülénk ád, meg kell becsülnöd.
Látod, én rajtam még nem volt soha köntös,
A mit nem az anyám keze szövött volna.
- Mikor az idegen ország fejedelme
Szekér számra küldte hozzánk ajándékba
A sok selymet, bársonyt, nevüket sem tudnám,
Azt a vezéreink mind magukra szedték,
Boglárral cifrázták, holddal szegélyezték.
Nem kértem belőle, van én nekem drágább,
A minek fonalát anyám fonta, szötte;
Danolt a míg fonta, rám gondolt, míg szötte.
Ezt a vezérfarkas irhát a vállamon
Saját kezem lőtte, a kiről elhoztam.
Ezt nem cserélem el senki bársonyával.

TARKÓCZ. Szívesen vállalom azt, a mit te viselsz.
A vásznat, daróczot, vadállat irháját.
De a mi gyerekek, meg leánynak való,
Talitarka köntös nem illik már hozzám,
(Anyjához.) Hagyd el már! Ne becézz! Nem vagyok már gyermek.

REGEHŰ. S ha én igen szépen kérlek, édes anyád,
Szivtől szakadt legeslegkedvesebb fiát
Kéri mézesmázos szóval: légy még gyermek!
Légy még nekem gyermek: csak egy kis ideig.
Csak míg ez új köntös leszakad majd rólad.
Maradj nekem addig az én kis pilinkóm.

LEVENTE. (Megragadja anyja kezét.)
Anyám! Te hallottad a napmezejéről
Elhozott hírmondást? Hogy Jelleked után
Legkisebbik fiad következik sorban?

REGEHŰ. Mit száz asszony hallott, én ne tudnám azt meg?

LEVENTE. S útjába állsz annak, a mit Isten végzett?

REGEHŰ. Fiam! Én harczoltam tábor-ördögökkel,
Hogy fiam megvédjem! S ha Istent találok
Utamban, fiamért vele is megküzdök!

LEVENTE. Pihentesd meg fájós anyai szivedet,
Itt leszek mellette én s megoltalmazom.

(Tarkóczhoz megy, a ki duzzogva félrevonult.)

⁷⁵ Gyermekesek játéka: fűzfából sípot készítenek, a nyers héját lehúzáva. Ipolyi. Szinnyei T. Sz. Péter János.

Vedd fel, édes öcsém, azt a hímzett köntöst.
Látod, ennek szárnya alá eldughatod
Azt a jó nyirettyűt, a mit neked hoztam.

TARKÓCZ. Bátyám! Te engem az újjad körül csavarsz.
Hadd mondja hát ez a köntös: gyerek vagy még!
Ez a vas melegít, azt mondja: férfi vagy!

(Odamegy anyjához, keblére borul.)

REGEHŰ. (Átöleli, megcsókolja fiát, vállára kapcsolja a hímes köntöst.)

(A magasban hattyú repül végig, mélabús hangon kiáltozva alá: «várj! várj! várj!»)

TARKÓCZ. Nézd! Egy hattyú repült el a fejünk felett.
Azt kiáltá: várj! várj! várj! De mire várjak?
Piros kláris örv volt nyakára szorítva.

REGEHŰ. Jaj fiacskám, ne nézz te a hattyú után,
Tündér volt, sellő volt, még vele álmodol.

TARKÓCZ. De nézd, a viheder repíti utána
Tánczó szélárát! Nézd, hogyan orsódzik!
Szoknyája a földet seprí, boglyos feje
Fellegetek zilál. Nem a *szélanya* ez?⁷⁶

LEVENTE. Nem, öcsém. Viharok anyja, azt elhiszem.
Ki ott elévágat ama porfellegből,
A mi selyemágyónk.⁷⁷ Az a Jahel asszony.

REGEHŰ. Rettegés száll mindig rám, ha nevét hallom.

TARKÓCZ. A merre csak vágat, a hadak fölkelnek.
Kardjukkal csapkodják a paizsaikat,
Ez diadalhírt hoz apánk *csatájából*.⁷⁸

REGEHŰ. De hát minek küldik ily hírrel az asszonyt?
Vezérfi özvegyét, gyászba öltöztet,
Kinek most a földön ülni volna dolga?⁷⁹

(Jahel elé siet, az várja, nézi.)

TARKÓCZ. Mondsza csak jó bátyám, hogy került mi hozzánk
Ez a Jahel ágyó?

LEVENTE. Elmondhatom biz én:
Mikor Kiov várát vivattuk népünkkel,
A bálványimádó kun és orosz ellen,
Ott a nagy pusztából odakerült hozzánk
Egy nemzet, a kit mi kabaroknak hívunk.
Ezek a láthatlan Istennek áldoznak,
A kinek a nevét kimondani tiltják.

⁷⁶ Ipolyinál.

⁷⁷ Szegedi tájszó. J. M.

⁷⁸ Sereg. Szinnye.

⁷⁹ Gyászszerzés a Mózes hitüeknél.

Hozzánk elszegődtek. Ennek a nemzetnek
Malachja, fejedelme volt a Jahel apja,
Ottan szeretköztek össze a Jellekkel,
Bele is avatták Mózes vallásába,
Mert ragad az új hit az asszonyféléről.⁸⁰

TARKÓCZ. Jahel hát nem tudja, minő harczot vívott
Asszonyánk⁸¹ a régi honban Etelközben,
Hogyan öldökölte fegyverrel a bolgárt?

LEVENTE. Nem tudja. Azt hiszi, csak szőni, fonni tud,
A hol perpatvar van, jó szóval csijgatni.⁸²

IV. JELENÉS. Előbbiek, Jahel.

Jahel. (Viselete: fején kerek ezüst sisak, hátul lefüggő lánczokkal, melyek haját takarják, derekán feszes szarvasbőr balidó,⁸³ vállain hegyes végű csészealakú védők, keblén ezüst pánczél, hasonló domború védőkkel; csipőjén ezüst öv, melyről az egyenes kard kettős lánczon középén lóg le. Bal válláról, hosszú lánczra kötve s csipőjéig alácsusztatva hiuzbőr kaczagány, bal vállán a puzdra, átvetve rajta a tegez, két összerótt ökörszarvból; karjai vállig meztelenek, de előkarjai ezüst tekercsekkel védve. Bal kezében ezüst paizs, melyet megjelentében az elészóltott hadnagynak ad át; a paizson czimere, sugáros háromszög, középén egy szemmel. Szoknyája skarlátveres, magyaros himzésekkkel, két oldalt csipőig felhasítva (a lovaglás végett), a szélek boglárokkal összekapcsolva, lábain piros csizmák, egyenes sarkantyúkkal.)

JAHEL. (Balról jó sietve.)

REGEHŰ. (Visszatartja Jahelt.)
Asszonyoknak szóló hírt hozasz-e lyányom?

JAHEL. Férfiaknak szóló hírt hozok, anyósom.
Ide vezérfiak! Ide fel hadnagyok!
Diadalhírt hozok, boszuállás hírét!

GÖNCZÖL, TANA, SZILA, TAHÓ, KERENCS. (Elé jönnek.)

LEVENTE. Honnan jöttél ángyom?

JAHEL. Honnan hát? Ungvárból.
Diadalt vett Árpád a rossz marahánon
Első rohanással a porig gázolta,
Pedig azok is jól forgatják a fegyvert.
Nem félnek a vastól, vérüket nem szánják.
Kezükben két ágú bárd és csatacsillag,
A mi keresztül tör rézveretes paizson,
De még is megtörtek. Botond a középén

⁸⁰ Herigeri vita. Marczali H. M. ország tört. I. k. 60. l.

⁸¹ Asszony-anyánk. Dunántúli tájszó. J. M.

⁸² Szinnyei.

⁸³ Női kabát. Szinnyei T. Sz.

Mint zihar, úgy hatolt a had derekába.
Hatalmas nagy harcz volt, a szörnyű ordítás
Felhatott az égig, hogy a fellegek is
Bomladoztak tőle, de a föld is rengett
S a folyó hulláma piros lett a vértől.

REGEHŰ. Jahel! Ne szólj erről!

JAHEL. Tudom: nem szereted,
Ha vérről beszélnek.

REGEHŰ. A fiamról mondj hírt.

JAHEL. Jutócsról? De akkor épen sirva fakadsz.
A mint az ellenség egyszer hátat adott,
S mind fejedelmestől rohant fel Ungvárra,
Jutócs süvem vágott mindenütt nyomába,
Ott voltam mellette. Hisz az én Jellekem
Vérbucsúja volt e vérrel pazarló nap.
Mikor a marahán futtában becsukta
A várkaput, Jutócs leugrott lováról,
Fogta a szekerczét két erős markába,
Maga adott példát a kaputörésre.
Fenn a falpárkányról a vad marahánok
Kelevézt, köveket hajigáltak rája.

REGEHŰ. Ne mondd! ne mondd tovább!

JAHEL. Erősítsd meg szived.
Ott voltam mellette: tekenő paizsom
Feje fölé tartám, semmi baj nem érte.
Reccsent a döngetett kapu, hamar bedült.
Jutócs vitézei tódultak a résre,
Lábtókon megmászta a magas kőfalat.
Ungvárát *csürrentve*⁸⁴ bevették a hősök.
Faltörő bikákat be sem várták hozzá,
A turulos zászló ott leng már az ormán.

TARKÓCZ. Hogy nem voltam én ott!

REGEHŰ. (Tarkóczot magához vonja.) Jaj fiam, te neked
Nem jó ezt hallanod.

JAHEL. Harsogtak a kürtök.
Hirdették a világ mind a négy sarkának,
Hogy a magyar győzött véres diadallal.

(Kürtök szólnak a szekérvárból.)

Hanem Laborcz vezér maga elmenekült,
Föld alatti úton, rejtett folyosón át,
Mire észrevettük, már a mezőn porzott
Vágtató lovával. De nem csak magában.
Tán ha egyedül fut, utána se fújok;

⁸⁴ Egy rivallással. Szinnyei T. Sz. Györfy Iván.

De magával vitte azt az átkozottat,
Azt az alirumnát, Mén Marót leányát,
Ki férjem megölte: elébb elszerette,
Talizmán gyűrűjét újjáról lecsalta,
Azután ölében altatva megölte:
Azt vitte, nyergébe ültetve, magával.
Ráismertem lengő *bongyora*⁸⁵ hajáról,
Arannyal versengő átkozott hajáról!
Ez az én zsákmányom! rikoltám dühödten,
Utána vitézim! Erre mi vadászunk!
- Tizenkét jó lovas legényt tartok díjban,
A kabar népemből szedett daliákat.
A makkabéoknak igaz utódait,
A kik nyereg nélkül ülik meg a lovat,
Nem kell nekik kengyel, se kantár, se zabla.
Egyik kezükben csíd, a másikban pányva.
- Csak egy keskeny gáton lehetett üldözni
A futó Laborczot alirumnájával,
Két oldalt a semlyék, hol a ló elsüppedt,
Ámde hátuk mögött futott eblábolva
A tizenkét *dalraugró*⁸⁶ lány, a híres.
S hogy könnyebben fusson, mindannyi feltüzte
Egész az övébe sokránczú fersingét,
Hogy a fehér teste villogott alóla.

REGEHŰ. (Ijedten eltakarja Tarkócz arcát fátyolával.)
Beszélj inkább vérről, férfiak dolgáról!

JAHEL. Ezek a leányok elzárták az utat
Előlem s vágató makkabéim elől,
Méneink úgy vannak szoktatva, hogy azok
A fehér cselédre reá nem taposnak.
Talán a ficzkók is. - Hiába kiáltám:
«Ne pislogjatok a fehér lábikrákra!
Rontsatok közéjük!» A mén visszahorkolt.
«Fogjátok a csídet, szúrjátok beléjük!»
Hát ekkor a czulák mire vetemedtek?
Megfordultak, szembeálltak a legénynyel,
S elkezdtek nevetni. - Ez ám a gonosz nyíl!
A nevető lányarcz, a mi ellen nem véd
Bivalybőr melledző, rézzel kivert paizs,
S ez még nem volt elég, a lányok leránták
Keblükről takaró patyolat kendőjük,
S ezzel a lebegő kendővel csapkodták
Félre daliáim nekik szegzett csídet,
Fehér kebleiket hagyva takaratlan.

REGEHŰ. (Haraggal.) Jahel! Ne beszélj ily dolgot Tarkócz előtt!

⁸⁵ Természettől hullámos. Tud. Gyűjt. 1825.

⁸⁶ Kinálkozó kifejezés az idegenből vett «tánczoló»-ra, a «kukra ugró» mintájára. Tájszótár. Szinnyei.

JAHEL. (Gúnyolódva.) Nem tudtam, hogy szűz lány.

REGEHŰ. Férfi ő, de azért
«Az» a minek mondod: a kinek az arcza
Elpirul, ha ilyet beszélnek előtte.

JAHEL. (Gúnynyal.) Hát még nem potyogott ki a *csikófoga*?⁸⁷
Bár az én vitézim is ily szégyenlősek
Lettek volna; de sőt inkább vigyorogtak,
S egyszer csak azt látom, hogy a tizenkét lány
Ott van a nyakukban, kiki egy legénynek -
Felkap a lovára, borul a vállára,
Vihogva, kaczagva, czudar boszorkányok
Az egész csapatom mind megbabonázták.

LEVENTE. Máskor asszonyokból szedd a kíséreted.

JAHEL. Sebaj! Tehát magam veszem üldözőbe
A menekvő vezért. Velem az Úr lelke,
Ki Juditnak adta Holofernes fejét.
Utána száguldtam. A mint nyíllövésre
Kaphattam, a tegzem idegét megvonva
Utána röpítém a tollas nyilvesszóm.
Eltalálta a nyíl, de lepattant róla.
Második, harmadik nyílám is lesiklott.
Ennél van a gyűrűm! Ezt fegyver nem fogja.
No hát majd akkor a pányvával köszöntöm!
Közelbe rugtattam, a honnan elértem,
Hogy a pányvát oda vethessem fejére,
A hurok találta, lovam visszarántám,
S arra Laborcz vezér hátradült nyergéből.
Kardjával csapkodott pányvám köteléhez,
De ezüst fonálból van az sodorintva,
Marahán rézkardja azt el nem *cseszszenti*,⁸⁸
Lerántám nyergéből: erre odaértek
Lovas vitézeim, Laborczot elnyomták
S nagy hirtelen pányvám kötelénél fogva
A vizparton álló bükkfára felránták,
Ott is felejtették.

LEVENTE. Hajh ez rút halál volt!
Jahel! Meggyaláztad az elfogott vezért.

JAHEL. Hisz ha láttam volna, hogy varázs gyűrűmet
Lováról leesve újjáról lerántá
S az alirumnának adta, talán inkább
Karddal vágatám le. - Hát mi panasza van?
Most az ő nevére hím a magyarok
Azt a folyóvizet, a hol ez megtörtént,
Míg magyar magyar lesz, Laborczának hím,

⁸⁷ A gyermek első növésű foga. J. M.

⁸⁸ Szinnyei T. Sz.

Érhet-e egy vezért ennél több dicsőség?
Mit mentegetőzzem! Én tettem! Jól tettem!
Így cselekvék Eszter átkozott Hamánnal
Ez a nap én nekem s az egész népemnek
A Púrim ünnepem! Boszúállás napja.
Aháshvérósh óta ellenségölő nap,
Folyót vérrel festő, vérben áldozó nap.

REGEHŰ. S hogy kerültél ide? Egyedül magadban.

JAHEL. A hogy Laborcz vezér lehullott lováról,
Tovább elvágtatott rajt az alimumna,
Elvitte magával a varázsgyűrűmet,
De magával vitte öldöklő boszúmat!
Utána száguldtam: a világ végéig
El foglak kergetni, míg utol nem érlek!
Tudtam, hogy hasztalan lödözöm nyilammal.
A varázs megrontja a nyilveszsző csidét.
De ha azt a szépen éneklő torkodat
Ide szoríthatom a két markom közzé,
Lehet akkor egész tested sérthetetlen,
Belé fojtom én a megátkozott lelked!
Mikor hátra-hátra tekintgetve látta,
Hogy már közelérem, meg nem menekülhet,
Egyszer megkapta egy fűzfának az ágát,
Kiugrott nyergéből, a ló tovább nyargalt,
A tündér meg onnan a fűzfa ágáról
Nagyot lódítva a testén, beleugrott
A sűrű nádasba. De én is nyomába!
Láttam, a mint a nád szétvált haladtában.
Egyszer aztán nagy zaj támadt az *agarban*.⁸⁹
Ungok, békák jöttek lovam ijesztetni
Csülkére csavarult a tűzszemű kényó,⁹⁰
Békakorsó közül kidugta a fejét
Páfránhajú, hínárszakállu *nád király*⁹¹
S míg én a *hüvelvényt*⁹² elvertem magamtól
Zúgó repüléssel felszállott előttem
Egy hófehér hattyú; azzá változott át
A varázsló tündér: akkor is nyakán volt
Az egész kláris örv, a mit elébb hordott.
Onnan a magasból kiáltá le: «várj! várj!»
Erre felé szállt el.

REGEHŰ. Ez volt az a hattyú!

⁸⁹ Fűzfa rekettyével benőtt zátony. Szinnyei.

⁹⁰ Kigyó. Kálmány Lajos.

⁹¹ Ipolyi.

⁹² Vizi rémek. Ipolyi.

JAHEL. AZ ő üldözése hozott ide engem.
Előbb, mint a vezér hírmondója megjött.

TARKÓCZ. (Elmélázva hallgatott mind eddig: Jahelhez simul, odaszól hozzá.)
Hát a dalraugró leányokból mi lett?

JAHEL. (Felkaczag.) Hahaha! Te ottan maradtál el? - Talán
Nem is hallgattad, hogy mit beszéltem tovább?
- Ne féltsd őket! Szépek voltak. Nem vesznek el.

(Künn kürt riad.)

LEVENTE. Hírmondó érkezik. Ismerem. Dancs hadnagy.
Sisakján két sasszárny: gyors repülés jele.
Mit hoztál, Dancs hadnagy, Árpád táborából?

V. JELENÉS.
Előbbiek. Dancs.

DANCS. (Balról bejön.) Izenetet hozok nagy asszony, urfiak!
Rögtön indítsátok a hadat előre,
Csatákat, rendezet, meg a pereputyot.
Elöl a kun, hátul a kabar, középett
Asszonyok, gyermekek, csetenyés szekerek,⁹³
Leghátul a magyar válogatott rendek,
A kik a szekérre rakott munkás népet
Kísérik. A várban csak az őrség marad,
Minden hegy tetején a jeladó fákkal.
Magas Ungvárában mind a hét vezérek
Harczi munka után nagy áldomást ülnek.
Arra hívogatnak: győzelem torára.

LEVENTE. No hát Gönczöl apó, most tied a nagy szó.
Bontsd a szekérvárt, indítsd meg a népet,
Kürtösök fújjátok meg a *csúrdöngölőt*.⁹⁴
Hirdessék a hegyek a sima rónáknak,
Most száll le a magyar ősi örökébe.

(Kürtösök ősrégi indulót fújnak.)

HADNAGYOK. |
IJÁSZOK | (Kézijjaik húrját pengetik, kiáltozva.) Vasat! Vasat!
Vason veszünk! vasat veszünk!
Vas emberek, vas országot!⁹⁵

(II. felvonás 3. szakasz vége.)

⁹³ Fedett oldalú, ágakkal diszített szekerek: asszonyvivők. Szinnyei T. Sz.

⁹⁴ Induló táncz. Szinnyei T. Sz.

⁹⁵ Székely népies induló. J. M.

HARMADIK FELVONÁS.

NEGYESEDIK SZAKASZ.

A szer.

Tájrajz: Ungvár alatti síkság, háttérben a kettős város, bástyafokos falakkal, két oldalt sátorok, középen nagy fejedelmi sátor, az előtt két íjász.

I. JELENÉS.

Magyar nők, leányok.

(Locsolják az utat pemetével, söprik nyírágakkal, hintik virágokkal.)

LEÁNYOK (Dalolnak.)

Esik, esik, virágeső esik,
Árpád vezér csatából érkezik:
Mikor kimegy, a mező piros lesz,
Mikor megjön, megint virágos lesz.
Árpád szavát virágok is értik,
Napraforgó szemekkel kísértik,
Ha leborul, földet megcsókolva,
Forrás fakad csókja után nyomba.⁹⁶

NŐK. (Dalolnak.)

Öntözzétek meg az utat,
A kin a hét vezér megjön,
Abrut-üröm pemetével,
Parázsszénnel ójtott vízzel.
Hess el innen az útjából,
Hess messzire te hét ördög!
Guta, Mirigy, Csoma, Fene,
*Döbröcz, Patvar, Kék-kelevény!*⁹⁷
Pusztuljatok a szomszédba,
De a magyart ne bántsátok.
Ha elsöpörtük az utat,
Behintjük pilla virággal,
A hány virág lába elé,
Annyi áldás a fejére!
Áldott hét magyar!

⁹⁶ Régi dal. Ipolyi.

⁹⁷ Ipolyinál.

II. JELENÉS.

Árpád, vezérek, Levente, Jutócs, Tarkócz, Jahel, Gönczöl.

(Lóháton vonulnak keresztül a háttérben, kürt szó mellett, ott lovaikról leszállva jobbrul visszajönnek, Árpád, vezérek fejedelmi sátorba mennek.)

III. JELENÉS.

Négy kürtös, négy zászlóvivő, Levente, Jutócs, Tarkócz, Jahel.

NÉGY KÜRTÖS. (Kürtöt fújva jön elől.)

NÉGY ZÁSZLÓVIVŐ. (Zászlókat lobogtatva követi a kürtösöket.)

LEVENTE, JUTÓCS, TARKÓCZ, JAHEL. (Zászlósok után jönnek, balról sorban felállnak.)

IV. JELENÉS.

Előbbiek. Árpád, vezérek, Tivatulus.

TIVATULUS. (Kürtjébe fúj.)

KÉT IJÁSZ. (Széjjel húzza a fejedelmi sátor kárpitjait.)

VEZÉREK. (Paizsra emelve Árpádot, kihozzák a sátorból.)

ÁRPÁD. (Kezében kivont kard.)

VEZÉREK. (Egyhangúan.)

Nagyra szállj!

Hadra válj!

Kardnak állj!

Magyar hazára találj.

ÁRPÁD. (Kardjával a hármass napvágást suhintja.)

VEZÉREK. (Térdeikre eresztik a paizst Árpáddal.)

ÁRPÁD. (Leszáll a paizsról a földre.)

TÖHÖTÖM. (Árpád elé lép.)

Árpád vezér, Álmos fia,

Diadalmas csatánk után

Fejedelmünké emeltünk,

Hogy légy urunk, kit uraljunk,

Szabadon, szívvel és karral

Az elfoglalt új hazában.

ÁRPÁD. S én ígérem, hogy megtartom

A hét vezérrel kötött szert,

Kit hoztunk az ó-hazában.

Gönczöl apó, írástudó,

Hozd elő és hirdessed ki.

KÉT VITÉZ. (Előhozza az összegöngyölt tehebőrt, melyre a szer van írva, régi magyar hun írásjegyekkel, azt felgöngyölítve fogantyújánál fogva kitárva tartja.)

GÖNCZÖL. (Felülről lefelé olvassa a sorokat.)

Egy. Míg Árpád nemzetsége él, mindig abból legyen a nemzet vezére, fejedelme.

VEZÉREK. (Kivont kardjaikat Árpád kardjára teszik keresztbe.)

Esküszünk rá.

GÖNCZÖL. (Olvas.) Kettő. A mit közös erővel szerzünk, abban mindnyájan igazságosan részesüljünk.

VEZÉREK, ÁRPÁD. (Egyszerre.) Esküm rajta!

GÖNCZÖL. (Olvas.) Három. Mi vezérek és a mi ivadéaink, kik szabadon választottuk Árpádot magyarok fejedelmévé, soha ki ne zárassunk a fejedelem tanácsából, ország kormányából.

ÁRPÁD. Esküm állja!

GÖNCZÖL. (Olvas.) Négy. A ki hűtlen lenne maradékainkból a fejedelem és utódai iránt, a ki ortályt támasztana vérrokonok között, annak vére folyjon ki, a hogy a mi vérünk folyt az eskükötésnél, melyet Árpáddal szereztünk.

VEZÉREK. Esküszünk rá!

GÖNCZÖL. (Olvas.) Ki ezen szert megtörné, örökátok érje fejét.

VEZÉREK, ÁRPÁD. (Egyszerre.) Esküm állja.

GÖNCZÖL. (Olvas.) A nemzeti gyűlésekre minden vitéz megjelenjen, lóháton, felfegyverkezve: a ki elmaradna, feje ketté hasíttassék.

VEZÉREK, ÁRPÁD. (Egyszerre.) Esküszünk rá.

ÁRPÁD. Hallottátok? Jól megértettétek?

TÖHÖTÖM. Meghallottuk, jól meg is értettük
Vérünkkel ezt meg is erősítjük.

ÁRPÁD. Hozzátok az áldozatserleget,
Legelébb az én vérem csorduljon.

HORKÁZ, BILLOGOS. (Előhozzák az ezüst háromlábút, rajta szerecsendió [kókusz] kehelylyel.)

ÁRPÁD. (Törével karján felül sebet ejt, vérét a serlegbe hullatja.)

VEZÉREK. (Árpád után sorban megsebzik karjaikat a serleg fölött.)

NÓK. (Kardal.) Jaj be drága férfi vére!

Minden cseppje kincset érne.

Nem gondol az a sebére,

Kinek Árpád a vezére.

Magyar vitézek hűsége

Fejedelmek erőssége,

Nemzetünknek dicsősége

Mig világ lesz, mig magyar lesz,

Mig sziv dobog, nincsen vége.

ÁRPÁD. Gönczöl hívem, most vedd íronádad

S ird utána, hogy a hét magyarok

A régi szert újra pecsételték

Az új honban, összefolyt vérükkel.

GÖNCZÖL. (Előveszi íronádját, tintatartóját, új sort ír a tevebőrre.)

V. JELENÉS.
Elébbiek, Upolet, Apor, Ugron.

UPOLET. (Kezében hosszú egyenes kardot hoz.)
Árpád fejedelem, engedd meg nekünk is
Hogy vérünket a ti véretekhez adjuk.

ÁRPÁD. Ki népei vagytok?

UPOLET. Csabáé, miként ti,
Kik nem mentünk vele vissza őshazába,
Hanem itt szálltunk meg hét hegyek honában:
Székely nép a nevünk. Ugyan régen várunk!
Csaba visszatértét, népünk szabadultát:
Vártunk dörgő földön, majd a dörgő égen.
Népünk most is vallja, hogy az a fényes út
Fenn a csillagok közt, az a hadak útja,
Melyet a lovaik fényesre tapostak.
Hozzátok siettünk, Zándirhám vezérünk
Csigle földön épült Bondavárnak ura,
Ezzel bocsátott el: «menjete hadnagyim,
Mondjátok Árpádnak: hozott Isten itthon!»
Hűséget fogadunk, országodat védjük,
Ha te is megőrzöd a mi szabadságunk.
Hogy igaz járatban vagyunk, bizonyítjuk
Ajándékul küldött Etele kardjával,
Kivel nagy ükapánk annyi diadalt vett.

(Átadja a kardot Árpádnak.)

ÁRPÁD. (Átveszi a kardot.)
Fogadom jó szívvél Zándirhám vezértek
Rokoni jó szavát; adok neki érte
A mit ő ad nekem: hűségért hűséget.
Etele nagy király kardját megtisztelem:
Emberkéz ne fogja ennek markolatját,
Áldozó halomra legyen jelül tűzve.

(Átadja a kardot a Horkáznak.)

HORKÁZ. (Átveszi a kardot.)

VEZÉREK. (Mind sorba csókolják Etele kardját.)

HORKÁZ. (Körülhordja a kardot, melyet minden fegyveres megcsókol.)

ÁRPÁD. (Rabonbánokhoz.) Csigleföldön⁹⁸ lakó Bondavár urának
Vigyétek el párját köztünk kötött szernek.
A székelynek is ez legyen a törvénye.

UPOLET. Ezt mi kőtáblákra fogjuk felvésetni,
Ez a hat kőszere⁹⁹ lesz a mi őstörvényünk

⁹⁸ Horváth Mihálynál.

⁹⁹ Horváth Mihálynál.

S hogy ezt meg is tartjuk, vérünk pecsételje.
Engedd, hadd csorgassuk a tietek közzé.
Mienk sem rosszabb vér, mint e vezéréké.
A nevem Upolet rabonbán.

APOR. Én vagyok Opóúr, Bálványosvár ura.

UGRON. Engem úgy ismernek, mint Ugron rabonbánt.

MINDHÁRMAN. (Karjaikból vért bocsátanak az áldozatserlegbe.)

APOR. A hat kőszert visszük Bálványos váramba.
Ottan elhelyezzük istenek tornyába,
Földisten, nap-köve, ég-köve, *özönkő*¹⁰⁰
Bálványai közzé, kiket népünk becsül.
Idegen istenek nem *vegyegnek*¹⁰¹ nálunk.

ÁRPÁD. Téged, Gönczöl hivem, megteszlek «kincs-úr»-nak
A ki a nemzetnek e legdrágább kincsét
Veszed őrizetbe: ez örök szerződést
Magyarok nemzete s fejedelme között.
Minden egyéb kincsünk elveszthetjük rendre,
Csak ez egy maradjon: ez mind visszavívja.

KÉT VITÉZ. (Összegöngyöli a tevebőrt s elviszi.)

GÖNCZÖL. (A két vitézt követi.)

TÖHÖTÖM. (Átadja Árpádnak az országczimeres paizst, melyen fejedelemmé emelték. A paizs Magyarország legelső czimerével van díszítve. Látható volt e czimer az 1896-iki ezredéves kiállításon, régi ereklye oltárlapján: négy fehér sáv négy veres mezőben, a veres sávokban egymással szembe fordult fekvő oroszlánok, kettő-kettő a három alsó sávban, egy a legfelsőben: amazok a hat vezért, emez a fejedelmet, együtt a hét vezért képviselik. Előbb a magyarok az Etele által hordozott turult, (napmadár, koronás sas) viselték czimerül, mely a sugáros nap képe felé fordítja a fejét.)

(Árpádhoz.) Ezen emeltünk fel; ezt emeld magasra!

ÁRPÁD. (Átveszi a czímeres paizst, Kusidkunhoz.)
Kusidkun vezesd be Szvatopluk hiveit.

VI. JELENÉS.

Előbbiek. Privina, tót követek.

PRIVINA ÉS HÁROM TÓT KÖVET. (Bejönnek, fejükön hoznak kosarat, vedret, korsót.)

PRIVINA. (Árpádhoz.)

Köszöntet a králunk, Szvatopluk tégedet,
Fehér lovat kaptuk, aranyos szerszámmal,
Adtunk neki zabot, megbecsültük nagyon.
A szolgád Kusidkún hozta fehér lovat,
Kivánta králunktól, küldjön neked földet,
Füvet, vizet; itt van, mind elhoztuk szépen.

¹⁰⁰ Orbán Balázs. Székelyföld.

¹⁰¹ Kószálnak. Orbán Balázsnál.

HÁROM TÓT KÖVET. (Lerakja kosarát, csebrét, korsóját Árpád elé.)

LEHEL. No hát tudjátok meg, jámbor morva knézek,
Hogy föld, víz, fű-adás a szittyá nemzetnél
Meghódolást jelent. Ezzel a tartomány,
Mit Szvatopluk ural, nekünk lett átadva.

PRIVINA. Akkor mi ajándék lovatok leütjük!
Nyerget, kantárt, zablát dobálunk a Vágba.

LEHEL. Az nem nekünk lesz baj. A leütött lovon
A mi kuvaszaink fognak lakmározni,
Vízbe hányt szerszámmal halászok jól járnak,
De az országotok a mi birtokunk lesz.

PRIVINA. Igazság ez aztán, Árpád fejedelem?

ÁRPÁD. Legyetek nyugodtak, jámbor tót követek.
A magyar nem *agyar*¹⁰² nem irigy senkire,
Kunyhóban, mezőkön békében élhettek,
Szabadságotokat mi el nem kobozzuk.
Csupán azt kívánjuk, hogy a közös hazát
Velünk egyetértve védjétek, tartsátok.
Králotok Szvatopluk ismeri zászlónkat,
Láthatta lobogni, a mikor Moimirt
Segíteni eljöttünk s vele csatát álltunk.
Moimir most is él s kardunk most is éles.

PRIVINA. No hát ez más beszéd! ettől nem ijedünk,
Csak hiába: a ki král, hát az král.
A ki szolga, szolga. Král beszél. Te hallgass!

ÁRPÁD. Nem jöttem én ide, mint Etele őszám,
Isten ostorául, népeket büntetni.
Kezemben nem hozok lánczot, se korbácsot.
Egyik kezemben vas, a másikkban arany:
Ki melyikből kíván, osztom érdem szerint.
A ki ellenség lesz, annak a vasamból,
A ki *játomnak*¹⁰³ áll, adok aranyomból
S az ellenségnek is, ha földre vetettem,
Nem hágok fejére, hanem fölemelem.
Legyőztem a kúnt, az orosz, a marahánt.
És íme a földet, mit vérrel foglaltam,
Közöttük osztám fel. Az ő vezéreik
Legyenek ispánok a vármegyéikben.
A legyőzött ellent én el nem fogyasztom,
Hanem saját népem szaporítom véle.

PRIVINA. Hej Árpád, csak ezer esztendeig élnél!

ÁRPÁD. Én a magam népét, száznyolcz nemzetségét
Ott telepítem le, hol pusztát találok,

¹⁰² Máséra vágja. Szinnyey T. Sz.

¹⁰³ Jó barát (Drusza). Szinnyeinél.

A honnan a népet háborúk kiúrták,
A négy vizek közét. Paizsom címerén
Itt van a négy folyam négy veres mezőben.
Ezeket őseim vére festette meg.
Azok maradéki várnak a jöttömre
Várkunok, avarok, palóczok és jászok,
Tengeridők óta magukban bújdosók.
A négy folyam sávján hét arany oroszlán
A hat magyar vezér, hetedik én magam.
Hatalmas rokonfaj él még e hazában,
A kazár nép, annak a csakánja¹⁰⁴ Marót.
Csodákat hirtelennek termékeny földéről,
Hogy kétszer aratnak ott egy esztendőben.
A folyók sárányat hordanak medrükben,
S a sziklákból olyan forró víz bugyog fel,
A mely a mirigyét, kelevényt elirtja.
- Békés birtokában hagyom ezt Marótnak,
Legyen ő csakánja a kazár népének,
De engem fogadjon el fejedelméül,
Ki megerősítem őt az országában.
- Békeizenetem általadására
Saját fiaimból küldök a csakánhoz.
Levente! Te vagy a legidősebb fiam.

LEVENTE. Nem is tagadtam el soha, hogy az vagyok.
Hol hadrontás vár rám, az nekem csak játék.
De hol beszéd vár rám, az nekem nagy *robot*;¹⁰⁵
Egy tulkot könnyebben felveszek vállamra,
Mint egy mézes-mázos beszédet nyelvemre,
Czifra gúnyám sincsen, hogy olyan dúsgazdag
Csakán udvaránál magam mutogassam,
Hol még a kutyák is arany örvet hordnak.
Okosabb, ravaszabb észre bízd e dolgot.

JUTÓCS. Talán bizony én rám? Én oda nem megyek.
Azt nekem a hitem és vallásom tiltja.
Ők Mahomedhívek, én meg Krisztusvalló.
Tűzhöz ne küldj vizet; mert bizony eloltja.

ÁRPÁD. Tegyük hát ezt félre, egy boldogabb napra.

TARKÓCZ. Engem meg sem látnak; pedig hiszen engem
Sem a gólya költött: Árpád fia volnék.
S nekem *akaródzik*¹⁰⁶ Maróthoz elmennem.

LEVENTE. Ha kívánod, atyám, szívesen elmegyek
A bolgár Zalánhoz; de nem követségbe,

¹⁰⁴ Chagan.

¹⁰⁵ Szláv szó, de a magyarok előtt ismerős és csihés. J. M.

¹⁰⁶ Tájszótár. Szinnyei.

Nem a ketté vágott kutyára esküdni,¹⁰⁷
Hanem dandárostól, megtorolni rajta
Etelközi hazánk végig pusztítását.
Mikor azt hallom a megtért hírmondónktól,
Hogy a Bodrog vizén túl már bolgár lakik,
S még ő fenéskedik,¹⁰⁸ még mit izen neked:
Nem jön ki a számon ez a szó! Mondd Tarczal!

TARCZAL. Azt izeni neked Zalán, bolgár vajda,
Hogy a *tulbádat*¹⁰⁹ a Bodrogra ne ereszd,
Mert a hány magyarok átcsekélnek rajta,
Mind valamennyinek orra füle bánja!

LEVENTE. Hát erre a szóra istenadta kardom
*Kiguvad*¹¹⁰ magától lusta hüvelyéből.

ÁRPÁD. Csak hagyd hüvelyében. Még nincs itt a napja.
A vér drága vásár: hagyjuk utoljára.
Hátha olcsóbban is adja Zalán vajda.
Előbb követeket küldünk udvarába.
Vitéz Ondot, Keczelt, mellé vezetőnek
Kun hívünket Tarczalt, ki nyelvükön beszél;
Vigyenek Zalánnak kedves ajándékot.
Tizenkét nemes mént, tiszta fehér szőrüt.
Ugyanannyi tevét, nyeregszerszámostul.
Ne kérjenek tőle mást: egy korsó vizet,
Azért, hogy megtudjuk, hogy a Bodrog vize
Olyan édes-e, mint volt otthon a Dóné¹¹¹

JAHEL. És én megtetézem még az ajándékot.
Küldök a vajdának tizenkét vég selymet,
Aranynyal áttörve s megannyi nyest prémet,
S a mit jól tudom, hogy kedvesen fog venni,
Elküldöm neki a tizenkét rablányom.
A tizenkét kaczkí, dalraugró lánykát.¹¹²

TARKÓCZ. (Jahelhez.) Mindig rettegtelek, mindig gyanús voltál,
De most már gyűlöllek!

JAHEL. No, no, kis pilinkóm!
El ne törjön mingyárt a mécses csereped,¹¹³
Hogy a fehér lábú lányokon túladtam.
Hozok neked annál szebb csecsebecséket.

¹⁰⁷ Ipolyi.

¹⁰⁸ Ipolyi.

¹⁰⁹ Fefűjt bortömlő, minőkön az ősmagyarok a folyó vizeken átkelének. Ipolyi.

¹¹⁰ Magától kiugrik. Orbán B. Ipolyi.

¹¹¹ Horváth Mihály.

¹¹² Horváth Mihály.

¹¹³ Sírva fakadás. Szinnyei.

*Badár*¹¹⁴ szép lányokat, *árla*¹¹⁵ tündéreket
Kikben válogathatsz szived, kedved szerint.
- Árpád fejedelem, engedj megszólalnom.

ÁRPÁD. Fiamnak özvegye, sorod van a szóhoz.

JAHEL. Mén Marótnak szálló izenetről mondád,
Hogy azt halaszszuk el egy boldogabb napra.
Fanyarnak találják két dali fiaid.
Megédesítem én s azzal megjön a nap,
Melyen üzenetet küldhetsz a csakánnak.
- Mén Marót lányai hárman itt *csellengtek*¹¹⁶
A táborod körül. Megtudtam, elfogtam,
Ide hoztam őket, a kezédbe adom.
Mind a három Marót csakán szemefénye,
Majd ha ezt megtudja Marót, ő küld hozzád
Követet s ő kerül a kert ajtó felől.¹¹⁷

VII. JELENÉS.

Előbbiek. Illangó, Szemőke, Délibáb.

JAHEL. (Int.)

DÉLIBÁB.	
ILLANGÓ.	(Bejönnek jobbról. A Délibáb fejét takaró pillangós fátyol által borítva.
SZEMŐKE.	Karöltve, mind a hárman.)

DÉLIBÁB. (Jahelhez.) Mi nem foglyul ejtve, de szándékból jöttünk.
Csak vezettél, de nem hajtottál bennünket.

TARKÓCZ. (A lányokat meglátva, Leventéhez.)
Hűh bátyám! Ezek ám a világszép lányok!

DÉLIBÁB. A nevünk Délibáb, Illangó, Szemőke.

JAHEL. Ismerjük hiretek. Tündér alirumnák!
Hát a negyedik, a nénétek mért nincs itt?

DÉLIBÁB. Három a tündérszám.

JAHEL. Nem négyen voltakot,
Mikor holdvilágnál, pokol pitvarában
Együtt *virrogva*,¹¹⁸ a tündelevényekkel
Méregharmathullás alatt ott fujtátok
Bűvös *kígyókövet*¹¹⁹ egymásnak fejére.

¹¹⁴ Szép leány. Szinnyei.

¹¹⁵ Szűz leány. Szinnyei.

¹¹⁶ Kóboroltak. Szinnyei.

¹¹⁷ Régi szójárás.

¹¹⁸ Ipolyi.

¹¹⁹ Ipolyi.

Csak a varangy hallá, csak a kuvik látta,
Mit míveltetek ott, mit fogadtatok fel,
Hogy négyen négy felé az Árpád négy fiát
Viszítetek a halál karéjba veletek.
De nekem álmomban megjelent az angyal,
Uriel: csak behunyt szemekkel látható,
S megjelenté nekem gonosz *ábrálástok*.¹²⁰

DÉLIBÁB. Hát ha mindent hallott, az Uriel angyal,
Ha mindent elmondott, mit a négy lány beszélt,
Ugyan mondsza Jahel, rólam elmondta-e,
Hogy kit választottam én a magaménak
Árpádnak halálra szemelt négy fiából?
S mit szoltam még hozzá, mit cselekszem véle?

JAHEL. Arról nekem nem szólt.

DÉLIBÁB. Feledékeny angyal!

JAHEL. De ime a nagy gyász már bebizonyítá,
Hogy az álomlátás jóslata való lett.
Megölte Büvellő nénéd Jellekemet.
Megkezdé az ölést, ti jöttök folytatni.

DÉLIBÁB. Én ugyan mondhatnám erre Jahel asszony,
Szépen szemlesütve, szemérmes sipogva,
Hogy ha vétek volt, mit nénénk elkövetett,
Azért nem vádolhatsz minket, az *öcséit*.¹²¹
De én nem rettegek villámló szemedtől.
Ha rám fújsz, én visszafújom a haragod!
Hát mit tett a néném, a miért átkozod?
Ő jött Jellekedhez, vagy Jelleked hozzá?
- Hadak vagytok; jöttök idegen országba.
Igazatok ott van a két kezetekben:
Egyikben a paizs, másikban a dárda.
Ha jöttök paizsszal, dárdával és karddal,
Mi is szembejövünk olyan fegyverekkel.
De ha ti bűbájos varázslattal jöttök,
Akkor mi is varázst küldünk ellenetek.
Te balítás gyűrűt adtál Jellekednek,
Mitől vasalt-testű lett az a csatában.
Kevély is volt, hogy őt a fegyver nem fogja.
A nép közé gázolt, bálványt összetörte,
Salamon királynak gyűrűjében bizva.
- A tündérvilágban az ám az igazság,
Hogy a varázsgyűrűt el kell tőle venni.
- Hogy történt? Nem tudom. Talán jobban tudod.
Annyit mondok Jahel, jobban tetted volna,
Hogyha Jellekednek nem a külső testét
Teszed sérthetlenné; de inkább a szívét.

¹²⁰ Boszorkány varázs. Ipolyi.

¹²¹ Hugának férfi nevezi a nőt, nő a nőnek «öcsémasszony». J. M.

JAHEL. (feljajdul.) Odataál nyíla, a hol legjobban fáj!
S hová lett a gyűrűm, mit elvettek tőle?

DÉLIBÁB. Néném hazavitte azt a babájának.
Ezután az lesz a vasalt-testü vitéz.

JAHEL. Ki az? Mi a neve?

DÉLIBÁB. Csombord.

JAHEL. Hisz az bátyád!
Hogy lehetne az a nénédnek babája?

DÉLIBÁB. Ő neki nem bátyja, mert más anya szülte.
Nálunk az a szokás a khalil népeknél,
Hogy csak anya után ismerjük a testvért.
Az anya bizonyos: egyébről ki felel?

JAHEL. Vallástok, szokástok bűn, förtelem fészke?
Istent megtagadók, vérfertőzők vagytok,
Marót csakán maga s egész ivadéka!

DÉLIBÁB. Mondsza, kegyes Jahel, ha Marót csakánnak
Neve *Dávid* volna, a bátyámé *Amnon*,
A nénémé *Thamár*, valjon titkolnák-e
A történetüket a «te» hagyományid?¹²²

JAHEL. (Leventéhez.) A galambnak kigyófulánk van szájában.

LEVENTE. Megharapott talán? Te tudod. Nem értem.

JAHEL. Szólj hát, mért jöttetek ide hármassával?
A hogy alirumnák szoktak együtt járni.

DÉLIBÁB. Te mondad. Mi vagyunk a három tündérek,
Kiket emlegetnek a népünk regéi.
Kik az újszületett fiú bölcsőjénél
Áldást osztogatni hiven megjelennek.¹²³
Ilyen áldást hoztunk Árpád törzsökének.
Ajándékot hoztunk, drágábbat napkőnél,
Kovácsolt tüzlángnál, csigabíboránál.
Örömhírt Árpádnak, magyarok népének.
- Árpád fejedelem! A kelő hajnallal
Együtt egy új fiad látott napvilágot.
Bölcsőjénél voltunk, meg is csókolgattuk,
Áldást leheltünk rá; onnan jöttünk hozzád.
Azért jöttünk hozzád, hogy ezt hírül adjuk.

ÁRPÁD. Fiam lett! újszülött! Vezérim! Halljátok?
Ez nagyobb örömhír harczi diadalnál!

DÉLIBÁB. Nézzétek! örömtűz ég szerte mindenütt
A hegyormok felett: - ez mind azt hirdeti,
Hogy Regehű asszony fiat szült Árpádnak.

¹²² Ótestamentom.

¹²³ Ipolyinál.

ÁRPÁD. Nevet a fiamnak!

JUTÓCS. Keresztvizen adjuk!

LEVENTE. Tűz fölött avatva, ősi szokás rendén.

JAHEL. Az én hitem szerint. Ő a Jehováé!
A ki Jellek helyett küldé őt a földre.

JUTÓCS. A Krisztusé legyen.

LEVENTE. Ő a nap-istené!

ÁRPÁD. Az újszülött fiu bizony az «anyjái».

DÉLIBÁB. Már adott is neki nevet szülőanyja.
«Zsolt»-nak nevezte el: aztán megszoptatta,
A legjobb szertartás, mi Istennek tetszik.

JUTÓCS, TARKÓCZ. Zsolt! Zsolt! Zsolt! Kis öcsénk!

LEVENTE. (Megragadja Jutócs és Tarkócz kezét.)

Marad hát utánunk

A ki Árpád törzsét tovább örökíti,
Ha a mi vérünket mind feliszsza e föld,
Lesz, a ki folytatja fejedelmek sorát.

(Délibábhöz fordul.)

Oh te tündér leány, örömhír hozója!
Napból szálltál volna, úgy nem szeretnélek,
Arany szájad volna, úgy meg nem csókolnám.

(Elragadtatásban Délibábhöz rohan, átöleli, megcsókolja ajkát. Mindenki elbámul rajta.
Maga is csak akkor ijed meg, hogy mit tett?)

Bocsáss meg tündérlány, hogy megbántottalak!
Soha ajkam nőnek ajkát nem érinté,
Még az anyámét sem, ajkad volt az első
S az a szemlehungyás, míg e csók megesett,
Egész mennyországot nyitott meg előttem.
De én jóvá teszem ormótlan hibámat:
Neked adom kezem, szívem, egész lelkem.
Feleségül veszlek ősi szokás szerint.
Légy az én asszonyom egész életemre
Halálos halálig. - Felelj kegyelmesen.

DÉLIBÁB. Neked nem mondhatom. A szemem kiégne:
Megmondom Jahelnek. (Jahelhez.) Hát a mit az angyal
Látó álmodban nem tudott jelenteni,
Megmondom igazán: az én szavam ez volt:
«Nekem jusson hős Levente:
Én együtt halok meg véle!»

LEVENTE. (Délibáb szavait hallva.)
Árpád fejedelmem, uram, édes apám!
Elmegyek követnek Marót udvarába.

ÁRPÁD. Akkor a kezébe adom ezt a *ratánt*¹²⁴

(Levente kezébe adja a turulos lobogót.)

Turulos lobogót. A kik ezt meglátják,
Megtudják, hogy ki vagy. S hogy a mi szót mondasz,
Annak egész tábor adja meg a súlyát.

TARKÓCZ. (Illangóhoz settenkedve.)
Hát te kit választál tündérek osztályán?

ILLANGÓ. (Hamiskodva.) «Hogyha tudod, minek kérded?»

TARKÓCZ. (Leventéhez.) Bátyám! Engemet is elviszesz magaddal?

LEVENTE. Bihar-várba mondd, Marót udvarába?

TARKÓCZ. Anyánknak ígérted, hogy soha el nem hagyysz.
Mindig ott lesz velem; jól megoltalmazol.

LEVENTE. Nyíltól, kopjaéltől csak megoltalmazlak;
De hogy védjelek meg tűzszemek nyilától?
Mégis csak elviszlek. Velem jöss Biharba.
S ha én nálam kifogy a szép szó forrása,
Majd a te hegedűd elmondja a szebbet.

TARKÓCZ. (Illangóhoz.) Ha te egyszer az én hegedűm meghallod!

JUTÓCS. (Szemőkéhez.) Akkor én «neked» jutottam.

SZEMŐKE. (Jutócscsal kezét szorít.)
Aczél kezem, jég a szívem:
Nászunkon a kürt fog szólani.

JUTÓCS. Vagy te engem, vagy én téged.

SZEMŐKE. Vagy tán mind a ketten egymást.

JAHEL. (Leventéhez.)
Győztél. De nem rajtam. Ezt a három tündért
Kivetted kezemből, megszabadítottad.
Hogyan szabadulsz meg tőlük magad, te lásd.
Most én jövendölök; bizonyosra szólok.
- Örülök, hogy elmegy, odamégy hozzájuk.
Most már te öld meg azt, a kít utálok,
A kinek halálát a lelkem ohajtja.

LEVENTE. Soha életemben asszonyt meg nem öltem.

JAHEL. Nem asszony! Boszorkány! Ezt meg fogod ölni.
S ha Csombord az Amnon, te lesz Absolonja.

DÉLIBÁB. (Jahel utolsó szavaitól megretten, Leventéhez.)
Bátyám! Még most az vagy: még gyűrűt sem váltánk,
Mit én adok neked, a varázsgyűrű lesz.
Elkérem bátyámtól, nekem ide adja.
Te viszont én nekem adod e vas gyűrűt,

¹²⁴ Zászló régi magyar neve. Ipolyi.

(Levente kis ujján levő vas gyűrűre mutat.)

A mibe hited van, becsületed vésve,
S aztán megfogadod, hogy ezt a te kardod
Soha az én bátyám ellen ki nem húzod.

LEVENTE. Fogadom gyűrűmre, a kovácsolt vásra,
A becsületedre, annál is vasabbra:
Hogy kardot nem húzok a te bátyád ellen.

ÁRPÁD. Jó Levente fiam, én hát elbocsátlak
Marót udvarához békeizenettel.

TARKÓCZ. Engem is?

ÁRPÁD. Téged is. Mind e mai napig
Anyád fia voltál;¹²⁵ most van neki kisebb.
Azt is megengedem Levente fiamnak,
Hogy Marót leányát feleségül kérje,
Örömhírhozóját, édes Délibábot
Menyemnek fogadom, áldásom adom rá.
- De a magyaroknál az az ősi szokás,
Hogy a leány kezét nem a legény kéri,
Orczapirolásba kerülne az néki;
Hanem násznagyot küld, tisztos meglelt férfit.

JAHEL. Épen, mint a régi Jehova hívőknél:
Így szerzé Ábrahám fiának Rebekkát.

ÁRPÁD. Gönczöl apót küldöm melletted násznagyul,
Igy bennetek együtt lesz majd mind a három,
A ki a világot vezeti, mozdítja:
Erő, szeretet és fejbéli bölcsesség.
Mert *ormáandra*¹²⁶ szükség van a kazárok közt.
Te Levente fiam, elviszed magaddal
Egész dandárodát, hadverésben jártast.
Hadnagyd vezessék, jó Özsöb és Velek.
Tarkócz, neked nem kell más a hegedüdnél.
De te Gönczöl apó, rakass tevehátra
Annyi kincset, mennyi kell az ilyen útra.
Rémség ne fogadja, panasz ne kísérje,
A fejedelemsfi násznépét Biharban.
Egy sereg igreczest is vígy el magaddal,
Menyasszony számára csetenyés szekeret.
S lovak kantárjára tarka kendőt aggass,
- S hogy ha árát kérik, khalil szokás szerint
Az eladó lánynak, kettőzd meg, úgy add meg.

(A három leányhoz fordul.)

Marót leányai, előre bocsátlak,
Haza apátokhoz, jó Isten hírével.

¹²⁵ A legkisebb fiút hitták anyja fiának. J. M.

¹²⁶ Furfang. Ipolyi.

Férfi szó, durva hang meg ne szégyenítsen.
Fiaimtól, a kik messziről kísérnek
Mind Biharig napijáró válaszszon el.

LEVENTE. (Déliabához.) Én még a felnyitott szemedet sem láttam,
Csak lesütve láttam.

DÉLIBÁB. Majd arról ismersz rám.

DÉLIBÁB, ILLANGÓ, SZEMŐKE. (Karjaikat egymáséba öltve, Délibáb fátjolával betakarózva,
jobbra eltávoznak.)

ÁRPÁD. És most Lehel vezér fújd meg azt a kürtöt,
Hallja meg a nemzet, hogy fiam született,
Annak öröme nagy áldomást tartunk,
Ősi szokás szerint megüljük a csökö, ¹²⁷
Lovakat áldozunk, *vatolat* ¹²⁸ ürítünk,
S újszülött fiamnak elküldjük a kardom,
Piczi kis öt újja azt hadd markolja meg.
- *Az apja kardjának a markolatától*
Lesz erős a gyermek; minket is az tett meg. ¹²⁹

(Künn nagy kürtzengés.)

(Vége a III. felvonásnak, 4. szakasznak.)

¹²⁷ Keresztelési lakoma. Ipolyi. Szinnyei.

¹²⁸ Nagy ivóedény. Ipolyi.

¹²⁹ Ipolyinál.

NEGYPEDIK FELVONÁS.

ÖTÖDIK SZAKASZ.

Marót udvarában.

Még most is «Bihar országnak» híják azt a területet, mely fölött Marót, kazár csakán (chagan) uralkodott Árpád magyarjainak bejövedele idejében; de azonkívül kiterjedt a birtoklása Szabolcs, Szathmár vármegyékre, s az egész Szamos és Maros közötti vidékre. Népét kazároknak nevezték (chazar): nyelvére, eredetére nézve fajrokon volt a magyarral. Nem is támadt ellenségképen a honkereső magyarokra megtelepedéseik közben, mint többi fajrokonai, a kunok, besenyők; sőt a történetírók szerint épen a kazárok fejedelme tanácsolta azt a költöző magyaroknak, hogy térjenek el az ősi hét vezér által kormányoztatás szokásától s válasszanak maguknak egy fejedelmet, ki a többi hadnagyoknak parancsoljon. Ezt a tanácsát a kazár fejedelemnek a magyarok már etelközi hazájukban megfogadták.

Az időkort és a helyzetet egybevetve, azt kell állítanom, hogy ez a kazár fejedelem azonos volt Marót csakánal. Marót a magyarok bejövedele idején már öreg ember volt, öt évvel utána meghalt. Hogy magyar rokonainak elébb jó tanácsot adott, azt világossá teszi a helyzet. Azok Etelközben telepedtek le. Kettőjük országa között feküdt egész Erdély. S Marótnak nem jósolhatták meg a bűvészei, hogy a magyarok Etelközt elhagyva, Déloroszországon keresztül kerülnek észak felől Pannoniába, a hová Marót fenhatósága különben sem terjedt ki.

Hogy a magyarok régebben ismerhették Marótot, onnan valószínű, hogy maguk közt Mén Marótnak hitták. Ez azért volt, hogy sok feleséget tartott. A többnejűséget pedig csak a Mahomed vallása engedi meg (Chinában Kon-fu-cse). A kazároknak tehát a Mahomed hitén kellett lenni. Ezt nem vehették ők a törököktől, a szunnitáktól, a kiket még akkor az egész görög császárság, bolgár császárság választott el tőlük, hanem átvehették a persáktól, mint az indusok, mongolok, tehát a siitáktól. S a persa népjellem, szokások, fogalmak sokban eltérnek a törököktől. A nőnemnek ott több szabadsága volt. Viseletük is különböző. A persa süveg tökéletesen azonos a magyarral, az uralkodó fején is ugyanaz van, gyöngyökkel és drágakövekkel díszítve s egyéb öltönydarabjaik is s az azokon pompázó hímzetek, sok rokonságot tartanak fenn,¹³⁰ sőt a sah-helyettes palástja is a debreczeni hímzett díszbundára emlékeztet. Míg a törökök mindig turbántekercset viseltek, a mi hét rőf szövetből csavarva, a halotti lepedőt példázza, melyet minden hívő magával hord. Ilyen turbánt pedig a magyarok soha sem hordtak.

Ehhez hasonló öltözetpompa dívott Marót udvarában. Kiegészítette azt a hangszerek, látványos játéknemek, tüneményes ingerlő tánczok, szerelmi dalok, bohóczkodások persától vett utánzata, a csillagjósok, szemfényvesztők befolyása az uralkodó intézkedéseire.

A kazár építkezési mód ugyanaz lehetett nagyban, a mit most látunk a bihari hegyek közt és odább a Vidra hegy tájáig a régi falusi nemes uraknál - kicsinyben. A palota, a várak alsó része durva kőépület, védelemre készült párkányokkal, erős őrtornyokkal, belül földszint tágas istállókkal, ételmi kamrákkal, taposó malmokkal, mély sziklakutakkal az udvaron; a föld alatt pinczékkel, titkos alagúttal; - felül pedig a tágas termekkel ellátott úri lak, áthidaló fedett folyosókkal, nyitott tornáczokkal; - külön a tivornya-termek; más oldalon a hölgyek lakosztálya, hálófülkékkel, ernyős kandallókkal, macskaezüsttel fedett ablakokkal, erkélyekkel,

¹³⁰ Mint ezt Zichy Jenő gróf nagyérdekű utazási munkájában, de azonkívül is több persa ethnografiai műben, főképp Dieulafoi asszonyság munkájában láthatjuk.

kijárással a virágos kertbe, repkénynyel befuttatott falakkal. A pitvarok vadászsákmánnyal, agancsokkal, agyaras vadkan és bölényfejekkel ékesítve. S az egész épület tölgyfából alkotva, diófával, eres gyökérfával, zöld színű szömörcefával diszítve, a fali szekrények, magas pohárszékek fehér gyertyánfából, cseresznyéből (a mit már akkor Ázsiából meghonosítottak), székek, padok gyantáros festéssel felczifrázva. Maga a fejedelem trónterme és lakomaháza két sor tölgyfa oszlopsoron nyugvó gerendás mennyezettel; az oszlopok köze faragott korlátokkal elzárva, úgy, hogy az alatt, a míg a csakán a terem belsejében, testőrei és bölcsei közepett az idegen követséget fogadja, az alatt az egyik tornácban a hölgyek, a másikban a legények mulatnak a magok módja szerint. A terem hátuljában áll a csakán arany trónszéke, mely lábak helyett két oroszlánon nyugszik, hátulsó részét egy kiterjesztett farkú páva képezi. A baloldali szegletben nagy sisakos kandalló, melyben tűz ég, a fölött lánczon függő bogrács.

Az előtérben patkányok szaladgálnak előre-hátra, az ablakokon keresztül repkednek a denevérek.

I. JELENÉS. Bagó. Czikás.

BAGÓ. (Összegyűrt gubáján ül a földön, dudáját nyekegteti a Czikás által dudolt pásztor-dalhoz.)

CZIKÁS. (Régi juhászdalt dudol.)¹³¹

Aluszol-e te juhász?
Aluszol-e te juhász?
Jaj! dehogy aluszom
Csak úgy szunnyadozom.
Öttél-e már te juhász?
Jaj! öt télre egy nyár.
Ittál-e már te juhász?
Jaj! Itt állok gazdám.
Jártak-e itt farkasok?
Jaj! Nem is galambok.
Vittek-e el báránykát?
Jaj! Nem is hoztak ám.
Folyott-e el a vére?
Jaj! Nem is a teje.
Futottál-e utána?
Jaj! Nem is előtte.

BAGÓ. *Hókonyodik*¹³² már, komé.

CZIKÁS. Miből orrontod?

BAGÓ. A patkányok czinczognak, a *pupfenék*¹³³ czikáznak.

¹³¹ Erdélyi János: Népdalok és mondák.

¹³² Alkonyodik. Szinnyei.

¹³³ Denevér. Saját jegyzeteimből. J. M.

II. JELENÉS.

Elébbiek. Kurut.

KURUT. (Idomtalan alak, elől-hátul púpos, zöld és veres csíkos öltözetben. Haja, bajusza, szakála szétáll mereven, szemöldökei hegyesen ágaskodnak, ruhája lelógó újjain csengetyűk, fején nyúlőr süveg, fülekkel, kezében légycsapó alakú csattogó korbács, a mivel a két ór hátára huzogat.)

Ez ti nektek a jó reggel! A Kurut nogajkája. Rusnya góbék! Még is alusztok? Este van már! Hány patkányt fogtatok egész nap?

BAGÓ. Én la? Öt hiján hatot.

CZIKÁS. Ugyan én is, ha még kettőt foghatok ahoz az egyhez, a kire most lesek, akkor lesz három.

KURUT. Kutyalánczos, medveszoptatta kupczihérjei! Hogy a hétágú istennyila csapkodjon a csalmátokba, mikor benne vagytok! Hisz így soha sem készül el az Illangó patkánybőr palástja.

CZIKÁS. Hát aztán minek az a patkánybőr palást az Illangónak?

KURUT. Annak, hogy mikor ő azt fölveszi, akkor minden legény bolondig szerelmes lesz bele.

CZIKÁS. Tán még te is?

KURUT. Én már vagyok. No most ugorjatok! Kergessétek ki a pitarból a patkányokat. Dáridó jön. Igrecz lesz: dali ugrabugra. Követek jönnek Árpád vezértől: leánykérők. Azok előtt ki kell seperni a házat. A tegnapi csontokat felszedjétek, a hol sok a szemét, takarjátok be cifra gyékénynyel.

BAGÓ. | (A patkányokat kergetik kurta ostonnal.)

CZIKÁS. | Csihaj! Puhaj!

KURUT. (Kinéz az ablakon.) Jönnek már a bagolyrugta czenkek! Hogy a taplóevő dromó ördög tekerje hátra felé a fejüket! S még nekem kell őket abajgatnom a szarvuknál fogva. Itt jönnek már. Elöl a vezérfiak. Hej micsoda hórihorgas az az egyik, sarkantyú a lábán, mint a kakasnak, nagy bolond kard az oldalán. A gúnyája csupa vászon, nagy bolond rókabőr a vállán; soha sem láttam ekkora rókát; a fején ezüst bogrács lúdtoll seprűvel; az öcscse elkelne a geinai vásáron leánynak; az meg hegedűt hoz görbe vonóval. Hátról jön a púpos, utána két csámpás, rézturbát czepeelve. Az tele van vassal. A magyaroknak nincs másféle pénzük: csak a gologányuk.¹³⁴ Annak a púposnak a púpjában van a többinek az esze. A mint hogy nálunk is úgy van. No szaladjatok már! Oda kinn tágasabb.

(Csapkodójával kiveri Bagót és Czikást.)

III. JELENÉS.

Kurut, Levente, Tarkócz, Gönczöl, két csatlós.

LEVENTE. (Kuruthoz.) Isten áldjon.

KURUT. Nálunk Allah!

LEVENTE. Hát áldjon Allah!

¹³⁴ Óskori négyfilléres. Szinnyei.

KURUT. Hát Mohammed hol maradt?

GÖNCZÖL. Az odalenn vezeti a lovakat az udvaron.

KURUT. Hehó! Púpos komé! Te is bahó¹³⁵ vagy ugy-e?

GÖNCZÖL. Az ám. Pedig füles süvegem sincsen.

LEVENTE. Hát bolondot küldtek a mi elfogadásunkra?

KURUT. Azt, szegényt.¹³⁶ Mert hogy sok bolondságot kell tőlem begyetekbe szedni, ha Marót csakán előtt meg akartok állni. Legelőször is, mikor Marót csakánt üdvözlöd, ezt kell mondanod: «la illah, il Allah! Mohammed razul Allah!»

LEVENTE. Dejsz az én nyelvem nem fordul vad szóra.

KURUT. Hát káromkodni tudsz-e?

LEVENTE. Mi az?

KURUT. A teremtetkezés. Ördög teremtetete! Kutya teremtetete!

LEVENTE. *Égedelem beszéd*¹³⁷ magyarnál nem szokás.

KURUT. A nélkül pedig szóba sem állhatsz a csakán fiával. Csombord urfi meg nem szólít senkit, a míg az apját, anyját össze nem szidta. No majd megtanít az rá. Aztán mikor én a csakán mellett állok s a két tenyeremmel egyet csattantok, az azt teszi, hogy letérdepeltek a csakán *napszéke*¹³⁸ előtt.

LEVENTE. Mikor pedig én a lábammal így dobbantok, az azt teszi, hogy nem térdepelek le.

GÖNCZÖL. Hát csak ismertess meg bennünket a szokásaitokkal, majd a magunk szokásaival megismertetünk mink titeket. Aztán tudom én jól, hogy mikor a csakán jó indulatát meg akarjuk nyerni, akkor nem a bölcseket kell tyúkkal, kalácscsal kerülgetnünk, hanem a bolondot. A mi markunkból a te számodra is arany hull, ha nekünk jól szolgál.

KURUT. Hallod-e púpos komé! Az egyik bolond a másik bolondot ne akarja bolonddá tenni. Ebben a várban csak egy jó ember van a kiben bizhattok, az én vagyok. Aztán csak egy rossz ember van, a kitől félhetek, az is én vagyok. Nekem pedig semmit nem ajándékozhattok, a minek én hasznát vehetném; mert én mindennap egy tálból eszem a csakánnal. Nem azért ám, mintha nagyon szeretne; hanem azért, mert nagyon fél. Nálunk az a nóta járja: «ki az urát nem szereti, *kopotnyikot*¹³⁹ főzzön neki» s ilyen asszonya van Marótnak több az egynél. S aztán Marót tudja, hogy ha ő kidül az arany napszékből, én következem utána, mert én vagyok a *zabi öcscse*.¹⁴⁰

GÖNCZÖL. No már ennél nagyobb bolondot nem szalaszthatsz ki a szádon erre a napra.

KURUT. No hát mondok egy okosat. Ha azt akarjátok, hogy velem jó békében meglegyetek, azt az egyet mondom: senki közületek ne igyék abból a kancsóból, a mivel az Illangó keze megkinálja.

¹³⁵ Bohócz. Szinnyei. Bodor Lajos. Álmos.

¹³⁶ Negédes bizonyozás. J. M.

¹³⁷ Káromkodás. Szinnyei. Égedelembeszéd. Kis-Kunság.

¹³⁸ Trón. Ipolyi.

¹³⁹ Erdélyi.

¹⁴⁰ Törvénytelen testvér. Tájszó.

TARKÓCZ. (Megragadja Kurut vállát.) Mi közöd neked Illangóhoz?

KURUT. Nené! Hát ezt a kis *czufrit* mért hoztátok ide? Azért, hogy elkapják.

TARKÓCZ. Bolond! Én férfi vagyok!

KURUT. Annál rosszabb; mert akkor biztosan elkapnak.

TARKÓCZ. Azt akarom tudni, mi közöd Illangóhoz?

KURUT. Nem tudod azt hajasan, kopaszon is bajosan.¹⁴¹

(Hátra vonul.)

GÖNCZÖL. (Leventéhez, Tarkóczhoz.) Ez a csúf embervakarcs ecczer a csakán uralkodói székébe vágyik, mácczor meg a deli leányára ácsingózik.

LEVENTE. Azért ő bolond.

TARKÓCZ. Ennek én még juttatok egy húzást a nyirettyüm *boldogabb feléből*.¹⁴²

KURUT. (Előre jön.) No de ügyeljete, kezdik a hajczihót.

(Künn zene szól.)

IV. JELENÉS.

Elébbiek, Igreczesek, Kürtösök, Czifrák, Geisák, Paszkonczák,
garabonczok, tömlösök, őrpatak, törpék, legyezősök.

KURUT. Legelől jönnek az igreczesek, gajdosok, csimpolyások, a réztányérverők, meg a csilingelők, kis dob, nagy dobverők, meg a kalapálók. Emezek meg az orosz kürtösök.

LEVENTE. Hallottam már ilyen zajt, de azzal sáskát üztek.

CZIFRÁK. (Persa geisák, tapadó lenge öltönyökben.)

KURUT. Nyomukban a czifrák, csöngetyüs dobokkal.

LEVENTE. Ismerem a fajtát, láttam őket egyszer

Persa kámnál, ottan geisáknak hiják.

Mátkák, kik jegygyűrűt lábbújjakra húznak.

Mi magyarok hijuk őket «bogollyáknak».¹⁴³

PASZKONCZÁK.¹⁴⁴ (Szakálltalan férfiak, asszonyos szoknyákban.)

KURUT. Ezek után jönnek most az *ürübácsik*.¹⁴⁵

TARKÓCZ. Hát ez minő szerzet? De rút a pófájuk!

Semmi szakáll rajta.

KURUT. Ezek nem férfiak,

De nem is asszonyok. A hárem őrei.

¹⁴¹ Régi szójárás. J. M.

¹⁴² Közmondás: vastagabb. J. M.

¹⁴³ Tiltott szerető. Szinnyei.

¹⁴⁴ Eunuch. Ipolyinál.

¹⁴⁵ Török időkből maradt szó. J. M.

TARKÓCZ. Azt sem tudom mi az?

KURUT. Ne kívánd megtudni.

GARABONCZOK. (Juhbőrbe öltözött mezitlábos ficzkók.)

KURUT. Ezek a rücskösök itt a garabonczok.

TARKÓCZ. Hát ők mirevalók?

KURUT. A *bokolábrások*¹⁴⁶
Szolgái.

TARKÓCZ. S micsodák a bokolábrások?

KURUT. Azok meg a garabonczoknak gazdái.

TARKÓCZ. S együtt ketten mirevalók?

KURUT. Csudákat művelni, mikor szükség van rá.

TÖRPÉK. (Apró emberkék, hosszú szakállal, fejükön hegyes csuklyával.)

KURUT. Itt jönnek a *lyükik*,¹⁴⁷ a földig *emberkék*.

Ezek szoktak Marót csakánnak kedvére

Harcjátékot vívni, kecskeháton ülve.

LEVENTE. Hogy annyi törpe van köztetek, nem jó jel!

TÖMLŐSÖK. (Leányok, vállukon kecskebőr tömlő.)

KURUT. De már nemsokára Csombord is érkezik,

A tömlősök jönnek, boros kecskebőrrel.

Sikoltozó sípszó jelenti előre

Az őrpata népet.

SIPOSOK. (Sipjaikat sikoltoztatva jönnek.)

ŐRPATÁK. (Nők, rövid ruhában, fejükön gerezdes sisak, keblükön pikkelypánczél, kezükben dárda, kerek paizs.)

LEVENTE. Hát nálatok asszony viseli a fegyvert?

KURUT. A fegyver-szolgálat nem férfinak való.

Kár volna férfinak harcban elhasalni.

Az asszony, az gyöngyház; ha leszakad, lesz más.

- De most már igazán maga a csakán jó.

Itt húznak előtte már a legyezősök.

LEGYEZŐSÖK. (Leányok hosszúnyelű pávafark legyezőkkel.)

KURUT. (Leventéhez.) Vajh láttál-e ilyet Árpád fejdelemnél?

LEVENTE. Biz ennyi léhűtőt nem tart maga körül.

¹⁴⁶ Ipolyinál.

¹⁴⁷ Törpe gnom. Ipolyi. Földig ember. Törpe. Színnyei.

V. JELENÉS.

Előbbiek, Marót, Csombord, Czimborák.

MARÓT. (Viselete: öreg ember, hosszú ősz szakállal, mely közé gyöngysorok vannak fonva, fején asztrakán süveg, arany abroncsokkal, elől egy fényes átlátszó fehér kővel, melynek forgójából nagy kócsagtoll bokréta mered fel; - vállain hosszú prémes palást, szarvasbőrből, tele hímezve magyar indulatú díszítésekkel, olyan, mint egy cifra suba; kezében hosszúnyelű aranyfejű csákány, minőket négyet a Székelyföldön találtak e században, egy közülök látható a bécsi császári muzeumban.)

Csombord. (Viselete: magyar szabású testhez álló ködmön, tele aggatva boglárokkal, hosszú szoknya, felgömbült orrú czipők, derekán széles tüsző, abba dugva görbe kés tokban, hátul a görbe orrú fokos; fején három szarvban végződő sapak; a szarvak gyöngyökkel kirakva, hegyükön egy veres klárisal.)¹⁴⁸

CZIMBORÁK. (Csombordot kísérik. Mind hosszú szoknyát viselnek.)

MARÓT. (Fellép a trón lépcsőin, leül.)

LEGYEZŐSÖK. (Két felől a trón mellé állnak.)

ŐRPATÁK. (A trón mögött sorakoznak.)

IGRECZESEK. (Játszanak hangszeren.)

PASZKONCZÁK, TÖRPÉK, CZIFRÁK, GARABONCZOK. (Két oldalon letérdepelnek, elől a táncosnők.)

KURUT. (Leventéhez.) Ti csak maradjatok. Maróthoz kell mennem.

Esthajnal italát én nyújtom át neki.

Mert nálunk estével kezdődik a nappal,
S végződik a mikor hajnalkaczagás¹⁴⁹ van.

Ott is kell maradnom: én vagyok a szeme,

Rosszul lát az öreg. Beteljesült rajta

A régi közmondás a nagyon jó ménről.

(A tömlőshöz megy, átveszi tőle a serleget, abba bort csordíttat a tömlő csapján át,
odaviszi Maróthoz.)

Halhatatlan csakán! Kazár nemzet ura!

Engedd meg a napnak, hogy alkonyra szálljon.

Arra vár, hogy esti poharad ürítsed.

LEVENTE. (Gönczölhöz.) Istentelenek! A napnak parancsolnak!

MARÓT. (Kuruthoz.) Igyál elébb magad belőle.

KURUT. (Iszik a serlegből.) Megtettem.

MARÓT. (Feltartja a serleget.)

Hát lemehet a nap! Megengedem. Adj jelt.

KURUT (Int az igreczeseknek.)

IGRECZESEK. (Nagy zenebonát mívelnek.)

¹⁴⁸ Madame Dieulafoi eredeti rajzai után, persiai utazásából. Le sour du monde XLV. k. 131. l.

¹⁴⁹ Ipolyi.

TÖMLŐSÖK. (Csombordhoz és czimboráihoz mennek, azoknak a kupájába töltögetnek.)

CSOMBORD. (Kupáikat összeütve, iddogálnak.)

CZIMBORÁK. (Félrevonulva a jobb oldali tornácza.)

MARÓT. (Kuruthoz.) Három embert látok, a ki állva maradt.

KURUT. Azok a magyarok követei, a kik
A talpukon állnak, ha szembe beszélnek.

MARÓT. No hát veress nekik a talpukra százat,
Hogy kedvük támadjon térdükön pihenni.

KURUT. Nem jó lesz, nagy csakán. Ott lenn a vár előtt
Egész dandárunk áll, hadsorban, jó Özsöb
S Velek hadnagy alatt. Ha itt gorombaság
Talál rajtuk esni, egy kürtfuvásukra
Váradra rontanak, őreid levágják,
S ugyan kiporolják szironyos subádat.
- Beszélj velük csinján. Kettő Árpád fia,
Jó szándékkal jöttek, úgy leánynézőben.
Az egyik Levente, a másik meg Tarkócz,
Harmadik, a púpos, a násznagy, a Gönczöl.

MARÓT. Hahhó! Hát te vagy itt daliás Levente?
Ismerlek híredből. Te voltál a vitéz,
A kinek a nevét bolgár nem felejtí.
Hát hol jár az apád, Árpád fejedelem?
Megvannak-e még a dicső hat vezéri?

LEVENTE. Derék csakán Marót, Árpád fejedelem
Üdvözl általam. Itt vagyunk hazánkban,
Etele ősünknek igaz örökében.
A mit birunk, harczi győzelemmel birjuk,
Szövetséges népek meghódolásával.
Mi még előttünk áll az ősi hazából,
Azt is készek vagyunk fegyverrel megvenni,
Régi ellenségnek régi tartozásunk
Perdöntő csatában végre lefizetni.
De a hol rokonra találunk e honban,
Az elé jobb kezünk nyújtjuk szövetségre.
- Ilyen rokon népnek ismerjük a kazárt,
A kit a magyarral *édes-egynek* hívunk.¹⁵⁰
Árpád fejedelem, Magyarország ura,
A hét vizek és hét hegyek országáé,
Turulos ratánját azzal küldi hozzád,
Hogy kegyelmes lelkét bizonyítsa nálad.
Elismer csakánnak Bihar országában,
A mit a te hegyed s négy vized határol,
Uralkodjál benne háborítatlanul.
De viszont ez ország örökös urának
Te is fogadjad el Árpád fejedelmet,

¹⁵⁰ Édesegy = testvér. Szinnyei.

A kit a vezérek paizsra emeltek,
A hogy azt te magad tanácsoltad nékik,
Mikor még Etelközt neveztük hazánknak.

MARÓT. Hallottam, Levente, a miket elmondtál.
Rögtön válaszolni nem lehet e szóra.
Előbb majd kivetik a bokolábrások
A nagy ákombákon, mit izen a razul?
Csillagok járása ott fenn mit határoz?
S a mit a madarak röpülése hirdet,
Annak a tanácsán megadom a választ,
Addig pihenjétek ki magatok nálam.

GÖNCZÖL. Jajh! Dehogy pihenni jöttünk mi te hozzád,
Aranynyal abrincsolt fejű dicső csakán.
Inkább nagyon is nagy munka hozott ide,
Leányt kérni jöttünk: én Gönczöl, a násznagy,
Szólok a vőlegény, a kérő nevében.
Árpád fejedelem fia, hős Levente
Kéreti általam a Délibáb lányod,
Kivel mind a ketten estek szerelembe.

MARÓT. Lányom van nekem négy, mind a négy eladó.
Kérve kéri, adva adják őket.
De nálunk a khalil szokás azt rendeli,
Hogy leányt csak fátyol alatt adnak férjhez.
Hívjátok be őket, válaszszon közülök
A vitéz vőlegény, s hogyha eltalálja,
Majd csak megalkuszunk valahogy a díján.

V. JELENÉS.

Előbbiek. Búvelltő, Illangó, Szemőke, Délibáb.

NÉGY KIRÁLYLEÁNY. (Bő palástokba burkolva, fejök fátyollal takarva, melynek kereszthasa-
dékán át csak szemeik láthatók, bal felől bejönnek.)

KURUT. Nos Levente, találd ki, melyik a tied?
Ha szemébe néztél, szemérol ráismersz.

LEVENTE. Ehez én nem értek, soha sem tanultam,
Ha csak egy *bibolát*¹⁵¹ láthatnék hajából!

TARKÓCZ. Nem is a te dolgod, ez a vőfély dolga.
Én tudok olvasni leányok szeméből.
Majd kiválasztom én a négy tündér közül,
Melyik hí majd engem «kisebbik uramnak»?

(Búvelltőhöz megy, szemébe néz.)

Ez a zöldes fényű szem
Nem nézett rád sohasem.

¹⁵¹ Hajfürtöcske. Szinnyei T. Sz.

Másnak égett, nem neked,
Ez csalta el Jelleket.

(Egy akkordot hangoztat hegedűjén. Szemőkéhez lép.)

Mint tengerszem, olyan kék,
Tekintete, mint a jég.
Ennek szívét nem nyered,
Ez csak halottat szeret.

(Hegedűjáték, Illangóhoz lép.)

Ah e paráztüzü szem!
Erre én emlékezem.
Pille volnék, behullnék,
Szárnyam mind elégetem.

(Hegedűjáték, Délibábhoz lép.)

Ennek szeme lehunyva,
Hosszú pillák lecsukva.

(Hegedűz.)

LEVENTE. (Közbekiált.) Akkor ez az én arám.

DÉLIBÁB. ... Erről ismerhetsz reám.

(Fátyolát felveti fejéről.)

IGRECZESEK. (Zenebonáznak.)

MARÓT. No hát rátaláltál választott arádra.
Beszélj, mit adsz érte? Ingyen nem adunk lányt.

LEVENTE. Mit adjak lányodért? Magamat egészen.
Testemet, lelkemet, az egész szívemmel,
Holtigtartó igaz örök hűségemet.

MARÓT. Jajh! vitéz Levente! Ez szófia beszéd!
A leányvásáron ily csere nem járja.
Szórt szórért nem adnak még a Geinán sem.¹⁵²
Számokat emlegess!

LEVENTE. Az egész országom,
A mit behódítok. Várain, falvaim
Mind az övé lesznek: lábaihoz rakom
Elfoglalt zászlóim; aranyba ezüstbe
Bársonyba ruházom.

MARÓT. Erre mind azt mondjuk:
Nesze semmi, fogd meg jól! Okosan beszélj.

GÖNCZÖL. Állj félre Levente: itt rám vár a jó szó.
Hozzátok a turbát¹⁵³ ide, ti legények!

KÉT LEGÉNY. (A rézládát előre hozza.)

¹⁵² Geinai leányvásár. J. M.

¹⁵³ Régi szó, láda: «elveszett a turba, de nálam a kulcsa».

GÖNCZÖL. (Kulcsával felnyitja a láda födelét.)
Nagy Marót, nem jöttünk ide üres kézzel,
Hoztunk a menyasszony számára kelengyét.
Itt van az istifán,¹⁵⁴ fátvoltartó párta,

(Felteszi a pártát Délibáb fejére.)

Tiszta színaranyból, gyöngyökkel kirakva.
Nyakára van szánva bábabukrás kővel
Felczifrázott násfa. Kővé vált parázsok
Villognak övében, derekára fonva.

(Násfát a nyakára, övet a derekára köríti Délibábnak.)

Aztán költő pénznek hét erszényt ezüsttel,
Csupa jó burgundi oroszlántallérok.
Három erszényt görög kózon aranyakkal.
Aranynyal ezüsttel áttört két palástot.
Aztán meg egy inget, szép csaláfonálból,
Milyet csak királynék viselnek ünnepnap.

BÜVELLŐ, ILLANGÓ, SZEMŐKE. (Arczaikról a fátvolt fölvetve, kíváncsian nézik a kelengyét.)

DÉLIBÁB. Én pedig te neked, hú vőlegényemnek
Ezt az övet adom jegybe ajándéku.
Én magam himeztem, fonalát én fontam,
Rám emlékezz róla, a mikor felkötöd.

LEVENTE. (Felkötöi derekára az övet.) Soha el nem hagyom.

MARÓT. Jól van! Ez hát jó lesz mind a menyasszonynak
Az ő kelengyéje. De hol a mátkatál?
Tudhatod a szokást az én országomban,
Hogy eladott lányért eladó apának
Mátkatál fejében foglalót fizetnek.

GÖNCZÖL. Tudom. Úz, besenyő mind így adja a lányt.
Szabva van az ára. Khámok leányáért
Fizet a vőlegény ötven fejős tehént,
Ugyanannyi tevét.

MARÓT. Te ravasz bolond vagy!

GÖNCZÖL. No hát ne mondd, hogy nem tudok választani
Sátoros úz *kende*¹⁵⁵ s kazár csakán között.
Fizetek te neked eladó lányodért
Egy völgyet ezüsttel s egy hegyet aranynyal
Tetézve. Megkapod, mikor a lányt viszzük.
Megkapod előbb is, nem a *tyúkverőnél*.¹⁵⁶

¹⁵⁴ Diadém, párta.

¹⁵⁵ Egy törzs fejedelme. Ipolyi.

¹⁵⁶ Lakodalom vége. Ipolyi.

VII. JELENÉS.
Előbbiek. Bokolábrások.

BOKOLÁBRÁSOK. (Fehér palástban, simára borotvált kopasz, csupasz fővel, derekukon keresztbe kötött láncz, kezükben két kard, melyekkel homlokukat ütögetik, jajgató üvöltéssel.)
Oh Ali ébredj! Oh Ali beszélj! Oh Ali segíts!

LEVENTE. (Gönczölhöz.) Hát ezek itt valjon mi csodát mívelnek?

GÖNCZÖL. Ünnepet tartanak Ali emlékére.
Ez a hősök, kinek tanácsát kikérik.
Most ettől vasalják ki azt a bölcs választ,
A mit Marót csakán Árpádnak ad vissza.

FŐBOKOLÁBRÁS. (Két kezében egy arany szekrénykét emelve, Marót elé járul.)
Dicső nagy Marót úr! Kerek nagy világnak
Hatalmas csakánja! Legyőzhetlen vezér!
Te örökké ifjú, haláltól nem félő.
Fanyövők, vasgyúrók és kőmorzsolóknál
Még nagyobb óriás! Bölcsesség lisztlángja!
Im vedd az eszedbe, a mit izent néked,
A mi kérdésünkre a Tubafa alól
Megdicsőült Ali, kinek szakállából
Egy szálat itt őrzünk ez arany szekrényben.
A magyarok - turkok. Bölcs Leo így írja,
Görögök császára. Az már csak jól tudja.
Ha turkok, szunniták. Mi siíták vagyunk.
Ha vizet olajjal egymásba kevernek,
Mi vagyunk az olaj, kik felyül maradunk.
S ha mi vagyunk a víz, ők a tűz: eloltjuk.
Nézd e kristály pohárt. (Elveszi a második bokolábrás kezéből a kristály serleget.)
Itt a víz és olaj.
Ugy-e hogy felyül van? Nézd e parázstartót.
(Előhozatja a harmadik bokolábrással a réz parázsmecenczét, parázsszal, kancsóból vizet önt rá.)
Itt a tűz: itt a víz. Úgy-e hogy eloltja?
Egymással ők soha össze nem vegyülnek.
Siíta, szunnita egy nemzetté nem lesz.
A mit láttál, láttad, a mit hallál, hallád.

BOKOLÁBRÁSOK. (Hátravonulnak.)

MARÓT. Hírhozó magyarok, halljátok meg szómat,
A mit a bölcseim adtak a szájamba.
Én, nagy Marót csakán, kazároknak ura
Erős várban lakó, hatalommal bíró,
Mondom ezt ti néktek, sátorozó népnek.
Látjátok, hogy milyen dúskáló gazdagság
Lakik körülöttem, mind sályog, mind ragyog.
Arany a napszékem, arany tálbul eszem.
Süvegemen napkő: éjjel is világít.
Harczos népem számát le nem írja senki.
Ha ég leszakadna, dárdáik hegyével
Azt is feltartaná. Rettteg tőlem minden!

Szemere¹⁵⁷ bölcsesség van a két szememben
- S a ti fejedelmek még tőlem kívánja,
Hogy hódoljak neki az egész népemmel.
Sátor alatt lakó barangó vezérnek!
Kinek se országa, se hazája nincsen.
Eb ura a fakó! ő hódoljon nékem!
Ő hajtsa meg térdét az én székem padján,
Ha szolgálni akar, szívesen fogadom;
Engedem a pusztán népével megszállni,
S tartozó adóban nem kívánok többet,
Mint esztendő számra, gólyahír havában¹⁵⁸
Egy nemes paripát, meg egy nemes szűzet,
Ez szóm és mondásom Árpád uratokhoz.

LEVENTE. Olyan nagy szó csakán, hogy arra szájjal nem
Lehet megfelelni: csak kihúzott karddal.

GÖNCZÖL. Szóval is felelek. Csak te győzd hallgatni.
Dicső Marót csakán, igaz, hogy te nagy vagy,
De náladnál nagyobb estve az árnyékod.
Erős várad fából van, tűz elemésztí.
Ragyogó napszéked nem arany: - sárgaréz:
Elárulja azt a zöld rozsda az alján.
Süveged ragyogó köve dehogy napkő.
Marmarosban termő hegyi jég¹⁵⁹ a neve;
Ha szereted, küldünk neked tarisznyával.
A kik fegyveridet viselik, asszonyok.
S kik a szoknyát hordják, azok a férfiak.
Feleséged van sok; de fiad csak egy van.
Bölcsleid bolondok, magad pedig vak vagy.
- Most megkaptad tőlem, mit nem szoktál kapni.
A szemedbe mondott puczer igazságot.

MARÓT. (Úgy kaczag, hogy a hasát tartja két kezével.)
A padisa¹⁶⁰ fényes szakállára mondom,
Így még életemben meg nem kacagtattak!

GÖNCZÖL. Ezzel búcsut veszünk. Majd hallasz még rólunk
Délibáb leányod elviszszük magunkkal.
Lefizettük érte tartozó kelengyénk,
Maga szántából jön a vőlegényével.

MARÓT. Megállj még egy szóra, te vén bohó Gönczöl!
Ne vessünk még egyet, ma olyan napom van.
Megadtátok ám a lánynak a kelengyét,
Mit az magával visz: de itt az a szokás,
Hogy az apának is jár érte mátkatál.

¹⁵⁷ Eszes. Ipolyi.

¹⁵⁸ Gólyahír: Caltha. Első tavaszi virág a mezőkön.

¹⁵⁹ Hegykristály. J. M.

¹⁶⁰ A siúták Alit tartják az első padisának.

Te nekem azt mondtad nagy fellengző szóval,
Hogy apai díjul adsz egy völgy ezüstöt,
Meg egy hegy aranyat mellé, megtetézve.
Szavadon foglak ám: násznagy, kuma, fizess!

GÖNCZÖL. Hát én meg is adom, a mit megígértem.
Nézd: itten van a völgy, a tenyerem völgye.

(Tenyerébe tesz egy tallért.)

Benne van az ezüst, tele is van véle.
A hegyet is lássad: im az újjam hegye,
Az egy arany pénzzel jól meg van tetézve.

(Középső újja hegyére egy aranyat tesz.)

Ez a te apai béred, tartsd a markod.

(Az ezüst és arany pénzt Marót kezébe teszi.)

MARÓT. Ezzel a pupossal nem jó újjat húzni!

GÖNCZÖL. Efféle furfanggal nálad nagyobb urat
Rászedtek már egyszer: magát az ördögöt,
Kit így fizetett ki tündér asszonynénénk
A *Firéne asszony*,¹⁶¹ ő tőle tanultuk.
De hogy még is hagyjak te neked valamit,
Mire több szükséged aranyból-ezüstnél,
Hoztam a számodra zsákomban egy macskát,
A ki elfogdossa a patkányaidat,
Igy majd elmondhatjuk, hogy szépen cseréltünk,
Te is, mi is kölcsön macskát zsákban vettünk.
Megválnak, melyikünk nyert hát a cserében?

CSOMBORD. (Előjön a czimborák csarnokából.)
Hohó! Megálljatok, lánykérő magyarok!
Engem meg sem láttok? Hogy vakuljatok meg!
Kutyába sem vesztek, Marót csakán fiát!
El-eblábolnátok, mint kirgizek szokták,
Lopott menyasszonynyal, kit a bátyja kerget?
Hát nálatok talán az az ősi szokás,
Hogy ott száraz malom, száraz lakodalom?
Mi meg szoktuk ülni nálunk a nász torát.
A leány hajadon társnéival együtt
El szokta siratni az ő leányságát.
A vőlegény pedig a czimboráival
Az ő legénységét, de nem sirva-ríva,
Hanem fenekéig üritve kupákat.
Meggzólal az igrecz, tűz van a sarkunkban,
Rúgjuk a port s hozzá nagyokat rikkantunk.
Czudar az, ki józan marad lakodalmon,
A ki az orrával nem túrja a földet!

¹⁶¹ Orbán Balázs. Székelyföld.

LEVENTE. Én pedig józanon akarok maradni,
Szeretem, ha állok: barom jár négykézláb.

CSOMBORD. Joldás,¹⁶² te fitymálsz a mi lakománkat.
Pedig megehetnéd a szép asszony főztét.
Hétféle léféle: egyik se jár beléd?
Nagyon kényes szájuk van a magyaroknak,
Nem esznek, csak lóhúst, nyereg alatt sültet!
Abrakczipót,¹⁶³ *bábfogat*¹⁶⁴ ropogatnak?
Csak lótejet isznak, de jól megposajtvá.
Nem szeretnék a ti vendégetek lenni!

LEVENTE. Én az evést-ivást tartom csak szükségnek.
S ha végeztem vele, felkelek, ott hagyom,
Nem vagyok *bél-ember*.¹⁶⁵

CSOMBORD. Az a te nagy hibád.
Akkor nem fogadunk közénk cimborának;
Nálunk az a szokás, hogy körömpróbáig
Iszszuk ki a kupát, egymásra köszöntve.
S ha este elkezdjük, hajnalba végezzük.
S azzal, a ki kidül, csillagot rúgatunk.¹⁶⁶

LEVENTE. Hisz Mahomed tiltja nektek a borivást.

CSOMBORD. Épen azért teszszük. Az jó, a mi tilos.
Attól hízzunk jobban, mit felpanaszolniak.
Hogyha süvem akarsz lenni, tanulj innya.
A bornemiszának neve *kákompille*.¹⁶⁷

LEVENTE. Bort ittál, káromkodszt: nem ittam, eltűröm.

CSOMBORD. Mert gyáva a szived: félsz, hogy megver a bor.
S hogy ha a bor megver, én jobban megverlek.
A kazárnál ötven szó van a verésre,
Én mind az ötvenet sorba rakom rajtad.
Kazár lakomából vőlegény el nem megy
Betörtetlen fejjel. - Ettől lel a hideg!

LEVENTE. Hallod, Csombord! Engem nem kell ösztökélni
A dulakodásra. - De hogy ha mi ketten
Összeakaszkodunk, abból majd nagy baj lesz,
Olyan baj, a minek soh sem szakad vége.

CSOMBORD. (Egyik kezébe kupát, másikba fokost kap.)
Te még kérkedni mersz. Még én velem szemben!

¹⁶² Pajtás.

¹⁶³ Zabkenyér. Szinnyei.

¹⁶⁴ Perecz-féle. Szinnyei.

¹⁶⁵ Sokatevő. Szinnyei.

¹⁶⁶ Szalmacsutakat tesznek a lábujjai közé s azt meggyújtják. J. M.

¹⁶⁷ Csokonainál.

No hát üssünk össze! Ha tetszik, a kupát,
Ha tetszik, a fokost, ott az oldaladon.
Itt van a kezemben: egyikben a kupa,
Másikban a fokos. Lássuk, ki a legény?
Ha fogod a kupát, köszöntsd rám és hajtsd fel,
Ha nem iszol, arczul öntelek a borral!

LEVENTE. Akkor halotti tor lesz a menyegzőnkből.

DÉLIBÁB. (Tarkóczhoz.) Mingyárt összevesznek, élethalál harcz lesz.

TARKÓCZ. Majd én szétválasztom őket hegedümmel.

(Levente és Csombord közé lép.)

Bátyáim, hegedüszóra hallgassatok.
Hegedüszó nélkül nincsen lakodalom.

CSOMBORD. No hát mit tudnak a magyar hegedüsök?

TARKÓCZ. (Előbb egy andalgót játszik a hegedűjén.)

Tarkócz balladája.¹⁶⁸

Messze rónaföldön, honnan a nap támad,
Úgy mondják: ég anya szüli a nap fiát,
*S minden este megint szépen eltemeti;*¹⁶⁹
Honnan fecske, gólya tavasz hírét hozza
*Mély-tó-viz*¹⁷⁰ pusztáján tanyáztak ükeink,
Tana ősapánknak, Enet ősanyánknak,
Dali két szép fia, hős Hunyór és Magyar.
- Egyszer ünőszarvast üztek a nagy pusztán.
De nem érheték el: tündér volt a szarvas.
Messze elvezette a gím a két ifjút,
De nem ingoványos morotvás dágványba,
Hol tüzes lidérczek huppognak karéjban,
Hanem szép virágos ligetbe vezette,
Hol tündérleányok lejtének a fűben,
A hogy a Mély-tó-viz habjából kiszálltak.
Gyöngé harmat-testük csak hajuk takarta,
Meg a délig nyitó folyondár virágok.
- Elhagyták az ifjak ünő kergetését,
Tündérvadászatra lovakról leszálltak.
Szederinda, csipke segített elfogni,
Futás, sikoltozás semmit nem segített,
Két arla királylány rabul esett ottan.
Dulde király lánya volt a két szép tündér.
Az egyik Szívölő, a másik Csillavér.
Hazaszáguldottak tündér zsákmányukkal
Dali Hunyór, Magyar maguk tanyájára;

¹⁶⁸ Ősrégi monda, melyet a rólunk szóló krónikák följegyeztek. J. M. Horváth Mihály.

¹⁶⁹ Ipolyinál.

¹⁷⁰ Mæotis tava. J. M.

De nem volt örömük elrabolt zsákmányban.
Csillavér Hunyórnak jutott, de megbánta,
Körmével karmolta, fogával harapta,
Üstökét czibálta, szakállát kitépte,
A Szívölő meg sirt, mint a záporosó,
Patak vált könnyéből, két kökényszeméből.

- A két elrabolt lány nagy sikoltozása
Áthangzott a Mély-tó-víz tulsó partjára.
Meghallá az apa, vitéz Dulde király,
Fölkészült haragban fegyveres hadával
Boszut állni a két elrabolt leányért.

- Így szólt ekkor Enet anyó két fiához:
«Nem jó választás volt, cseréljete össze:
Szilaj Hunyór vigye a szelid Szívölőt,
Jámbor Magyar öleld haragos Csillavért».
S az anya tanácsát nagy áldás követte:
Csillavér nem karmolt, Magyarat ölelgetve,
Szívölő nem sirt már Hunyór karjai közt,
Mire Dulde király megjött, számon kérve,
«Ki sikoltoztatá az én két leányom?»
««Dehogyan sikoltoztunk! Dehogyan is zokogtunk,
Inkább csókoltunk, örömtől kacagtunk»»,
- S nép támadt a csókbul. Két nagy testvér-nemzet
A kazár és magyar. Tana ivadéki
Azért halhatlanok, mert tündérivadék,
... Erős tűz a harag: mint a villámsugár,
Erősebb szerelem: olyan mint napsugár.
A harag halál lesz mind a két népünknek;
A szerelem egygyé olvaszthat bennünket.

CSOMBORD. (A dal után kezét nyújt Leventének.)

LEVENTE. (Csombord jobbát elfogadja.)
No hát kibékülök ős ellenséggemmel,
A borral. Utáltam. - Leülök közétek.

CSOMBORD. (Megöleli Leventét.)
Akkor hát szeretünk, kedves czimboránk vagy,
Nem *vikotilódunk*,¹⁷¹ nem rongáljuk egymást.

(A leányokhoz fordul.)

No lányok! A dalnok jutalma hol marad?

BÜVELLŐ. (Tarkóczhoz.)
Hát mi díja van a szép hegedű szónak?

TARKÓCZ. Azt nem mondják fülnek: azt száj mondja szájnak.

LEÁNYOK. (Nevetnek.)

BÜVELLŐ. No ha kitaláltad szemmel szembe nézve,
Találd ki most sunyva, ajaktól kérdezve.

¹⁷¹ Czivakodunk. Ipolyinál.

(Befogja két kezével Tarkócz szemét.)

DÉLIBÁB. (Megcsókolja Tarkóczot.)

TARKÓCZ. Édes is, forró is, de nem nekem szánva.

SZEMŐKE. (Megcsókolja Tarkóczot.)

TARKÓCZ. Ez jég hideg csók volt, halottnak volt szánva.

ILLANGÓ. (Megcsókolja Tarkóczot.)

TARKÓCZ. Ez volt az igazi. Ez az én jutalmam.

BÜVELLŐ. (Elveszi kezeit Tarkócz szemeiről.)

LEÁNYOK. (Nevetnek.)

CSOMBORD. (Kuruthoz.)

No Kurut, hát most már kezd rá a bolondját.

IGRECZESEK. (Játszanak.)

KURUT. (Dalol.) Én is iszom veletek, ha veletek lehetek
Egy kupából.

Ha veletek nem lehetek, azt se bánom,
Úgy is unalmas a magános dinomdánom.¹⁷²

CSOMBORD. (Leventéhez.) De hát azt a kardot tedd le oldaladról.

Nem kell az iváshoz, evéshez ily *készség*,¹⁷³

Elég oda ez a tüszőbe dugott kés.

LEVENTE. Nem teszem le, pajtás. Ez az én hű társam.

A kit én magamtól soha el nem hagyok.

Nap ragyog a lapján, hegyén villám szikráz,

Markolata csillag. Ha egyedül vagyok,

Elbeszélget velem. *Ezt hétféle vasból,*

*Hétszer kovácsoltam, hétszer aczéloztam;*¹⁷⁴

Másnak halál, nekem életem ez a kard.

De te ne tarts tőle. A kinek én egyszer

Jobb kezemet adtam, öklömben e kardot

Kihúзва nem látja, ha csak esküre nem.

Asszonyoknak gyűrűmre, férfinak kardomra.

ILLANGÓ. (Tarkóczhoz.) Téged nem eresztünk a tivornya közzé.

Te oda jössz hozzánk, vidám leányokhoz.

Te mesélsz mi nekünk, mi meg majd te néked.

Ki tud megríkatni? Ki megnevettetni?

Játszunk zálogosdit: a «kutba-estemet».

A «haragszom-rád»-ot. Csók a váltság díja.

Csak nem félsz a csóktól? Szereted a mézet?

TARKÓCZ. Mindent a mi édes: a csókot és mézet;

Hát még együtt milyen lehet mind a kettő?

¹⁷² Régi bordal. J. M.

¹⁷³ Étkező szer. Tájszó. J. M.

¹⁷⁴ Ipolyinál.

LEVENTE, CSOMBORD, CZIMBORÁK, GÖNCZÖL. (A jobboldali tornácz lóczáira telepednek; közepén keresztlábú alacsony asztal, megrakva kupákkal.)

BÜVELLŐ, ILLANGÓ, SZEMŐKE, DÉLIBÁB, TARKÓCZ. (A baloldali tornácz lóczáira ülnek, középett asztal helyett egy gömbölyű bőr párnaszák ezüst billikomokkal.)

A lakoma.

A zenészek két oldalt elhelyezve, felváltva játszanak. Egyik banda a csengő-bongó verő hangszerekkel, a másik a kürtösöké. Ezek a földre telepesznek karikába, lábaikat keresztbe szedve; mindegyiknek van egy fuvószere, a hosszú pásztorkürtön kezdve a legkisebb sipocskáig minden sipos csak egy hangot fúj, abból kerül ki a dallam.

Középett a Czifrák járják a králicza-tánczot. A leányok félkörben összefogóznak. A karéj egyik végén levő leány kezében *ájas*¹⁷⁵ zászló van, a tulsó végén levőében kard. Amaz a barjaktár,¹⁷⁶ emez a «králicza».

A králicza és a barjaktár egymáshoz közelít, karddal, zászlóval hadakozva, karéjt formálnak, körülfordulnak, míg elébbi helyeikre jutnak, akkor felbontják a félkört, csengős dobos vernek, sarkon forognak, barjaktár letérdel, zászlaját lehajtva, králicza¹⁷⁷ barjaktár térdére teszi lábát, kardját felemelve.

ŐRPATÁK. (E táncz alatt énekelnek.)

«Nincsen olyan ország, mint a Bihar ország,
Hol a jó bort, meg a csókot ingyen osztják.
Gyere ide magyar, tusakodj meg velünk,
Mi agyonitatunk és agyonölelünk.»

Ez alatt étekhordók nagy tálakon hordják körül a fogásokat, egész pávát tolldíszével együtt, fajdkakast, fáczánt, nyársra húzott egész bárányt süelve, nagy halakat czintálakon, süteményeket, dorongos fánkot, csörögét, mákos patkókat. Mások meg rúdra akasztott bográcsban hozzák a tokányt, lapos cseréptálakban a lakodalmas kását, aszúszőlővel behintve, nagy kanállal a közepén.

Minden fogást elébb Maróthoz visznek, annak a tálára vesz ki Kurut, maga megizleli elébb. Marót széke előtt két leány térdel, a tálát fogja, ez képezi az asztalt. Az étekhordók azután viszik a fogásokat a vendégekhez; a nagyobb sülteket, a bográcsot a férfiakhoz, a kisebbeket, süteményeket, körömfaladékokat¹⁷⁸ a leányokhoz.

A czimborák görbe késeikkel szúrják ki a konczot a bográcsból s azt kezükből falatozzák, szelnek darabokat a nyárson sültből.

KURUT. (Az ételekhez rigmusokat darál. A bográcsosnál.)

«Itt van a jó borsos tokán,
Ebbül egyél magyar komám,
Markolj bele, jól megfujjad,
Szopd be utána tiz újjad.»

¹⁷⁵ Fecskefarkú. Szinnyi T. Sz.

¹⁷⁶ Rég bevett török szó.

¹⁷⁷ Szintoly régi délszláv szó, meghonosulva. J. M.

¹⁷⁸ Apró torta. Régi szó. J. M.

(A csörögénél.)

«Itt jön a jó borkorcsolya,
Ki az ivást parancsolja.»

(A halnál.)

«Átkozott a hal harmadik vizben ázva,
Bort igyék, ki bánja, ha a hideg rázza.»

(A lakodalmas kásánál.)

«Itt van a jó kása,
Kinek nincsen mássa,
A dák meg ne lássa,
Szádból is kiássa.»

Tömlösök töltögetik a bort az uraknak a kupákba, az igreczeseknek, siposoknak a kecskebőr tömlő csülökcsapjából egyenesen a szájukba.¹⁷⁹

LEVENTE. (Feláll a lóczáról, kupát emelve.)
Gönczöl apó! Násznagy komám. Szállok kendnek!

GÖNCZÖL. (Feláll.) Állok eléje.

LEVENTE. Ezt a kupát az én ipam, a nagy Marót csakán egészségére.

FÉRFIAK, LEÁNYOK. (Egymással koczintanak.)
Hajtsd! hajtsd! Fenéig kihajtsd!

MARÓT. (Feláll székéből, serleggel kezében.)
Levente, vitéz vőm, szállok kendnek!

LEVENTE. Állok elébe.

MARÓT. Ezt a serleget az én nászom Árpád fejedelem egészségére!

MIND. Hajtsd, hajtsd, fenéig kihajtsd!

(Igreczesek minden áldomásnál tust húznak.)

TARKÓCZ. (Kancsót emelve.)
Csombord süvem, szállok kendnek!

CSOMBORD. Állok elébe.

TARKÓCZ. A hány csepp bor marad ebben a kancsóban,
Mikor ezt felhajtom az én selyemágyom,
Tündérszép Délibáb jó egészségére,
Annyi baj érje őt világ-életében!

(Felhajtja a kancsót s aztán lefelé fordítja.)

Egy csepp kevés, annyi sem maradt hát benne.

MIND. Hajtsd, hajtsd, fenéig kihajtsd.

CSOMBORD. (Feláll, kupát emel.)
Apám, Marót csakán, szállok kendnek!

MARÓT. (Haragba jön.)
Mit? Én álljak eléd? Rosz kölyök! A csakán!

¹⁷⁹ A hogy manapság is teszik a szamarkándi vásáron. J. M.

CSOMBORD. Ejh! A mikor iszunk, nem ismerünk csakánt.
Itt csak ivó pajtást látok, jó czimborát.
E kupát emelem az én vitéz süvem
Magyarok virága, Levente javára!

MIND. Hajtsd, hajtsd! Fenékig kihajtsd.

LEVENTE. (Odasiet Maróthoz, kupáját annak serlegéhez ütve, féltérdével annak trónzsámolyát érintve.)

CSOMBORD, TARKÓCZ. (Levente után koczintanak elébb Maróttal, azután egymással, majd a leányokkal. Tus.)

CSOMBORD. (Leventéhez.)

Hát már megtanultad térded meghajtani?

LEVENTE. Hiszen most már «apám»: azelőtt meghajtom.

TARKÓCZ. (Visszamegy a leányokhoz, leül Illangó mellé a kerevetre.)

GÖNCZÖL. (Leventéhez.)

Jobb szeretném, hogy ha itt volna közöttünk
Az a Tarkócz gyerek, mint hogy ott hívalog
Az alirumnák közt! Azok *dauzsolnak*,¹⁸⁰
*Kantairt*¹⁸⁰ itatnak elbűvölt legénynyel,
Szemükkel *ábrálnak*,¹⁸⁰ szókkal *vahorásznak*.¹⁸⁰

LEVENTE. Hisz ott van Délibáb, ő vigyáz Tarkóczra.

A mint csókom érte, megszűnt tündér lenni:

Ő már az én arám, lelkem is rábiznám.

LEVENTE, GÖNCZÖL. (Visszatérnek helyeikre a czimborák közé.)

KURUT. Dicső csakán, most nyisd fel a szemed!

Te meg leány, takard el a tied!

Mert most jön a tárnoki ütközet,

Kinél nagyobb petek még nem esett.

TÖRPÉK. (Jönnek két oldalról, egyik kecskén lovagolva, másik koson, harmadik pulykakakason, negyedik páván, kezükben dárda helyett meszelő, lovag módra egymás ellen rontanak, a csörgős csuklyát egymás fejéről letaszítani törekednek.)

MARÓT. (Kaczag a lyüzik tréfáján.)

Jól van lyüki! te derék vitéz vagy!

Dobjátok bele egy veder borba,

Igya le magáról, hogy ha tudja.

KURUT. (Kikergeti a törpéket.)

CZIMBORÁK. (Dalolnak.)

Mahometnek egyszer mi jutott eszébe?

Megtiltotta a boritalt hevenyébe!

De mikor megokosodott,

Maga is megittasodott.¹⁸¹

CZIMBORÁK. (A jobb oldali tornáczról csontokat hajigálnak át a leányokra, ős szokás szerint.)

¹⁸⁰ Szegedi boszorkánypörben: bűvölés, szerelmi ital, megrontás, megbabonázás kifejezései. Ipolyi.

¹⁸¹ Régi bordal. Erdélyi János.

ILLANGÓ. Nézzétek! Már kezdik a csonttal dobálást
Ezek a pajkosok. Hajigáljuk vissza
Mákfejjel, tobozzal, meg *istenmakkjával*.¹⁸²

LEÁNYOK. (Mákfejeket, fenyőtobozt, gesztenyét hajigálnak vissza a férfiakra; összevissza zshivajognak.)

LEÁNYOK. Ide-oda!

CZIMBORÁK. Orron doba!
Kis ostoba!
Te goromba!
Fogd markodba!
Ne nézd hova.

KURUT. (Bejön, maga után híva a medvét és vezetőjét.)
Csitt vásár! Bikabőgés!
Jön a maczkó! meg a maczkós.

MEDVÉS. (Lánczra kötött medvét körül tánczoltatja, hosszú czelőkéjét elébe tartva, azon át-ugratja.)

MARÓT. Jól van maczkó! Jól ugrottál!

KURUT. De hát még majd megfordítva!
Udri maczkó! Fogd a fustélyt:
Most meg te ugrasd a maczkóst.

MACZKÓ. (Kikapja a medvés kezéből a husángot s most már azt keringetteti a láncznál fogva maga körül s ugráltatja a fustélyon keresztül.)

MARÓT. (Hahotával kaczag.)
Hahaha! Ez volt az igaz *csikarittyú*,¹⁸³
A maczkó ugratta boton a gazdáját.

KURUT. (Kivezeti a medvét és medvést.)

LEVENTE. (Gönczölhöz.)
Azt gondolom, hogy itt minden ember gyermek,
A kinek csak bohó játékban öröme.

KURUT. (Bejön. Leventéhez.)
No hát vitéz magyar, most szemed-szád táthatd.
Otthon soh se láthatsz ily derendóczyát.
Hátha még meglátod, mikor a geisák
Járják a *lapoczkást*,¹⁸⁴ a kik akkor húzzák
A *kolczot*¹⁸⁵ guzsalyon levő *firogonbol*,¹⁸⁶
A kibe csak aztán fognak öltözködni.

¹⁸² Ipolyi szerint a dió neve a régieknél. Én inkább gesztenyének hiszem; a diófa régi szent fája volt az ősöknek, de a gesztenye neve van idegenből átvéve s azt csak Magyarhonban ismerhették meg. J. M.

¹⁸³ Ördögmalom: ringelspiel. Szinnyei.

¹⁸⁴ Régi neve a táncznak.

¹⁸⁵ Fonál. Ipolyi.

¹⁸⁶ Kenderbáb. Ipolyi.

LEVENTE. S nem szégyenlik azt a kazárok elnézni?

ILLANGÓ. Mondsza csak szép Tarkócz, mit tett a hős Hunyór
Szelid Szivölővel, hogy többé ne sirjon?

TARKÓCZ. Azt, a mit Levente tett a Délibábbal.

ILLANGÓ. Hát a jámbor Magyar, hogy engesztelé meg
Haragos Csillavért? Hogy nyeré meg szívét?
Mikor egymás nyelvén beszélni sem tudtak.

TARKÓCZ. Volt neki kobozza. Annak pengetését
Megérti a leány, akármely idegen.
Ha te meghallod az én hegedűm szavát
Majd te is megérted, a mit még nem tudtál.

(Hegedűjén méla dallamot húz. Dalol.)

«Fáj a szívem, sir a szemem
Te érted fáj drága kincsem.
Ha kő volna, meghasadna,
Virág volna, elhervadna.»¹⁸⁷

ILLANGÓ. (Dalol, kobozpengetés mellett.)

«A legénynek nem jó
Korán csókot adni,
Virágnak bimbóban
Korán elhervadni.»
No hát mondjunk találós mesét.
Találd ki, mi az, a miből nincsen egy?
Mert ha már egy, akkor kettő,
Hogy ha kettő, kétszer kettő?

TARKÓCZ. Mondani nem mondom; de megadni tudnám.

(Hegedűjén játszik, aztán dalol.)

«Mikor én még gyerek voltam,
Kis madárért majd megholtam.
De mostan már legény vagyok,
Kis leányért majd meghalok.
- A csókjáért majd meghalok.»¹⁸⁸

(Átöleli Illangót.)

ILLANGÓ. (Kifejti magát Tarkócz öleléséből. Dalol.)

Nem jó neked leány szeme közé nézni.
Tűzláng ég szemében, el fogsz benne égni.¹⁸⁹

TARKÓCZ. (Dalol.) Nem voltam én addig beteg,
Míg téged nem ismertelek.

¹⁸⁷ Népdal.

¹⁸⁸ Népdal.

¹⁸⁹ Népdal.

Csak azóta lel a hideg,
Mióta megszerettelek.¹⁹⁰

ILLANGÓ. (Hamiskodva.) Akkor leszek én a tied,
Mikor a vakandok a Kőrös vizén át
Hidat építenek.

DÉLIBÁB, SZEMŐKE, BÜVELLŐ. (Kinálgatják Tarkóczot gyümölcscsel, Büvellő almát hámoz neki, Szemőke mogyorót roppant a fogával, azt rakja Tarkócz szájába.)

ILLANGÓ. (Kancsóval kínálja Tarkóczot.)

KURUT. (Középen a két oszlopcsarnok között, dudolva.)
Megmondtam, megmondtam, ne igyál te abból,
Abbol a kancsóból, mit a tündér kínál,
Halálméz van abban: a ki azt megiszsza,
Más világba téved, soh se kerül vissza.

ILLANGÓ. (Rákiált Kurutra.)
Fogd be a szád púpos! Eredj a zugolyba!
Ne irigyeld el a más gyönyörüségét!

KURUT. (Felkap egy török zenéhez való csörgőt, azt rázza a dalához.)
«Púpos vagyok, rücskös vagyok én,
Nappal a sutban lakok én;
De éjszaka nyílik világom,
Héj akkor lobog fel a lángom.
Nevetnek én rajtam a lányok,
Mikor elkacsintok utánok,
Neveznek förtelmes varangynak,
De azért utánam szaladnak.»

(Marót felé fordul.)

MARÓT. (Elaludt már, a selyyéről félig ledülve, fejét az egyik, lábait a másik legyezős leány ölébe nyugtatva.)

KURUT. Elnyomta a csakánt immár a buzgóság.
Nehezen uszik már Kőrösön köröszkül,
De még nehezebben borvedren köröszkül.

(A czimborák tornácza felé tekint.)

Ezek a magyarok még ebben is győznek,
A kupa mellett is ők maradnak hősök.
A mi Csombordunk már laposakat pillant
S háta mögé önti a bort a kupából.
Levente meg úgy ül, mint a Hargita hegy,
A ki fellegeket iszik, még sem dül meg.
Ravasz púpos komé valami irt használ,
Biztosan keserű mogyorót rág össze,
A mi nem engedi a bort fejbe menni.
A kazár czimborák meg már a hátukat

¹⁹⁰ Népdal.

Támasztják egymásnak, csak alig makognak.
Legyalázza hírünk ez a két süvölvény.

TARKÓCZ. (Hegedűjén játszik.)

ILLANGÓ. (Készíti Tarkócz számára a bűvös kantairt.)

DÉLIBÁB. (Megragadja Illangó kezét.)
Nem teszed! Nem hagyom őtet megrontani!
Vőlegényem öcscsét, kisebbik uramat!

SZEMŐKE, BÜVELLŐ. (Megfogják Délibáb két kezét.)

SZEMŐKE. Emlékezzél arra, a mit felfogadtunk!

BÜVELLŐ. Én már a magamét elküldtem előre,
A nap mezejére: utána a többit!

SZEMŐKE. Nem hallád az imént, hogy apánk *úrságát*¹⁹¹
Akarják elvenni erőszakos kézzel?
Itt csak kémül járnak: gyöngeségünk látják;
Én csókot adok majd Jutócsnak; de vassal!

ILLANGÓ. Én az én legényem gyönyörrel halatom.
Azt is nem a testét, csak lelkét veszem ki.
Gyönyör tóba fojtom, buborékját fogom.
Mint a sellők, a kit víz alá lehúztak.
(Tarkóczhoz.)
No hát Tarkócz, kinek kancsójából iszol?
Enyimből-e, vagy a selyem ágyódébol?

TARKÓCZ. A tiedből iszom, ha mingyárt meghalok.

(Iszik Illangó kancsójából.)

CSOMBORD. (ittasan.) No hát hős Levente, ha olyan vitéz vagy,
Gyere velem öklöt törni.

LEVENTE. (Öklöt tör Csomborddal, annak az öklét lehajtja az asztalra.)

CSOMBORD. Ugy-e, mostan
Akadtál igazi emberedre, süvem!
No hát mondok egyet, az döntse el köztünk,
Ki a helyrevalóbb legény kettőnk közül?
Neked is van babád, nekem is van babám.
Én csak egyet intek, csak egyet kiáltok:
«Rossz a fejem alja, babám igazítsd meg!»
Egybe itten terem, az első szavamra.

BÜVELLŐ. (Átjön Csombordhoz.)

CSOMBORD. Mondtam ugy-e, itt lesz az első szavamra.

(Büvellőhöz.)

De ne jöjj hát hozzám most másod magaddal!

BÜVELLŐ. Egy magamban vagyok: csak te látsz kettőset.

¹⁹¹ Ország, régi szó. Ipolyinál.

CSOMBORD. No hát csókolj meg itt az orczám közepén.
Aztán igazítsd meg a rossz fejem alját.

BÜVELLŐ. (Megcsókolja Csombord arcát, melléje ül, fejét ölébe veszi.)

CSOMBORD. Így *ajnároz*,¹⁹² a ki *alangyár*¹⁹³ szerető.
(Leventéhez.)

No hát eljön-e a babád egy szavadra?
Ha csak azt mondod, hogy idejőjj *czuczorkám*.¹⁹⁴

LEVENTE. Nem is szólok: csak rá gondolok és eljön.

DÉLIBÁB. (Átjön Leventéhez.)
Levente, ne igyál már több bort: megbánod.

CSOMBORD. No hát meg tudja-e csókolni az orczád?

DÉLIBÁB. (Megcsókolja Levente arcát.)

CSOMBORD. No hát megcsinálja-e a fejed alját?

DÉLIBÁB. (Leül Levente mellé, karjára veszi a fejét.)

SZEMŐKE. (A középre jön, Kurutot elfogja, hátra taszigálja.)
Eredj innen tova! ne háborgasd őket!

KURUT. Én bennem háborog kénköves tűz lángja!
Csókcsattogást hallok, az engem megőrjít!

SZEMŐKE. A halál szárnyának csattogását hallod.

DÉLIBÁB. (Gönczölhöz.) Eredj Gönczöl apó, eredj az aklokba,
Nyergeltesd fel gyorsan a paripáinkat,
Most mindenki ittas, senki sincs utunkban.
Fussunk innen, a míg utol nem ér a baj!

GÖNCZÖL. (Feláll, kimegy jobbra.)

TARKÓCZ. (Illangót ölelve, dalol.)
«Halálmadár szállott a ház ormára
Meghal nálunk valaki nem sokára;
Én halok meg, megöl a nagy szerelem,
Hogy mást szeretsz, megöl a nagy félelem.»¹⁹⁵

ILLANGÓ. (Tarkócz ellen védekezve.)
Már megmondtam kincsem
Ne szeress engemet.
Kettős az én szívem
Megcsal az tégedet.¹⁹⁶

¹⁹² Beczéz, hizelkedik. Szinnyei.

¹⁹³ Szelid, engedelmes. Szinnyei.

¹⁹⁴ Kis leány. Szinnyei.

¹⁹⁵ Népdal.

¹⁹⁶ Népdal.

TARKÓCZ. (Dalol.)

Jaj már nekem, neked is
Jaj a szívem, szived is,
Jaj annak, a ki megtudja
Szív a szívet hogy rongálja.¹⁹⁷

ILLANGÓ. (Küzd Tarkócz ellen.) Ereszsz el. Utállak!

TARKÓCZ. (Öleli, csókolja.) Karjaimba zárlak.

ILLANGÓ. Eredj! Mást szeretek.

TARKÓCZ. Akkor én megöllek.
Csókkal fojtalak meg: lelkedet kiszívom.
Bennem éljen aztán!

ILLANGÓ. (Sikoltoz.) Kurut! Segits! Megfojt!

KURUT. (Kiszakítja magát Szemőke kezéből, egy dárdát kap föl, mit az elfutott őrpatak egyike elhajított.)

DÉLIBÁB. (Leventét felrázza álmától.)
Levente! Ébredj fel! Megölik Tarkóczot!

LEVENTE. (Álomkábultan.) Hopp! hah! Merre a part? De széles a tenger!

DÉLIBÁB. Ugorj fel! Állj talpra. Ébredj föl, Levente!
Anyád legkedvesebb fiát most gyilkolják!

TARKÓCZ. (Előrohan a bal oszlopcsarnokból, két kezében a hegedű és nyirettyű.)

(Rémlátó, tűzben égő szemekkel.)

Kiszívtam a lelkét, - csókkal megfojtottam,
Most itten él bennem! Hogy *csiklik a vérem*,¹⁹⁸
Ah, hogy kinez belül! Szívem elégeti.

KURUT. Dögölj meg kölyök, ha Illangót megölted!

(Rárohan dárdával.)

TARKÓCZ. Hahhó! Te vagy Kurut? Tégedet kiáltott!
Te vagy az a másik, kit inkább szeretett!
Vakarcs alakodat jobban, mint engemet,
A bolondot jobban, mint a dalos legényt!
Mondtam: adok neked majd a nyirettyűmből.

(Félrecsapja a nyirettyűjével Kurut dárdáját s aztán Kurut fejére vág vele.)

KURUT. (Elesik.) Átkozott nyirettyű! Kard van bele rejtve!

TARKÓCZ. (Őrjöngve.) Hahahá! Nyirettyű! Szétkergetem véle
Az egész sereget, éles nyirettyűvel.

(Maga körül csapkod a nyirettyűvel; megint egy-egy akkordot húz vele a hegedű húrjain,
ugrál, hadar és hegedül.)

MIND. (Futnak ki a teremből.)

¹⁹⁷ Népdal.

¹⁹⁸ Szinnyei T. Sz.

KÉT LEGYEZŐ LÁNY. (Felkapják az alvó Marótot s kifutnak véle.)

SZEMŐKE, BÜVELLŐ. (Elfutnak.)

KURUT. (Haldokolva.) Átkozott légy, kölyök! Az én örült lelkem
Szálljon a szivedbe! Az is benne lakjon!

Legyen az ördögöd! Halálra kinozzon! (Meghal.)

LEVENTE. (Magához tér.)

Tarkócz! Kedves öcsém! Mi baj lett? Mit látok?

(Odalép Tarkóczhoz, elveszi kezéből a nyirettyűt.)

TARKÓCZ. (Örjöngve.) Nézd! véres a kezem; de véres a szám is,
Megöltem őket én! Nagyon jól megöltem,
Ezt a nyirettyűvel; amazt a csókommal,
- Most mind a kettőnek belém szállt a lelke,
Itt marnak, csiklandnak, szivem szorongatják,
Jövel édes halál, szabadíts meg tőlük!

(Lerogy a földre, megcsókolja a földet.)

*Édes anyám föld, neked mondom: szivem fáj.*¹⁹⁹

GÖNCZÖL. (Bejön.) Levente! ménjeink fel vannak nyergelve.
Meneküljünk innen, míg föl nem ocsúdnak
Ezek a részegen heverő kazárok.

LEVENTE. (Karjára emeli Tarkóczot.)

Kedves kis pilinkóm, szerelmes szép öcsém!

Átkozom a napot, hol idehoztalak,

Hogy számolok érted jó édes anyáknak?

De a te megrontott ártatlan lelkedért

Erős boszút állok! Fogadom Istenre!

DÉLIBÁB. Siessünk el innen! *E koponyavárból.*²⁰⁰

LEVENTE, DÉLIBÁB, TARKÓCZ, GÖNCZÖL. (Jobbfelől elsietnek.)

(Vége a IV. felvonásnak, 5. szakasznak.)

¹⁹⁹ Pogány korbeli hagyomány. Ipolyi.

²⁰⁰ Pokol régi neve. Ipolyi.

ÖTÖDIK FELVONÁS.

HATODIK SZAKASZ.

Tájkép: Háttérben a rengeteggel fődött Bihar hegység, balról a kimagasló Bihar várral. A tér közepén durva kövekből összerakott őrtorony, melynek párkányzatához innen is, túl is czölöpökre tákolt falépcsőzet vezet fel; a jobboldali szemben, a baloldali aljával kifelé, úgy hogy az utóbbin feljövőt nem lehet elébb meglátni, csak mikor a párkányon felbukkan.

Jobbról vadászlak, homlokzata szarvasagancsokkal, bölénykoponyákkal diszítve, dúczára indák fölfuttatva, alácsüggő kobakokkal.

Elől az őrtoronynak két kapuja van, rácsajtókkal.

I. JELENÉS.

Gönczöl, aztán Délibáb, fenn az őrtoronyban egy kürtös.

GÖNCZÖL. (Balról bejön, a vadászlak ajtaján bekopogtat.)

DÉLIBÁB. (Kinyitja az ajtót, kijön rajta.)

GÖNCZÖL. Isten jó nap, áldott nagyasszonyom.

DÉLIBÁB. Fogadj Isten. Mi jót hoztál, bátya?

GÖNCZÖL. Szépen kéretnek a gyalogos vitézek,
Engednéd meg nekik, drága jó nagyasszony,
Hogy elmenjenek a búzát learatni,
Nyolczadát adja a kazár munkarészben,
Megszerzik az egész téli szüleséget.
A lovasok aztán rendén elnyomtatják,
Ezek kilenczedet kapnak a munkáért.

DÉLIBÁB. Jól van Gönczöl apó. Mehetnek aratni.
A fegyvereiket rakják le majd amott,
Eminnen meg vigyék kaszákat, sarlókat.

II. JELENÉS.

Elébbiek, dárdások.

DÁRDÁSOK. (Bejönnek, az őrtorony baloldali kapuján bemennek, beviszik dárdáikat, ott lerakják, a jobboldali kapun meg kijönnek, kaszával a vállukon, vagy sarlóval kezükben.)

DÉLIBÁB. Hát marokszedőket nem visznek magukkal?

GÖNCZÖL. Az mind kitelik a kazár leányokból.

III. JELENÉS.
Elébbiek. Arató leányok.

ARATÓ LEÁNYOK. (Végig vonulnak, dalolva, vállukon gereblye.)
Két kalangya, egy petrencze,
Hány szem búza van ezerbe?
Valahány szem van ezerbe,
Annyiszor jussak eszedbe!²⁰¹

(Kimennek.)

DÉLIBÁB. De mért kezdik ilyen későn az aratást?
Máskor meg szokták a napkeltét előzni.
Vagy tán későn virradt, mért van olyan sötét?

GÖNCZÖL. Áldott nagyasszonyom, rosszul virradt manap,
Még most is harczol a nap a *markolábbal*.²⁰²

DÉLIBÁB. Ki az?

GÖNCZÖL. Nem tudhatjuk, még senki sem látta.
Egy fekete Isten: a nap ellensége.
Honnan jön? hol lakik? ki nem találhatjuk,
A mi áldott napunk nagy arany tányérját
Kikezdi fogával, harapja, úgy falja,
Mind odább emészti, fényét elfogyasztja,
Nagy fekete fejét közepébe tolja.
Átkozott markoláb végkép betakarja.
Egy fekete gömb függ nap helyett az égen,
Egészen elfalta a fényes napunkat,
De végre győz a nap, áldott tűzistenünk,
Fekete rémistent lehányja magáról.
Már félig ledobta, czudart, ki ez alatt
Haragjában mérget csorgat a kutakba.
Meg nem mondtam volna, hogyha nem kérdezed,
Mert a markolábnak csatája az égen
Fényes napistennel, mindig rosszat jelent.

KÜRTÖS. (Kürtjébe fúj.)

GÖNCZÖL. (Felkiált hozzá.) Mit látsz onnan?

KÜRTÖS. Lovas csapat vágat erre felé.

GÖNCZÖL. Milyen a szerszámuk?

KÜRTÖS. Semmiféle szerszám.
Se nyereg, se kantár. Szőrin ülik a mént,
Egyik kezükben csíd, a másikon pányva.

DÉLIBÁB. Ezek Jahel asszony lovas kísérői.

²⁰¹ Régi népdal. Erdélyi János.

²⁰² Szinnyei T. Sz. Kálmány L. Mythologiai nyomok.

KÜRTÖS. Előttük lovagol egy *dandalló*²⁰³ asszony,
Hosszú haja lobog, fején arany abrincs.

DÉLIBÁB. (Megrettenve.) Jahel asszony jön ránk!

GÖNCZÖL. Nagyon megrezzentél.

DÉLIBÁB. Bizony, édes bátyám, inkább azt hallanám,
Hogy a szélanya jön, zimankós viharral,
Mint hogy Jahel asszony jön látogatóba.
Ez a rémtündérek főfő barjaktára,
Én sietek lisztet hinteni a szélbe.

(Bemegy a vadászlakba, szakajtót hoz ki s abból lisztet szór a levegőbe.²⁰⁴ Künn kürtszó
hallik, paripadobogás, kutyaugatás, ostorpattogás.)

DÉLIBÁB. Gönczöl! Riasztasd el a komondorokat.

GÖNCZÖL. Azok is valami nagy baj jöttét érzik. (Kimegy.)

IV. JELENÉS. Délibáb, Jahel.

JAHEL. (Jön jobbról, karikás ostor kezében.)
Mondhatom, szép őrség! Tizenkét komondor.
Hol vannak az örök? Hol a fegyveresek?
Hodály ez itten? vagy a vezér tanyája?

DÉLIBÁB. Hozott Isten, Jahel. Ez Levente laka.

(Kezét nyújtja Jahelnek.)

JAHEL. Hát a fegyveres nép? Mind a fülén alszik?

DÉLIBÁB. Azok mind elmentek most búzát aratni.

JAHEL. Aratni? A magyar daliás vitézek
A kazár búzáját mentek learatni?
Hátha az ellenség addig rátok ütne?

DÉLIBÁB. Itt nincsen ellenség, se közel, se távol.

JAHEL. Csodálatos ország! A hol nincs ellenség.
Itt tán a farkasok is korpával élnek.
Hát Levente hol van lovas csapatjával?
Azok csak nem mentek el búzát aratni?

DÉLIBÁB. Levente az erdön jár a czimborákkal,
Bölényre vadászik. Már hallám a kürtszót.
Elejték a vadat. Nem soká itt lesznek.

JAHEL. Bölényre vadászik. Hadrontó Levente!
Hát ő sem talál már külömb ellenséget?

²⁰³ Erős, izmos. Szinnyi. T. Sz.

²⁰⁴ Régi babona a szélanya megengesztelésére. Ipolyi.

DÉLIBÁB. Nekünk ezek a legrosszabb ellenségink
Fekete és rőt vad. Vetésink rongálják,
Gulyáink, ménesink összemarczangolják,
Irtó háborút kell viselni ellenük.

JAHEL. Ehhez nem kell olyan vezér, mint Levente.
Se olyan vitézek, minők a *mándruczok*.²⁰⁵
Végezhetik ezt a bacsók, pakulárok.

KÜRTÖS. (Kürtjébe fuj.) A vadászok jönnek.

JAHEL. Egész diadallal!
Hozzák az elejtett bölényt társzekeren,
Mintha semmi másra nem volna az erő:
Aczél férfierő, mint vadakat üzni.
Ángyom, te mit sem tudsz a külső világról?

DÉLIBÁB. Mióta *csepeszszel*²⁰⁶ fejem betakartam,
A tüzhelyemen túl nincs nekem világom.
Szárnyaim feledtem, nem tudok repülni,
Otthonomban lakom s boldog vagyok benne.

JAHEL. S ezt a boldogságot Levente is érzi?
Ah! A boldogság a férfisziv rozsdája!
Hajh a mi szívünket a baj fényesíti,
Köszörüli a vész, a könnyhullás edzi.
Hány tavasz mult el már, hogy ilyen boldog vagy?

DÉLIBÁB. Négyyszer láttam tavaszvirágokat nyilni.

JAHEL. Annyiszor én vérző sebeket megnyilni.
Hajh mi is arattunk: dült a rend előttünk;
De nem gabonafej: emberfej volt rajta!
Trágyáztuk a földet drága férfitérrel,
Vadásztunk, - nem vadra, hanem királyokra!
Te nem érted ezt, majd Levente megérti.

V. JELENÉS.

Délibáb, Jahel, Levente, Tahó.

LEVENTE. (Vadászöltözetben, medvebőr kaczagánnyal, gerely a kezében, fején medvebőr süveg, Gerelyét Tahónak adja.)

DÉLIBÁB. (Levente elé siet.)

LEVENTE. (Megöleli Délibábot, arcát megcsókolja.)

DÉLIBÁB. Nézzed: itt van Jahel. Talán meg sem láttad?

LEVENTE. Mikor te vagy itten, akkor mást nem látok.
(Jahelhez megy, két kezét megfogja.)
Hozott Isten ángyom! Mi jót hoztál nekünk?

²⁰⁵ A bihari kemény legények most is szeretik magukat így hivatni. J. M.

²⁰⁶ Főköttő. Orbán B.

JAHEL. Örömet is hoztam, keverve bánattal.
Régi mondás, hogy a magyar sírva vigad.
Árpád fejedelem küldött ide hozzád.
Izenetét hoztam, a mit majd elmondok.
- Négy éve mult annak, hogy magas Ungvárból
Elküldött Biharba nagy Marót csakánhoz,
Hogy megvedd a rokon kazár népnek szívét.

LEVENTE. Megtettem.

JAHEL. Úgy látom. Itten is maradtál.
Kibékítéd szépen magyart a kazárral.
Magad is békültél; haragot feledtél:
Drága Délibábnak szerelmes szeméért
Feledted Illangó szeme tüzelését,
A kiben az öcséd szép Tarkócz elégett.

LEVENTE. Ki tudna küzdeni halottal? - leánynyal?

DÉLIBÁB. Illangó meglakolt átoltott tüzéért;
Maga is elégett benne.

JAHEL. Azt is tudom.

DÉLIBÁB. Haldokló Tarkóczunk nem átkozta őtet.
Csak a csókjaira emlékezett vissza.
Nem drágállta éltét e csókok mézéért.
Azt kérte, egy sírba temessék el véle.
Egymás mellett vannak, egy sírban pihennek.
Virágot hullató bokor nőtt felettük,
Pacsirta, csücsörke énekel álmukhoz.

JAHEL. Jól van. Nem tépek fel sebeket, sírokat.
Mi elmúlt, porrá lett, a moha benőtte.
Csak az én sebem az, mely untalan vérzik,
Csak az én halottam, ki örökké feljár,
De erről sem szólok. Örömhírral kezdem.
Egész rajával a diadalhíreknek.

LEVENTE. Hallgatom áhitva. De elébb engedd meg,
Hadd tegyek rendet a vadászsákmányommal,
Mert annak sietős a dolga, nem áll el.
Tahó, jó hadnagyom, vitesd el a bölényt,
A *csamangók*²⁰⁷ rántsák le róla az irhát,
Feszítsék *paticsra*²⁰⁸ a fejét tömjék ki.

JAHEL. Jól sejtem a dolgot. Te ma nagy diadalt
Nyertél a nagy erdőn. Beszéld el te elébb
E nagy hős tettetét: Délibáb hadd hallja.
Egész ország dolga nem illeti őtet,
De mi veled történt, azt szívesen hallja.

²⁰⁷ Nyúzó. Szinnyi T. Sz.

²⁰⁸ Hajlós karó. J. M.

LEVENTE. Biz az derék tusa volt, Jahel, mondhatom.
Mert ez lehetett a bölények királya.
Nem akadt vadász, ki ezzel szembeszálljon,
Legázolta ez a lovast paripástul,
Bozontos fejével viskókat szétdöntött.
Ez ellen szálltunk ki Csomborddal.

JAHEL. Süveddel?

LEVENTE. Süvemmel és kupás vadászczimborámmal.
Az erdő mélyében fölvertük a vadat,
Ebeink a bozót közül kizavarták,
Előjött bömbölve, szarvai hegyével
Tépte a pázsitot, recsegett a pagony.
Vérben forgó szeme kereste, kit víjjon?
Azzal neki rontott a Csombord süvemnek,
Csunya bakugrás közt ugratva feléje.
Csombord ráhajítá gombos kelevézét,
Az belefuródott a bika szemébe.
Ettől még dühösebb lett a szörnyű állat,
Szarvát a hánykódó mén sügyébe döfte,
Lovat lovasostul maga alá tiport.
Halálra gázolta volna mind a kettőt,
Ha én nagy hirtelen oda nem ugratok,
S gerelyem vasával fene bika nyakán
Épen a csigolyát találva, leszúrok.
Erre az felfordult s mind a négy csülkével
Ég felé rugdalva, kifújta páráját.

DÉLIBÁB. (Odasimul Levente keblére.)

JAHEL. Ez bizony hőstett volt, egészen érdemes,
Hogy megemlegessék - süved és a népe:
Hogy ily nagy veszélyből kirántottad őket.
Már most, ha nem unnád, engedd elmondanom,
Mit míveltek eddig a többi vezérek?

LEVENTE. A bundám, süvegem talán ne hallgassák.

(Délibábnak adja kaczagányát, süvegét.)

DÉLIBÁB. (Bemegy az átadottakkal a vadászlakba.)

JAHEL. A mint hadnagyaidd, jó Öcsöb és Velek
Mén Marót csakánnak kevély üzenetét
Meghozták Árpádnak, a mi fejedelmünk
Rögtön elindítá három fővezérét,
Tast, Szabolcsot és az öreg Töhötömöt,
Hogy a kazár csakán földét behódítsák.
Azok el is végzék: első rohanásra
Elfoglalták a Nyírt a Meszes hegyéig.
Ostrommal bevették erős Szathmár várát.
Erős várat hánytak s vezérük nevéül
Nevezték Szabolcsnak: ő maradt úr benne.
- A miként te monád kevély Mén Marótnak

Dölyfös válaszára, hogy arra szóval nem,
Csak kihúzott karddal lehet megfelelni.
Szabolcs megfelelt rá...

LEVENTE. Igaz. Én mondtam azt.

JAHEL. Ezzel nem nyugodott meg az ősz Töhötöm,
Fiával, Horkával, áthágott Erdélybe:
A hogy most hét-hegyek-országát nevezzük.
Ott döntő csatában a dák nép vezérét,
Gyalu vajdát minden hadastól megtörte.
Magát is megölte vitézi párbajban,
Ki hű fegyvertársa volt Marót csakánnak.
Erdélyt székely földig magának foglalta.
- Így felelt Töhötöm Marót válaszára:
A hogy te kimondád, hős fejedelemfi,
Hogy kihúzott karddal lehet megfelelni.

LEVENTE. Vezérek megtették, mi rájuk volt bizva.

JAHEL. Ám a fejedelem, dicső Árpád atyád
Sem hagyta a kardját rozsdátul meglepni.
Áthatolt a Sajón, átvádolt a Zagyván.
Bors vezér nevére Borsodot nevezte.
Megtörte Nyitránál Czobor morva vezért,
Ellene támadott Szvatopluk tót királyt
Szétvert hadával a Dunába²⁰⁹ ugratta.
Végre neki fordult összegyűjtött haddal
Az ő ellenségnek, ki rég rováson volt,
Kit te, hős Levente, legjobban ismerhetsz.
Hős karodnak súlyát éreztetted véle
Zalán vajda által vezetett bolgárnak;
Alpár nagy fenyérén találkoztak össze:
Hajnaltól hajnalig tartott az ütközet,
Árpád győzött, Zalán, a vajda elfutott.
Tisza és Duna közt a magyar lett úrrá.
- Így felelt meg Árpád fejedelem kardja!
- Hát a te csodákkal vemhes varázs kardod,
Hős fejedelemfi, az égből esett kard,
A hétszer kovácsolt, hét vízben edzett kard
Minő új tetteket írt föl neved mellé?

LEVENTE. Az én kardom pihent addig hüvelyében.
- Nyugtalan hálótárs hüvelyben levő kard.
Megannyi vérontó diadalmak között
Nekem jutott a legnehezebb hadrontás:
Egy testvér nemzetnek a meghódítása.
Magyarok, kazárok egy nyelvet beszélünk.
Csak a babonáink, szokásaink mások.

JAHEL. De gyűlölni való buja Mén Marótjuk.

²⁰⁹ A Duna ősrégi magyar szó, jelent «árvizet». «Dunás» = felfogott víz. Kriza. Vadrózsák. Szinnyei T. Sz.

LEVENTE. Fejedelme miatt nemzetet ne gyűlölj!
Én is föllállítám dandárom karéjba,
Kihívtam a kazárt a csatamezőre.
Meg is jelent rendén, egész hosszú sorban
- Hogy nyíllövésnyire érkezénk egymáshoz,
Megkezdeni kölcsön rokonvér ontását,
Közbe jött az Isten: másképen akarta.

JAHEL. Isten? Melyik Isten?

LEVENTE. Magyarok Istene!
Előbb a Napisten eltakarta arcát
*Bakacsin*²¹⁰ felhővel, aztán ránk ereszté
Szélistent, Vizistent, ránk zúdult a zápor,
A ki lelankasztá tegzeink idegét,
Messziről nem hordott halált a nyilvánvaló.

JAHEL. Hát nem volt-e csídje, kardja a magyarnak?

LEVENTE. Volt csídje, kardja is, kezébe is kapta,
Odarugtatott a kazár hadsor elé.
Akkor visszatorpant, mintha Guta csapta
Volna meg a karját, minden élő tagját.
- A kozár harcosok mind nők és leányok,
A kik nem paizsszal védelmezik maguk,
Hanem kérő szóval: «édes bátyám, ne bánts!»

JAHEL. Átkozott csalárdság! Nőket vinni harczba!

LEVENTE. A hogy a tegezhúrt *alanyárrá*²¹¹ tette
Vitéz magyar népnél égből eső zápor,
Kemény szív úgy ernyed el női könnyektől.
«Nem tudunk harcolni!» mondák a hadnagyok.
«A kardunk elfordul, ha asszonyt kell vágni,
Kelevézünk törik, ha magyar szót hallunk.»

JAHEL. S ettől kezdve aztán nem volt több harczolás
Magyar és kazár közt: annál több *lakozás*.²¹²
Folyt a dinom-dánom: hisz itt jó bor terem.
A hegy tüze benne. Asszonyok, leányok
Szeme még lángolóbb, mind megolvadt benne
A kemény magyar szív.

LEVENTE. Hát nem volt-e így jó?
Ha két erős testvér nem öl, hanem ölel.

JAHEL. Te is a süveddel jártál bölényt ölni,
De hát Marót csakán hódolt-e Árpádnak?

LEVENTE. Nekem Mahomedre fogadta esküvel,
Hogy a magyarokkal ellenséges vajdák
Segélyére soha egy embert sem bocsát.

²¹⁰ Fekete kék. J. M.

²¹¹ Szelid. Szinnyi T. Sz.

²¹² Lakzi. Tájszó.

JAHEL. Így szokott játszani szavakkal a khalil.
Mondhatta bizton, hogy egy «embert» se küld el;
Mert hiszen az asszonyt nem veszik embernek.
De elküldé Zalán segélyére saját
Leánya, Szemőke vezetése alatt
Az egész őrpata asszonyi dandárát.

DÉLIBÁB. (Jahel végső szavai alatt kilép a vadászlakból.)
Nem igaz! Nem hiszem! Téged elámított,
Ki azt híresztelé.

JAHEL. Saját szemem látta.

DÉLIBÁB. Akkor szemed csalt meg.

JAHEL. Még tanút is hoztam,
Ki rá fog vallani, hogy Szemőke volt az.
Azt majd előhozom, ha mindent elmondtam.
- Magam is ott voltam Alpár vérmezején,
Nemzetem csapatja, a kabár had élén.
Hajdan az én férjem, Jellek vezette azt,
Mióta ő elmult, köztem és Jutócs közt
Osztotta meg Árpád a vezérség tisztjét.

LEVENTE. Szólj! Mit tudsz Jutócsról?

JAHEL. Hagyom utoljára.
- Azt a véres napot megelőző estén
Kócsagra sólymáztunk Jutóccsal a parton.
Egyszer fejünk felett nagy vijjogva száll el
Egy szép fehér hattyú: úgy fénylett a napban.
«Nézd!» mond Jutócs, ott száll egy «fekete hattyú!»
- Jaj neked! Jaj neked, ha te azt a hattyút
Feketének látod! Halál jöttét látod.²¹³
- Ő maga is érzé éjje közeledtét,
Volt egy kedves íjja, mindig vele hordta,
Sok ellent, sok vadat lenyilazott azzal,
Azt most odadta a kis öcscsének, Zsoltnak
S a máknyi-makk ember²¹⁴ meghúzta kezével
Az íjjat s húrjával a nyilat ellőtte.
Majd megették, a kik látták, a vezérek.
«Legyen tied! Én már nem ajzom fel többet.»

DÉLIBÁB. Ángyom! A két szemed tele van könnyekkel!

JAHEL. Csak a portul van az. Letörölöm, nincs többet.

(Kezével megtörli szemeit.)

Hajnal hasadtával Árpád fejedelem
Megadatá a jelt: Lehel vezér kürtje²¹⁵

²¹³ Ipolyinál.

²¹⁴ Ipolyinál.

²¹⁵ Horváth Mihály.

Végig riadt egyik égtől a másikig.
Bulcs, a Bogát fia, a turulos zászlót
Kezébe ragadva, nemzetsége élén
Megkezdé a harczot,²¹⁶ utána a többi:
Az ádáz ordítás fölverte a rónát,
Porfelleg borítá a két harczos tábort,
Melyben csak a szemközt jövőket láthattuk.
Jutócs elől harczolt, mélyen behatolva
Az ellenség közzé: - a hány kardcsapása,
Annyi halál! Pajzsát nyergére akasztá,
Baljával buzgányos kelevézt lóditott,
Kivel az ellenség paizsát áttörte.
S hol kemény sisakra talált, mely nem horpadt,
Ottan foga közé kapta a szablyáját
S tollas buzogánnyal zúzta a sisakot.

LEVENTE. Mind tőlem tanulta! Mért nem lehettem ott?

JAHEL. Dúlt az ellenben, mint mándrucz a gulyában.
Feje fölött láttam arany sást repkedni.²¹⁷
- Futott már a bolgár, pajzsát hátra vetve.
Tisza hullámában kereste mentségét.
- Ekkor a nyirfákkal benőtt buczkák mögül
Új ellenség támadt Zalán védelmére.
A kazár őrpata sereg jött elébünk,
Veszedelmes csapat. Ki nem nyíllal lő meg,
Hanem a szemével, testi bűbájával.
Elől két barjaktár lovagolt: az egyik
Hadjele egy arany kereket tartó kéz,²¹⁸
Másiké szélkelep, szárnyas oroszlánna,²¹⁹
Ezeket hordják a kazárok a hadban.

LEVENTE. Úgy van. Ez mind az ő hadvezető jelük.

JAHEL. Még több jelük is volt. Hajuk leeresztve,
Kebük feltakarva, úgy jöttek ránk szembe.

LEVENTE. Épen úgy jöttek az én harczos népemre.

JAHEL. S kiáltozák: «Bátyám! Bácsikám! Nem ismeresz?»

LEVENTE. A hogy velünk tették.

JAHEL. A hallott szavakra
Zavarba jött népünk. De a miket látott
Még jobban zavarta: napra jött bűbájak!
Az őrpatak előtt lovagolt a tündér.
Egész pompájában, mit Istentől kapott.
Pongyola foszlányát varázsöv szorítá.

²¹⁶ Horváth Mihály.

²¹⁷ Ipolyinál.

²¹⁸ Ipolyinál.

²¹⁹ Persa címér.

Az is elárulta szívrontó szépségit.
A nap is rásütött felhő szakadékból,
Olyan volt, mint égből leszálló *hadnemtő*,²²⁰
- Jutócs csak elbámult, mikor őt meglátta,
Karja lehanyatlott fegyveres öklével.
«No hát hol vagy Jutócs?» kiálta a tündér,
«Itten jó az arád! én vagyok Szemőke!
Eljöttem, eljöttem veled kézfogóra,
Elébb kézfogóra, aztán menyegzőre!»
S a mint kopjavesítés közelébe értek,
Hangos kaczagással ráhajítá csidét.
Jutócs nem emelte paizsát védelmül,
A kelevéz vasa a torkát átverte,
Jutócs holtan bukott alá a lováról.

LEVENTE. A villám csapja meg, a ki ezt tehette!

JAHEL. A villám messze van! Én közelebb voltam.
Engem nem zsibbasztott meg a tündér búbáj!
Odaröpítém a nyílaim a szívébe.
Abba az észrontó, kegyetlen szívébe,
Nagyot sikoltott és úgy borult a földre,
Hogy vőlegényének kézfogót nyújthatott.
- Elhoztam az övét: nézd, Délibáb ángyom!
Ráismersz-e benne Szemőke övére?

(Kaczagánya alól kihúzza az arab betűkkel himzett övet.)

DÉLIBÁB. Ráismerek.

JAHEL. Ez a velem hozott tanu.
Árpád diadalt ült Alpár vérmezején,
De győzelme ára Jutócs halála volt.

LEVENTE. S én akkor kupákat üríték Csomborddal.

JAHEL. Négy fejedelemsfi négy dali legény volt.
Három már elpihent, csak egy van még itt fenn.
Négy között a legjobb: hadtörő Levente.
Mit gondolsz, mit izent Árpád fejedelems
Legdicsőbb fiának, legnagyobb hőségének?

LEVENTE. Tudom mondatlanul. - Árpád fejedelems
Azt izeni nékem, Levente fiának:
«Attila öröke be van már hódítva,
Csak egy ország áll még ország közepében,
Ki magát nem vallja még Magyarországnak,
Bihar te reád néz. Siess meghódítani!
Hogyha a két tábor átall összezsapni,
Csak farkas-szemet néz egymással, íjjvonva:
Akkor régi szokás vitéz nemzeteknél,
Hogy a két fővezér kel egymással bajra.
A melyik elesik, annak népe vesztes,

²²⁰ Valkür. Ipolyinál.

A melyik megmarad, annak népe győztes,
Legyen hát közöttünk bíró a Hadisten.
Jó hadnagyom Tahó!»

TAHÓ. (Előjön.)

LEVENTE. Hívd ide Csombordot.
Itt van a pagonyban, vadászlakomát ül.
Küldd az üzenetem hármas kürtfuvással.
Megérti; előjön: ő sürgette váltig,
Ócsárolt is érte, hogy én vonakodtam.
Vívjunk bajt egymással, döntsük el fegyverrel,
Ki legyen az ura szép Biharországnak?
Ma lesz hát a napja, hogy ezt elvégezzük,
Két tábor láttára megvívjuk a párbajt
Itt az őrtoronyban, hol senki sem segít.
- Ma én őt megmentém szörnyű rút haláltól,
Itt vagyok: szebb halált kínálhatok néki!

(Elsiet a vadászlak ajtaján át.)

TAHÓ. (Balra el.) (Künn hármas kürtszó.)

VI. JELENÉS. Délibáb. Jahel.

DÉLIBÁB. Rossz dolgot végeztél édes ángyom, Jahel!
Szembeállítottad Leventét Csomborddal.

JAHEL. Melyiket szereted jobban kettőjükből?

DÉLIBÁB. Bátyám úgy szeretem, mint az életemet,
De Leventét jobban, mint a halálomat,
Az pedig közel van, jól érzi a lelkem.

JAHEL. Ne féltsd te Leventét! Ne várd halálodat.

DÉLIBÁB. Te a döntő bajjal Leventét rontád meg,
Ő nekem fogadta vas jegygyűrűjére
S a becsületére, annál is vasabbra,
Hogy a kardját ki nem húzza bátyám ellen.
S mit Levente ígért, Levente megtartja.
S hasztalan is húzná ki Csombordra kardját.
Azt a varázsgyűrűd sérthetlenné teszi.
Salamon királyod szerezte talizmán,
A ki azt viseli, annak vasalt testét
Se kard, se kelevéz éle meg nem sérti.

JAHEL. Tudd meg hát a bűvös talizmánnak titkát.
Varázsgyűrű megvéd ellenség vasától,
De nem véd meg senkit saját fegyverétől.
Levente nem húzza ki kardját Csombordra.
Saját fegyverével fogja őt megölni!

(Egy hattyú repül át a légben, hangos kiáltással! «várj! várj! várj!»)

JAHEL. (Lekapja tegzét válláról, puzdrájából nyilat von elő.)
Ahá! Megérkeztél varázstevő hattyú!
Várj! várj! várj! kiáltod? ugyan régen várlak.

(Czéloz, a hattyú után lő.)

Csak a szárnyát verte a nyílam köröszül.
Ez is elég rá, hogy ne röpüljön többet.

KÜRTÖS. (Fenn a torony ormán háromszor tülköl.)

VII. JELENÉS. Előbbiek. Levente.

Levente. (Kijön a vadászlakból, harcznak öltözve, fején ezüst sisak, rárómadár szárnyával, elől arcvédővel, vállán veres farkas kaczagány, oldalán kard, balkarján teknő alakú paizs, azon a czimere: kéz, mely hétágu mennykövet szorít marokra. Felkiált a kürtöshöz:)

Jőjj le a toronyból, most én megyek oda.

KÜRTÖS. (A hátsó lépcsőn lemegy a toronyból.)

DÉLIBÁB. Búcsú csókot sem adsz szegény Délibábnak?

LEVENTE. A ki harczba indul, asszonyt ne csókoljon.

JAHEL. Nem viszed gerelyed?

LEVENTE. Majd lesz a másiknak.

(Indul a torony lépcsőin fölfelé.)

DÉLIBÁB. (Kétségbeesetten.) Melyik hát az Isten, ki igazságot tesz?

Melyik az az Isten, a ki megoltalmaz?

Hol van? Égen? Földön? Napban? Fellegekben?

Kit kétségbeesett imám ostromoljon.

Engem nem tanított senki Istent látni.

(Jahelhez.) Neked van Istened! Oh add nekem kölcsön!

Hogy megimádhassam: jőjj segítségünkre!

Ki embert teremtél és emberi szívet,

Tartsd meg hát az embert, ne tépd szét a szívet!

JAHEL. Az én Istenem az erős boszuálló

Jehova egy Isten, a ki megtorolja

Az apák bűneit késő unokákban.

DÉLIBÁB. (Leborul a földre.)

Oh föld, te Földisten, kit Hazának hínak,

Te, a kit megcsókolt haldokló Tarkóczunk,

Kinek elpanaszlá szíve nagy fájását,

Te édes, álló föld, légy bíró közöttük!

LEVENTE. (A torony párkányáról.)

Az lesz!

VIII. JELENÉS.
Előbbiek. Csombord.

Csombord. (Pikkelyes pánczéiban, hegyes sisakkal a fején, melyről két oldalt lánczok függnek alá; bal karján szivalakú paizs: azon a czimere, a szárnyas oroszlán; kezében három hajító kelevéz, tompa végén forgó keleppel, oldalán görbe kard; az őrtorony hátulsó lépcsőjén feljön.)

LEVENTE. Híttalak.

CSOMBORD. Eljöttem.

LEVENTE. Tudod mért híttalak.

CSOMBORD. Eb kérdi, eb bánja.

LEVENTE. Beszéljen hát a vas!

CSOMBORD. (A három kelevézt egymás után elhajítja Leventére, mind a három belefuródik annak pajzsába.)

LEVENTE. (Kihúzza a három kelevézt a pajzsából.)

Egyik kelevézed sem tört át pajzsomon,
Mostan mind a három az én kezemben van,
Visszahajíthatom ugyan mind a hármat.

CSOMBORD. (Kardját kihúzza, pajzsát védelmül tartja maga elé.)

JAHEL. Levente! Ne kiméld! Gondolj a boszúra!
Gondolj elemésztett három jó öcsédre!
Előtted álljanak Jellek, Tarkócz, Jutócs!
Kisértő lelkeik szálljanak karodba.
Saját gerelyvasa áttör a varázson!

LEVENTE. De én nem öllek meg saját fegyvereddel.

(A három kelevézt lehajítja a torony tulsó oldalán.)

Kardot sem huzok rád. Fogadásom tartja.

JAHEL. Őrült vagy? mit tettél? Magadat vesztéd el!

LEVENTE. Hanem azért kedves süvem Csombord, meghalsz!

(Két kézre kapja a pajzsát, neki rohan Csombordnak s azt letaszítja a torony tulsó párkányán.)

CSOMBORD. (A rárohanó Levente pajzsára csap kardjával, a kard kiesik kezéből, Levente taszításától alá hanyatlik, kevés idő múlva felkiált alulról.)

Levente! Megöltél! Kegyelmes uram légy
Majd a nap mezején!

LEVENTE. Nem én öltelek meg:
A föld anyánk ölt meg, az küldött halálba!

JAHEL. Hosanna! Hosanna! A Jehova ítelt!

DÉLIBÁB. (Térdelve.) A Földisten ítelt! Ő küldte halálba.

LEVENTE. (A torony magaslatáról messzehangzó szóval.)

A földet híttuk fel ítélő bíról:
Döntse el, ki híja ezentúl «hazának?»
Magyar-e, kazár-e? Döntse el, ki védje?
Ki szeresse? Dicső hírrel ki halmozza?

Magyarok! Kazárok! Ime megtudtátok
A Földisten erős, kemény ítéletét.
Ez a föld «hazát» ad annak, ki hont szeret.
«Sirt» annak, ki gyülöl és idegent imád!

(Künn mindig távolabb elhangzó kürtriadó.)

IX. JELENÉS.

Levente, Délibáb, Jahel, Büvellő.

BÜVELLŐ. (Feljön az őrtorony hátulsó hágcsojáján, fején szürke fátol, vékony fakó szövet burkolja termetét, hosszú bő redőkkel, öv gyanánt két fekete hattyúszárny szorítja át derekát. A mint följut a torony lonkájára, térdre ereszkedik s úgy csúszik Levente felé.)

JAHEL. Ki jön ott? Ki hágott fel most a toronyba?

BÜVELLŐ. Én vagyok, Büvellő. A halottam küldött.

JAHEL. Végre előttem vagy hát! Hogy megölhetlek!

(Tegzére nyilat tesz.)

DÉLIBÁB. (Mefogja Jahel kezét.)

Ne bántsđ őt: jobban fáj most annak a szive,
Mint fájna, ha nyilad keresztül szegezne.

JAHEL. Angyalom sugallja, hogy jót tennék véle,
Látom őt, Urielt, itt a fejem fölött!
Rámutat: öld agyon, a míg meg nem szólal.
Döghalál jön elő ennek a szájából!

LEVENTE. (Pajzsát Büvellő elé tartja.)

Ne félj! Megvédelek. Nem bánthat ez asszony.

BÜVELLŐ. Levente! Nagy vitéz! Bátyámat megölted.
Haldokló szavával azt kiáltá hozzád:
Kegyelmes uram légy ott a nap mezején,
Vedd hozzá özvegyi siró könnyörgésem.
Ne bánj vele ottan úgy, mint rabszolgáddal,
Hanem úgy bánj vele, mint édes süveddel,
Nézd, az örökségét elhoztam számodra,
A talizmán gyűrűt, mely sérthetlenné tesz.
Míg viselte, daczolt fegyverrel, villámmal,
Csak a föld zúzhatta agyon leestében.
Eztán te viseld ezt, te légy sérthetetlen,
Engedd, hogy újjadra felhúzzam e gyűrűt.

JAHEL. (Felkiált.) Levente! Oda ne nyújtsd a kezéd néki!

LEVENTE. (A kezét Büvellőnek nyújtja.)

BÜVELLŐ. (Hirtelen előrántja öltönye ránczai közül a törét s megszúrja vele Levente kezét.)
Itt fogadd a boszúm! Most már te is meghalsz!
Halálos méreggel van töröm itatva.
Én megyek Csomboroddal, te sietsz utánunk!

(Elrohan a torony párkányához, hol Csombord lebukott s leveti magát a mélységbe.)

DÉLIBÁB. (Felsikolt.) Halálmérges törrel szúrta meg Leventét.

LEVENTE. Halálos harapást ejtett a kezemen.

JAHEL. Mért nem szegeztem őt elébb át nyilammal!

DÉLIBÁB. Futok a férjemhez, a mérget kiszívom.

(Felfut a hágcsón az őrtoronyba, megragadja Levente kezét s a mérget kiszívja sebéből.)

LEVENTE. Hagyd el. A halált nem fordítod el rólam.

Csak magadat is elpusztítod miattam.

Minden idegem fáj, agyam lángol, lüktet,

Szívemet vasmarok szorongatja össze.

Paripámat látom felém közeledni

A megnyiló égből, a ki elvisz engem. -

DÉLIBÁB. Akkor engemet is együtt visz el véled.

JAHEL. (Felsiet Délibáb után a hágcsón a toronyba.)

Levente! Délibáb! Támaszkodjatok rám.

(Két karjával átöleli Leventét, Délibábot.)

LEVENTE. Te hős lelkű asszony, ígérd meg azt nékem,
Hogy halottan haza viszesz hős apámhoz.

JAHEL. Bizony hazaviszlek.

LEVENTE. Délibábbal együtt.

JAHEL. Mind a kettőtöket. Együtt, összefűzve.

LEVENTE. Elmondod felőlem a hős vezéreknek,
Hogy győzelmes harczban estem el hazámért,
Utolsó ellenét elébb agyonsujtám.

JAHEL. Végig hirdetem azt hetedhét országon.

LEVENTE. És azt is elmondod, hogy Délibáb hű volt.
A gyilkoló mérget sebemből kiszívta:
Engem nem tarthatott, maga is velem jött.

DÉLIBÁB. (Megtört hangon.)

«Nekem jusson hős Levente

Én együtt halok meg véle».

LEVENTE. DÉLIBÁB. (Lassan összeroskadnak, fejüket Jahel ölébe nyugtatva.)

LEVENTE. (Öklére támaszkodva.)

Aztán ígérd meg jól: szép *zomotort*²²¹ tartasz.

Együtt mindkettőnknek. A tokos lovamra

Felültetnek, kopjám kezembe szorítva.

Délibáb két karját nyakam körül fonva.

JAHEL. Ott leszek, úgy teszek. Magam látok mindent.

LEVENTE. Aztán közös sírba visznek le lóháton,
Nagy szál tiszafához jól odakötöznék,

²²¹ Gyászszertartás a régi magyaroknál. Ipolyi. J. M.

Vezérek, hadnagyok száz nyillal átlőnek,
Úgy megyek ősimhez a nap mezejére.
Zászlóm ott lengeti kopja hegyén a szél.

JAHEL. Mind megteszik veled. Lesz ott asszonysírás,
A férfiak pedig vérrel fognak sírni,
Árpádtul elkezdve, arczuk meghasgatják.
Levágott hajfürtöt kezeidbe adnak.

LEVENTE. S aztán a hűséges hajadon leányok
Betemetik sírunk diófalevéllal,
Nagy halmot emelve, virágos pázsittal,
- Anyámnak mondd meg, hogy végső szavam ő volt.

(Jahel térdére hanyatlik, meghal.)

DÉLIBÁB. (Levente nyakát átölelve, meghal.)

JAHEL. (Elbusongva.)
Így kell elmúlniok, kik nagyon szerettek,
Kik oly hivek voltak, a kik oly jók voltak!

(Kitörő indulattal.)

Rettenetes haza! Mennyi áldozatot
Követelsz még tőlünk, legnemesebb vérből?
Rettenetes haza szörnyeteg szerelme!

(Vége a 6. szakasznak.)

ÖTÖDIK FELVONÁS.

HETEDIK SZAKASZ.

Zomotor és nász.

Tájkép: Az alpári síkság, távolban a kanyargó Tisza, fűzzel, fehér nyárfával benőtt partja; közepén egy halom közepébe épített czölöpsír, a minő látható Abauj megyében a hegytetőn. Elöl nagy kapuja van, keresztberótt gerendákból, nyitva. Felül befedetlen, a nap belésüt. Középen egy nagy szál tiszafa felállítva, melynek hegyéről hosszú kétágú fekete zászló csügg alá. A sír két oldalt ki van pázsitozva, menetelesen. Körülötte huszonnégy magas rúd, melyekre lófejek vannak tűzve. Két oldalt a vezérek és Regehü, Jahel sátrai, mindegyikről fekete zászló leng alá.

I. JELENÉS.

Ijászok, leányok, örök, majd Jahel.

Gönczöl, Ijászok. (Egész csapattal a czölöpsír balján felállnak, puzdrával, tegezzel.)

Leányok. (Csoportban állnak a sír jobb oldalán, fejükön mákvirág koszorú, kezükben diófa ágak.)

Örök. (A sátorok előtt, kezükben dárda és kerek paizs.)

Jahel. (Jön balról, öltözete testhez tapadó fekete ruha, mely arany csillagokkal van ékesítve, fején fátyol.)

GÖNCZÖL. (Jön jobbról.)

JAHEL. Megtettem hát mindent, a mit megígértem
A haldokló hősnek, hű feleségének.
Itt van az áldozat ősi szokás szerint.
Az egész zomotor. Mindent elrendeztem,
Megszegtem a saját Jehovám parancsát,
A ki megtiltja a halotti zomotort,
Csendes sírbatevést rendel a halottnak.
De ez a nap most a magyar gyászünnepe,
Mért nem vagyok férfi, hogy meghasíthatnám
Én is az orczámat és vérrel sirhatnék!

GÖNCZÖL. Mai zomotornál te vagy a gyász-anyja.
Te fogadsz *dusnokot*,²²² te indítod a sort,
- De nézd, egy új vendég jön ott teveháton.

JAHEL. Szürke gyászruhában. Kis lányt hoz magával,
Botra támaszkodik. Tán valami koldús?

GÖNCZÖL. Oh az nem koldúsbót. Fejedelmi csákány.
E gyászruhában is rá ismerek. Ő az.
Marót csakán, kazár nemzet fejedelme.

²²² A halottért küzdő bajnok. Ipolyinál.

JAHEL. Mén Marót! Jehova! Még ide mer jönni!

GÖNCZÖL. Hisz ez a zomotor neki is ünnepe.
Az ő leányát is ma temetik itt el.

JAHEL. Fellegverő átkot kiáltanék reá,
Ki e mai szörnyű gyásznak okozója.
De azt a kis leányt nem ijesztem véle.
Eredj Gönczöl elé: vezesd ide őket.

GÖNCZÖL. (Kimegy jobbra.)

JAHEL. (Eléje megy Marótnak.)
Ide jutottál hát, satrapák kevélye!
Zsák ruhát vettél fel, hamut a fejedre.
Mindent elvesztettél: a földet és eget,
Kincseid, gyermekid. Csak árnyékok követ.
Vérnyom van utánad, tövis van előtted.
Sír a nyugalmod, feledés emléked.
Nem marad utánad, a ki megsirasson.

II. JELENÉS.

Jahel, Marót, Estilla, Gönczöl.

Marót. (Szürke öltönyben, fején szürke kalpag, fátyollal, kezében arany csákányfejű bot, tapogatózva jön, Estilla kezét fogva.)

ESTILLA. (Négy éves lányka, Marótot vezeti.)

MARÓT. (Gönczölhöz.) Hol vagyok, emberem?

GÖNCZÖL. Árpád udvarában.

MARÓT. Mondd neki, Árpádnak, a fejedelemnek.
Eljött Marót csakán erős Bihar várból.
A béke galambját hozza a kezében,
Utolsó *mingó*²²³ leányát, Estillát.

GÖNCZÖL. Árpád és vezéri most nagy sorban vannak.
Halottat kísérnek: nagy zomotor készül.

MARÓT. Ugy? ugy! A zomotor! Én is arra jöttem.
Nekem is van benne részem, felinél több.
De szemem homályos, felhő van előtte.
Boldog az asszonynép! Ha szemén felhő van,
Kisírja: zápor lesz, megszabadul tőle,
De az én felhőim nem ejtenek cseppet.

JAHEL. No hát itt egy asszony, a ki nem tud sirni!

MARÓT. Ki vagy te? Hogy hínak? Magas vagy, azt hallom.

JAHEL. AZ én nevem Jahel. A míg király voltál,
Ellenséged voltam, ellened harczoltam.

²²³ Kicsiny. Szinnyei.

Te az én véremben, én tiedben dúltam.
Mostan vak koldús vagy: add kezed, vezetlek.

(Mefogja Marót jobb kezét.)

Majd én mondom neked, mit szemed nem láthat.
De várj: e kis lánynak nem való e látás.
Agyonrémitének e szörnyű szokások,
A kemény férfi szív vad gyönyörűsége,
Mikor bujálkodik az ő fájdalmában,
S hahotával kaczag facsaró kín miatt!
- Beviszem Regehű asszony sátorába,
Ott talál játékos társat, hozzávalót,
Ők ketten játszanak, Regehű asszonynak
Bánatát enyhítik gyermekcsevegéssel.
Gyászoló anyának sátrában kell lenni,
Míg fiát temetik. Szive ne szakadjon.

MARÓT. (Jahel kezébe adja Estilla kezét.)
Azért hoztam ide, hogy itten is hagyjam.

JAHEL. (Estillát kézen fogva bevezeti Regehű sátorába, balra, visszajő.)

III. JELENÉS. A halottas menet.

KÜRTÖSÖK. (Jönnek legelől, gyászindulót fújva.)

HEGEDŐSÖK. (A kürtösök dalát kísérik hangszereiken.)

VITÉZEK. (Öblös pajzsaikat buzogányaikkal ütik.)

SIRATÓ ASSZONYOK. (Lebontott hajjal, ibolyaszín, barna, szürke öltözetben, végig vonulnak énekelve.)

Jaj! jaj! Elsötétült élő nap világa,
Lehullott, elveszett nemzetünk virága.
Oda reménységünk, oda hős Levente,
A fagyos halállal esett szerelembe.

KÜRTÖSÖK. (Gyászinduló.)

SIRATÓK. Óh, hogy szerethettél a fagyos halálba?
Ki szép asszonyoddal lehattél megáldva.
Hogy kívánhattál a sötét sírba szállni.
Kinek gyors paripán kellett harczra szállni?
Volt jó sólymod, kutyád, mind elmennek veled,
A mikor feltámadsz, melletted ott leled.

PECZÉREK, APRÓDOK. (Levente kutyáit, solymát, vadászó szereit hozzák.)

JAHEL. (Maróthoz.) Itt hozzák előtte solymát és kutyáit,
Ívó serlegeit, vadászó szereit.

SIRATÓK. Ki forgatja eztán égből esett kardod?
Ha te hideg kezed a csillagán tartod.

Oh jaj, jaj minékünk, hogy nem látunk többet
Soha nálad jobbat, soha nálad szebbet.²²⁴

CSATLÓSOK. (Levente pajzsát, kelevézét, tegzét, kürtjét, serlegét hozva végig vonulnak.)

(Az egész menet a sátorok előtt körül kerüli a czölöpsírt.)

JAHEL. (Maróthoz.) Most a Tivatulus jön, a kikiáltó.

Aztán a kádárok, az áldozattevők,
Kik ma már huszonnégy fehér mént áldoztak
S azoknak a vérét a sirba bocsáták.

TIVATULUS. (Hátán párduczbőr, melynek feje az ő fejére van húzva, kezében rúd, melyre egy kardfogó kéz van tűzve.)

(A jobboldali sátorok előtt megáll.)

A nagy hős Levente búcsúzik tőletek,
Vezérek, hadnagyok, vitézi bajtársak,
Botond, Zoárd, Bulcsú, Csák, Bór, Ugod, Csaba,
Zombor, Csanád, Keve, Opofarkas, Ogmánd,
Kulpon, Bojta, Ösöb, Uszubu, Kadisa.
Nem hajít már többé csideket veletek,
Nem nyargal köztetek többé gyors paripán,
Nem köszönt veletek többé víg áldomást.
Elvár maga után a nap mezejére!

KÜRTÖSÖK. (Riadót fújnak.)

TIVATULUS. (Kádár, horkáz elvonulnak.)

LEVENTE, DÉLIBÁB. (Lóháton, halottan, Levente balkeze kardja markolatán, jobbjaiban a zászló rúdja, mely nyergéhez és kengyeléhez van kötve, Délibáb Levente nyakát ölelve két karjával, mögötte ül a nyeregben. Feje arany fátyollal letakarva.)

KÉT CSATLÓS. (Vezeti a tokos lovat.)

ÁRPÁD, VEZÉREK. (Felvonulnak Levente után, mindegyiknek egy seb látszik a jobb arczán.)

JAHEL. (Maróthoz.) Most vonul lóháton a halott mátkapár
Levente, Délibáb, híven egymás mellett.
Szálljatok! Szálljatok boldog másvilágba!

MARÓT. Látom! talán nem is élő szemeimmel.
Mégis látom őket, hogy mennek egymással.
Együtt, e világon túl, a más világba.
Áldásom reátok! Meg ne átkozzatok!

ÁRPÁD. Ki kiáltoz ottan? Ki az az ősz ember?

MARÓT. Egy vak koldús, meg egy országtalan király!

ÁRPÁD. (A vezérekhez.) Vigyétek a sírba legkedvesebb fiam.
Adjátok kezébe levágott hajfürtöm.

(Egy fürtöt hajából levág s ezt Levente kezére köti.)

²²⁴ Ipolyinál.

CSATLÓSOK. (Bevezetik a mént a két halottal a czölöpsírba, visszajönnek, a sír kapuját a nyílás elé tolják.)

JAHEL. (Maróthoz.) Most bezárták a sírt nehéz kapujával.
Erre az ijászok kapják tegzeiket,
Száz nyíllal átlőnek élő, halottakat.

IJÁSZOK. (Nyilakat lőnek a czölöpsírba.)

JAHEL. (Maróthoz.) Most a hajadonok diófa levelet
S fejük koszorúit dobálják a sírba.

LEÁNYOK. (A kezükben tartott diófa ágakat és koszorúikat a sírba hajigálják.)

JAHEL. (Maróthoz.) Végzik a zomotort a torló dusnikok.
Harczjátékot csapnak igaz fegyverekkel.

TORLÓK. (A czölöpsír két oldalán fokossal, buzogánynyal harczjátékot kezdenek, halottképen elfeküsznek a sír két oldalán.)

ÁRPÁD. (Előre jön.) Ki ez az ősz férfi?

MARÓT. Nevem Marót csakán.
Bihar ország ura. Eddig ellenséged.
Eztán hódolt hived. Leszálltam sellyémről.
A porig leszálltam. Még lejjebb is szállok.

ÁRPÁD. Minket nagy csapások tettek egyenlővé.

MARÓT. A közös gyászfátyol borítja fejünket.

ÁRPÁD. Nekem négy hős fiam halt meg e hazában.

MARÓT. Nekem négy szép lányom és egyetlen fiam.
Most már nincs a kiért tartsam az országom.
Légy ura Biharnak, váramnak, megyémnek.

ÁRPÁD. Nem fogadom el már. Meghagylak urának.

MARÓT. De majd elfogadod, ha ráadást adok.
Még van egy csemetéd, büszke reménységed.
Nekem is egy lányom, épen hozzá illő.
Azt hoztam el velem. - Az ő kelengyéje
Legyen Bihar ország. Így tán elfogadod.

IV. JELENÉS.

Előbbiek. Regehű, Zsolt.

ESTILLA, REGEHŰ. (Kijő sátorából, Zsoltot jobbán, Estillát balján vezetve.)

ÁRPÁD. Hát a mit Halvaél mondott, mind igaz lesz?

LEHEL. (Árpád elé lép.)
Igaz lesz, fejdelem. Isten úgy tartson meg!
Édes mindnyájunkat, mi magyar hazánkat!
A mai zomotor gyászban kelő napja
Legyen virradatja dicső jövődönnek!
Egygyé lett az ország, nincs benn több ellenség!

A mely kézzel dicső fiad sirba zártuk,
Azon kézzel kicsiny fiad fölemeljük,
S utánad jövődő fejdelemmé teszszük.
S esküszünk, mint neked, ugyanoly hűséget!

HÉT VEZÉR. (Pajzsra ülteti Zsoltot s feje fölé emeli.)

«Nagyra szállj!

Hadra válj!

Kardnak állj!

Diadalmakra találj!»

REGEHŰ. S legyen e nap az eljegyzés napja.

HÉT VEZÉR. (A pajzst térdeire ereszti alá.)

REGEHŰ. (A pajzsra ülteti Estillát.)

Öleljétek egymást, tietek a világ.

ZSOLT, ESTILLA. (Egymást átölelik.)

REGEHŰ. (Jahelhez.) Egyik szemem búval, másik örömmel sir.

Mikor egy nép örül, anyasziv ne vérezz!

ÁRPÁD, MARÓT. (Egymás kezét szorítják.)

LEHEL. (A kürtösökhöz kiált.)

A zomotor után nászdalt kürtöljétek.

(Víg kúrtharsogás.)

LEÁNYOK. (Dalolnak.) Ne szomorkodj, légy víg.

Nem lesz ez mindég így.

Héj a ki megszorít

Meg is vigasztalít.²²⁵

Halott táncz.

Kezdődik a halott táncz. A leányok a sír oldalán fekvő álhalottakat felemelik s körüllejtenek velük.²²⁶

REGEHŰ. (A két gyermeket karjaira veszi.)

JAHEL. Átok kiáltás volt mindennapi imám!

Átok volt hajnalban s a nap alkonyatán.

De most áldásra vált. Jehova nagy Isten!

Adj áldást e honra, erre a nemzetre!

ÁRPÁD. Magyarok Istene! Kit mindenütt látunk,

Égben, földben, vízben, kezéd munkáiban,

Töltsd ki a te lelked erre a nemzetre!

Századok százada lássa virágzását,

A hányszor elbukik, annyiszor támaszd fel.

Védd meg ellenségtől, védd meg önmagától!

²²⁵ Régi dal. J. M.

²²⁶ Ungarischer und dacischer Simplicissimus.

Takard be mennyeddel, földét gazdagítsd meg!
Árpád dicső törzsét örökítsd meg rajta.
Mig világ világ lesz, mig magyar magyar lesz,
Uralkodjék benne időtlen időkig.

(Kürtriadó.)

(Vége.)

UTÓSZÓ.

Több, mint négy évtizede, hogy e művem alapeszméjét érlelem. Az első eszmecsirát Ipolyi Arnold «Magyar Mythológiá»-ja költötte fel bennem (1854); ösztönzőül szolgált Horváth Mihály «Magyarország története» (abból az időszakból, a melyben a tudós történetíró, mint politikai száműzött, Hatvani Mihály álnév alatt adta ki művét), melyben azon adatot találtam följegyezve, Biborbanszületett Constantin császár után, hogy Árpád fejedelemnek négy fia volt: Levente, Jellek, Jutócs és Tarkócz.

Levente (kit a görög írók Liuntinnak neveznek) már akkor, midőn Etelközben időztek a magyarok, híres hadvezér volt, ki a görög császár szövetsége mellett diadalmas hadjáratot viselt Simeon bolgár uralkodó ellen.

És e négy legény fia közül Árpádnak egyik sem örökölte a magyar fejedelemséget; hanem a legifjabb Zsolt (Zoltán, Zulta), a ki már Magyarországon született.

A kazár csakánt (chagan) Marótot a magyarok «Mén» melléknévvel tisztelték meg, soknejűsége miatt. És ennek a soknejű uralkodónak, a magyarok honfoglalási művelete végén szintén csak egy gyermeke maradt, leány, gyermekkorú, mint Zsolt.

Ezt a két gyermeket kötötte össze házassággal a két fejedelmi apa, a midőn a két rokon népet egyesíté; a gyermek leány öröksége lett a kazár tartomány. Marót már akkor élete utolsó éveit járta.

Milyen megrendítő nagy családi drámának, mennyi hőskölteményi epizódnak kellett közbejönni, hogy az új honalapító esemény bekövetkezzék!

A honfoglalás harcza a tulajdonképeni Magyarországon legtovább tartott a magyarok és kazárok között. Ezekben a harczokban kellett Árpád és Marót ivadékainak egymást elpusztítaniok.

Erre a tényre vezetnek bennünket a kútforrások. A «miként?» a költő divinatiójának a feladata.

A legelső kérdés az volt, hogy *mik* voltak a magyarok ezer év előtt?

Meggyőződése, mindenünnen elvont tanuságokból megerősült tudatom azt feleli erre a kérdésre, hogy a magyarok ezer év előtt is magyarok voltak, mások nem is lehettek.

Én ugyan teljes elismeréssel adózom mindazon tudós kutatóinknak, kik fáradságos utazások árán, kitartó tanulmányozással, helyszínen szerzett ismeretekkel a magyarokat távol égalkak lakóival rokonságba hozni törekeshetnek. Mellemre tett kezekkel hajlok meg a nagybecsű ethnographiai adathalmaz, az összehasonlító nyelvészet szólajstromai előtt; néma bámulattal tekintek úgy a finnugor, mint az uralaltáji és turk nyelvcsoportokat megállapító teoriákra, de minderre csak azt mondom, hogy «eppur si *non* muove!» A magyarok nyelve mindig magyar volt s semmi irányban meg nem mozdítható.

Hogy a magyarok Árpád honfoglalása idejében török nyelven beszéltek volna, lehetetlennek tartom. Hiszen kevéssel később már írott nyelvemlékkel birunk a halotti bucsúztatóban. Hogy lehetett volna úgy elfelejteniök száz év alatt az ősi török anyanyelvet, hogy abból semmi se maradjon fenn, még csak az országnak egy félreeső zugában sem? S ki tanította volna őket meg a magyar nyelvre, mely egy és ugyanaz a Duna és Tisza mentén és a Székelyföldön?

Ha a magyar helységek neveit sorbaveszszük, azok között alig találunk egy-két török hangzást, azok is a török hódoltság emlékei; valamennyi mind magyar hangzású.

Hogy a görög írók «turkok»-nak nevezik Árpád magyarjait, az nem bizonyosság, hisz Géza király idejében is turkoknak nevezték, a mikor már bizonyos volt magyar létük. A németek sem hitták őseinket magyaroknak, hanem «Hungern»-nek. A magyarok népe azért épen úgy nem volt «török», mint nem volt «kopláló». Visszatorlásul aztán a magyar is elnevezte a teutont «német»-nek, a mi egyértelmű a «hungern» szóval «ném-ett». Gúnyneveket adtak egymásnak, a mik rajtuk maradtak. Mai napság a francia hadseregben «turkok»-nak nevezik az afrikai benszülöttek csapatjait, pedig egy török sincs köztük.

A görögönél épen úgy lehetett a magyar elnevezése «turka», mint a magyarnál a hellen neve «görög». Még manapság sem hínak bennünket semmi idegen nyelven «magyar»-nak, a legtöbbnek az alphabetjéből nem is lehet kiszorogatni ezt a szót. Még a régi jó barátunk, a lengyel is, a kinek pedig van az alfabetjében «gy» betű, úgy hí bennünket, hogy «venger».

Tovább másfélszáz évnél tanyáztak az igazi törökök itt Magyarországon, a mikor már a magyar nyelvnek irodalma, nyomdai terméke, prédikatori széke volt, - és elmentek innen, a nélkül, hogy tiz magyar szó ragadt volna rájuk: a török ajk még csak ennek a névnek «magyar» a kimondására sem idomult soha; annak az most is «mádszár». A két nyelv között nincs semmi amalgama, mely őket vegyülésre birja.

De még több lehetetlenség is tolakodik itéletünk elé, mely a nyelv kérdésen kívül utját állja Árpád magyarjai török voltának. Azóta, hogy Mahomed próféta az Izlám vallását megalkotta, háromszázhatvan év mult el Árpád hadainak Pannoniába jöveteléig; ha törökök voltak, akkor Izlámhitűeknek kellett lenniök. Arra pedig nincsen eset a világtörténetben, hogy török nemzet az Izlám hitét elhagyta volna, s felcserélte volna mással, de különösen a pogány vallással, napimádással, tűzáldozattal. Se adat, se monda, semmi hagyomány nem tartotta fenn nálunk a török papok elnevezéseit, ellenben a táltosok és gyulák pogány papneveit.

A nagynevű görög történetíró «szabadságkedvelőknek» nevezi a magyarokat, erről tanuskodik minden krónika, hagyomány, és ezer éves tapasztalás. Soha a törököket az alkotmányos szabadságérzet nem háborította, a török nemzet világhódító hatalmát mindenkor a vak engedelmesség képezte. Ez nem változhatott meg Pannonia levegőjétől.

A legrégebb kútforrás azt az adatot erősíti meg, hogy a magyarok áldozataiknál fehér lovat öltek le, annak a húsát megsütötték, fellakomázták. A töröknek tiltva van a lóhús eledele, annak csak a hasított körmű és kérőző állat van ételül engedve.

Hogy tehát egy győztes, honfoglaló erős nagy nemzet, a legyőzöttek kedvéért, elhagyja a *nyelvét*, a *vallását*, a *szokásait*, az *életmódját* és a *kedélyhangulatát*, ez a hihetetlen föltevések legmerészebbike.

De épen úgy nem talállok semmi alapot a török nyelvrokonság antagonistái, a finnugor nyelv-tudósok föltevésére.

A milyen őszinte tisztelettel viseltetem azon érdemek iránt, melyeket nyelvbuváraink a tudományos világban a finnugor nyelvek és azok fentartóinak ismertetése körül szereztek, annyira nem találom magamat arra indítva, hogy e néptörzsek nyelvében a magyar nyelv rokonát ismerjem fel.

Maga a ragozás, a grammatikai szabályok találkozása nem bizonyítja azt be. Ép oly kevésbé egyes szavaknak a finn, vogul, osztják, votyák, zürjén, csuvasz, cseremis nyelvekben a magyar szavakkal gyakran nagyon is erőszakolt értelmi közössége. Hisz a tót nyelvben többszázra megy azoknak a szavaknak a száma, melyek a magyar nyelvben otthonosak, azért semmi komoly tudós a magyar nyelvet szláv idiomának nem tartja.

Nem fitymáló büszkélkedés indít e megtagadásra. Hiszen a finn nemzet legnagyobb tiszteletnek tárgya, - mely két milliónyi lélekszáma mellett az óriási orosz birodalomba beékelve,

nemzetiségét ősi jó tulajdonainak, általános műveltségi fejlődésének, harcias erényeinek, csoda szorgalmának segítségével fentartani képes, melynek tudósait, költőit, sőt politikusait a legnagyobb rokonszenvvel kísérvük; - de a mellett a finn népnek egész nemzeti jellege, szokásai, hajlamai annyira elütnek a magyarokétól, hogy ez eltérést csak nyelvének különbözősége múlja fölül. - A világirodalomban is számottevő naiv néphős regéje, a Kalevala pedig annyira idegenszerű ránk nézve, hogy mi azt átérteni sem tudjuk.

A Kalevala regéjének megalkotásához az északvidék hosszú ködös éjszakái, csodás lég-meteórajai, a láthatáron végigsikló sugártalan napja, tűzfényben ragyogó éjhajnalos ege, fekete felhő alakjaival, varázsszerű zörejével, s a rémséges hótölcsérek tomboló bálványalakjai kellettek, de még inkább kellett az ezekből istenalakokat képező népkedély; míg a magyaroknál nemcsak a tüneményes égi csodák hiányzottak, de hiányzott a népkedélyből az istenalak-képzés hajlama. A magyar nép az égbolton a csillagoknak és csillagképleteknek csupa emberien felfogható neveket adott, az éjszark körül forgó csillagképletet elnevezte «Gönczöl szekerének», a tejutat Csaba vezér «hadak útjának». Az ősmagyar nem isteneket hozott le az égből, hanem a maga hőseit vitte fel az égbé.

A finn nemzeten kívül emlegetett ugor népcsalád törzsei kisebb-nagyobb tömegekben Észak-Oroszország és Ázsia határtalan pusztáin elszórva, mind igen érdekes népfajok lehetnek, méltók a népismertető tudósok tanulmányaira; de az a kevés, gyéren összeböngészett szó, mely nyelvükben a magyarhoz hasonlít, nem elég a rokonság megállapítására, míg testi és lelki mivoltuk vadonnat különbözik a mi népünkétől.

Nem a szegénységük, nem a csekély számuk, nem az alantas műveltségi állapotuk indít e véleményadásra. Zárjel közé teszem s mellékesen említtem fel az idevonatkozó adatokat. (A vogulok 28, az osztyákok 32 ezer lélekszámot tesznek, az utóbbiak a világ legpiszkosabb népfaja, holott a magyar népnek legkiválóbb jellege a tisztaságszeretet; a zürjének száma 83 ezer, ezek kereskedéssel foglalkoznak, ezért Észak-Oroszország zsidóinak nevezik őket.) De hát én a szegény atyámfiait meg nem tagadom, sőt ha a csalhatatlan tudományos világ egy népcsaládba soroz bennünket, a rokonságot is elvállalom, de azért határozottan állítom, hogy a magyar és finnugor nyelvek között azonos eredet *nincs* és nem volt soha.

De még azzal az állítással nem érem be, hogy «nincs», hanem azt is be fogom bizonyítani, hogy «*nem is lehet*».

*

A magyar nyelv alakult a jóhangzás és összehangzás szabályai szerint, a hogy semmi más nyelve a kerek föld művelt népeinek. Ugyanegy szóban mély és magas magánhangzók nem fordulnak elő, csak ritka kivételképen. S ezt a szabályt követi a ragozás is. Az a, o, u nem kerül össze e, ö, ü-vel. Az «í» középhangúnak vétetik, de a ragozásnál ennek is szabálya van, a szerint, a hogy rövid (pontos) i, vagy hosszú (ékes) í képezi az egy, vagy két tagú szógyököt: például «sziv», ragozva «szivem», «szív», ragozva «szívom», - «hiv» - «hivem», - «hív» - «hívom», - «ír» - «írok», - «ir», (gyógyszer) «ire» (Csabaire). «Nyir» - «Nyirség», - «nyír» - «nyírás», ugyanaz a szó ékeztve és pontozva egészen más szót jelent.

Némely nyelvújítónk nagyot vétett e szabály ellen, a midőn a magyar helyesírásban az i, u, és ü magánhangzók nál az ékeztést merőben kiküszöbölte, holott az ékeztés a szavaknak az értelmét megváltoztatja. «Kutat» mást jelent, mint «kútat», «tur» és «túr», «zuz» és «zúz», «nyul» és «nyúl», «tüz» és «tüz», «füz» és «fűz» mind különböző értelemmel bír.

Azt is mulasztásnak tartom, hogy írott nyelvünkben nincs kifejezve külön betűjeggyel a beszélt nyelvünkben használt közép «è», a mit a szeged-kecskeméti, valamint a székely népak rövid «ö»-vel, a sopronvidéki «ie»-vel jelez. - Két nyelvtudósunk, Gyergyay Ferencz és Vadnay Rudolf figyelemreméltó munkái rámutatnak e hiányra; Szinnyei József tudós

barátom Tájszótára igyekszik e hiányt pótolni. Holott a közép «è» szintén különböző értelmet ad a magyar szavaknak: «eszem» mást jelent, mint «észem», - «hegyes» (vidék) «hègyés» (eszköz), «derék» - «dèrék», «terem» - «tèrèm», «szemét», «szèmét» (Aranyánál «szömét». - «Makáma... te midőn sorsod szömét összehuzza, Vidám arcot akkor ölt»).)

Az ikes és nem-ikes igék ragozási szabályainál ismét merőben mellőzték nyelvújító tudósaink a népnyelv által követett jóhangzási módszert. Megcsináltak két Procrustes-ágyat, az egyikbe az ikes, a másikba a nemikes igéket tették, a szerint vágták le a lábát s húzták rá a ragot. Holott a magyar népajk nagy gonddal kerüli ki a *hasonló* mássalhangzók halmozását s e szerint cseréli el a ragozást. Ha a nem-ikes ige sziszegő mássalhangzón végződik, sohasem ragozza azt a sziszegővel: «ás, vés, néz, hoz, ráz, haboz, keres, idéz, tesz, vesz, vigyáz» után nem ragozza «ásasz, vésez, nézsz, hozsz, rázsz, habozsz, keressz, idézsz, teszesz, veszesz, vigyázsz», hanem veszi az ikes ige ragozását: «ásol, vése, nézel, hozol, rázol, habozol, keresel, idézel, teszel, veszel, hibázol». Ez így hangzik jól s a jó hangzás a magyar nyelv első kiváltsága. Ellenben az ikes igék ragozásánál ismét ugyanazon elvet megfordítva alkalmazza a népajk. Ha «l» vagy «r» magánhangzó van az «ik» vég előtt, oda a nem-ikes ige sziszegő ragasztékát teszi. «Telik» után nem jön «telel», hanem «telsz», «vállik» nem «vállol», hanem «vállsz», - «nyílik», «nyílsz», - «nyúlik», - «nyúlsz», - «elmúlik», - «elmúlsz», - «érik» nem «érel», hanem «érsz», - «porlik» nem «porlol», hanem «porlasz», - «romlik» nem «romlol», hanem «romlasz». («Romlasz, magyar nép!») Ime a klasszikus költő is a magyar népajk kivételes szabályait követte. Nem ártana e kivételt figyelembe venni a magyar tudományos akadémia helyesírás szabályainak újból megállapításánál.

Az egész világon nincs nyelv a magyaron kívül, melyben az ékezés (accentus) különböző elhelyezése, vagy elhagyása az értelmet megváltoztassa. Felhozom például ezt a szót «arat», ez ékezés nélkül németül «er mäht», a második hangzón az ékkel: «arat», «die Braut» (accusativus), az első az ékkel, «arat», «den Preis», mind a kettőn, «arat» «seinen Preis». A versírási prozódia is azt az állítást igazolja, hogy a magyar nyelvben az ékezés és a kettős betűk a magánhangzók hosszú kiejtésénél mellőzhetlen szabályt képeznek: úgy hogy szabályszerű hexametert a klasszikus ó-görög és latin nyelven kívül csak a magyaron lehet írni; a többi európai mívelt nyelvek hexameterére kerepelő zsvaj, de nem metricus vers.

A magyar népajk nem tűri a mássalhangzók halmozását; idegen szavaknál a kezdő kettős hangzók elé magánhangzót illeszt: «scholá»-ból így lesz «iskola» «Stall»-ból «istálló», «Stephanos»-ból «István». Míg a szláv nyelv éppen a mássalhangzók ropogtatásában keresi erejét: némely szóban egy magánhangzó sem fordul elő: «szmrt», «vfk», «Szrb». A német nyelv is a mássalhangzók halmozásával jellemzi alkotását: idegenből vett «p» betűvel kezdődő szavakat megélesít egy közbetett «f»-fel, «Pfaff», «Pfeffer», «Pfau», «Pfründe», «Pfungsten». Egy emlékezetes német mondatot jegyeztem fel egy vezérczikkből, mely így hangzik: «man begreift leicht, welch' lästiger Gast ein Papst in Haft ist». Hány éves korában képes e mondatot egy gyermekajk utána mondani?

Míg ellenben a magyar idiomában egy kész gyermeknyelv szótárát leljük, a mit mindenütt megtalálunk, a hol csak magyar gyermeket magyar anyák és dajkák ringatnak.

A magyar nyelvnek ezen sajátosságai már a bölcsőnél kezdődnek. A magyar gyermek már az első gagyogásánál saját szavakat használ, melyekkel első kívánságait, szemléleteit ki tudja fejezni s ezekben már mind észlelhető a magyar szóalkotás szabálya.

Saját magát nevezi «babá»-nak, a feje «botó», ha nagyobb lesz «buxsi», a keze «kacsó», a lába «bábó», az orra «czicze», a foga «kuszkus», az ételt híja «pápi»-nak, mikor eszik «papál», ha enni kér «hámhám»; az itala «tütü», a tápláló emlő «cziczi», a tejet mondja «titi»-nek, a kalácsot «kácsi»-nak, a tűz neve «zsizsi», a sipkája «süsü». A leüléskor «csücsül», a lefekvéskor «tentél», s «csicsíjját» vár, ha ringatást kíván. «Csócsit» kinál, ha csókol, «pacsit»

ád, ha kezet nyújt, «pá» a szava, ha köszönt, tompa «a-a», ha figyel valamire, éles «á-á» a megtagadó «nem», - «dádá», ha kér valamit, haragos «dádá», ha meg akar valakit veretni; «kukucs» a hamiskodó kacsintása, «sunny» ha elbujik, «huss» a futásra biztatása, - «ásimási» a táncztipegése, «hottó» a térden lovaglása. - A mitől fél, az «mumus», a mi szép, az «csecse», a mi rút az «be-e». A sirása «düdü», a fülbesugása «susu», «jajaj és jujuj» a fájdalom és ijedtség szava; ha fáj valamije, az «bibis» s ha viszket, az bizonyosan «bósa». Ha valakije elmegy, az «táttá», ha valami elveszett, az «csincs», ha valamihez nem szabad hozzá nyúlni, az «kacsi!» A tréfás veregetés «dobi dobi», az érzékenyebb «paczi paczi», az ugrás «hoppá», a hasraesés «nyekk», a hátraesés «totty», a mutató «nini» a bűz «piha». Az emberek, állatok számára is saját szavai vannak: az apa «tata», az anya «nyanya», az éltető nő «nenne», a férfi «bácsi», a fitestvér «bá», a dajkája «dada», a szolgáló «pila». Az állatvilágból a ló «czoczó», a tehén «böcze», a borjú «boczi», a kutya «tyutyu», a macska «czicza», a tyúk «pipi», a kacska «lili», a lúd «zsiba», a galamb «tubi», a malacz «pocza», a disznó «csocsa», a nyúl «muczi», a bárány «bari». Ha híja a kutyát «piz-piz», ha a macskát kergeti, «sicz!» ha szárnyast kerget, «hess».

A hallott hangok megkülönböztetésére is van a gyermeknyelvnek több kifejezése: «bumbum» a dob, «czini czini» a hegedű, «csingilingi» a csengettyű, «dúdi» az éneklés, «búböcze» az állatbögés, «pú» a lövés. Hát még a neveknek gyermeki énevekké idomítása.

Meglehet, hogy ezt a «babanyelvet» nem a magyar gyermekek találták fel, hanem az anyák és dajkák. - De hát ezek honnan vették? S hogyan lehet, hogy a hol csak magyar gyermekek ringanak bölcsőben, mind ugyanezt a becéző nyelvet beszélik? Hisz ezt nem tanítják iskolában. Ezeket a szavakat csak a tájszótárunkban találjuk feljegyezve, abban a kincses házában a magyar élőnyelvnek, melyet Szinnyey József tisztelt író társam, egy egész csoport nyelvbuvár közreműködésével mint élő bástyát emel a magyar népnyelvnek minden idegen és rokon nyelv inváziója ellen, egybegyűjtve a tájszólamokat, a mikben az óriásgyermek, maga a magyar nép a maga különleges eszmekörét, felfogásait kifejezésre juttatja, a melyben ötven kifejező szót találunk az ütésre, verésre, hatvanat a járásra, futásra, s melyeknek megfelelő szótárát a világ semmi más nyelvben meg nem találjuk még az osztyákban sem.

Hogy csak a menést jellemző szavakat soroljam elő, melyeknek legtöbbször más európai nyelven csak hozzá tett melléknévvvel lehet kifejezni: a járásra általában «megy, jár, jön, járkal», a különböző lassúbb, vagy tétova járásra «ballag, kullog, vegyeg, csoszog, koszog, czzammog, sompolyog, tipeg, toppog, vánszorog, botorkál, libeg, lejt, mászkál, sétál, ödöng, lézeng, révedez, tébolyog, bódorog, cselleng, ácsorog, ögyeleg, barangol, csatangol, tekereg, csavarog, kószál, kóborol, lépeget, bujdosik, hátrál», - huzamosb járásnál «czafol, baktat, inal, talpal, gyalogol, kutyagol, eblábol»; - gyors járásnál: «fut, szalad, lohol, nyargal, vágtat, rohan, suhan, robog, iramodik, nyomakodik, csörtet, dobog, kalimpáz, elszelel, elillan, uszul, veselkedik». Hol vannak ezek a török és finnugor nyelvekben?

S ez az általános nyelvvalakulási szabály az, mely a magyar nyelvet minden más nyelvtől merőben különböztetve teszi. Ez az, a mi lehetetlenné tesz minden rokonságot akár a finnugor, akár a török nyelvekkel; a mely lehetetlenséget grammatikai szabályok és egyes szavak hasonlóságai át nem hidallhatják.

Másik jellemző különössége a magyar nyelvnek az, hogy egyetlen szóból a ragozás által egész mondatot tud alakítani, a mit semmi más nyelv utána nem csinálhat. Ez a szó «láthatlak» németül «ich habe dich sehen können», - «megszerettelek», - «ich habe dich liebgewonnen». - Egy regényemben van egy négy igéből álló mondat: «küldtek, jöttem: - hínak, megyek». Ez németül így adatik vissza: «man hat mich gesendet, ich bin gekommen: - man ruft mich, ich werde gehen». Francziául ugyanez: «on m'avait envoyé, je suis venu: on m'appelle, je m'en vais». Míg latinban ugyanazt négy szó adja vissza: «mittebant, adveni: - vocant, ibo». Az esz-

mének ily rövid, de teljes értelmű kifejezése adja meg a magyar nyelvnek klasszikus alakzatát. - A pusztázó ugor nyelveknél a ragozás a nyelvalkotás alsóbbiságát jelzi; a magyarnál ellenben ez fölény: - ez a nagy különbség közöttünk.

Ezeknek a nyelvsajátságoknak az összevetése vezet engem arra a meggyőződésre, hogy a magyar nyelv épen úgy elkülönítve magában áll, mint a magyar nemzet maga, s hogy ez a nyelv ezer év előtt is magyar volt, mint volt az Árpád vezette nemzet.

A magyar nyelvnek kiváló sajátságai, kifejezésekben bővelkedő volta, szavainak idomíthatósága, értelemkifejezési helyessége azok a tulajdonok, melyek velem együtt egy korban támadt költőtársaimnak s azoknak élén Petőfinek, Arany Jánosnak lelkében azt a világot támasztották, hogy a magyar népnyelvet, a maga egyszerű, érthető, erőteljes kifejezéseivel az irodalom s a költészet nyelvénvé lehet, sőt szükséges emelni, annak a szabályait kell elfogadni és alkalmazni, a fenséges eszmék voltát is egyszerűségben kifejezni (a mi nem egyértelmű az irodalmi nyelvnek *parasztikussá* aljasításával) azzal együtt minden idegen szójárást, mondatfűzést, sőt eszmejárást is a magyar irányból kiküszöbölni, s kiváltképen a *magyar humort*, a miben a magyar népnyelv, népélet, népkedély oly kiválóan gazdag, tovább keresni azon az uton, melyen Gvadányi, Csokonai, Vörösmarty, Kisfaludy Károly és Fazekas előttünk jártak. - Talán értünk el vele valami sikert.

És daczára annak, hogy kiejtés dolgában a magyar nyelv a legtöbb változatosságot mutatja fel, a tiszta irott nyelv, a szegedi, a székely, a palócz, a dunántúli, a hienicz, a csángó, a kalotaszegi, a balatonvidéki negélek szerint (mert egyébnek nem lehet azt nevezni), mégis elkülönített, magyarázatra szoruló dialektus fajtát sehol sem képez, minő például a franczia «*langue-d'oc*» tájnyelv, melynek már manapság egész önálló irodalma van és tudományos egyletei léteznek, melyek azt terjesztik a «*cigaliers*» és «*félibres*» elnevezések alatt, külön jelvényekkel, czimerekkel s nyelvtudósoknál szokásos elkeserült lelkesedéssel; vagy a minő a németeknél a «*plattdeutsch*». A székely, a csángó népdalok értelme, helyesírása ugyanaz, a mi a Szeged és Csallóköz vidékieké, csak a magánhangzók kiejtése változik.

Abban pedig erős a hitem, hogy ha a magyar nemzet szellemi bajnokai, tudósai, költői, a magyar nyelvet továbbra is oly buzgalommal, oly istenihlette tehetséggel fogják művelni, mint századunk utóbbi évtizedeiben, ezt a mi édes anyanyelvünket a jövőben az európai művelt nyelvek magaslatára fogják emelni. Kövessük az arany jelmondatot irodalmi téren is, melyet esztergomi bazilikánk hirdet: «*Quæ sursum sunt, quærite*». Ha már őseink emlékét nem kereshetjük Ninive és Persepolis palotaromjai között, legalább ne keressük Ázsia szemétdombjain.

Midőn arra a meggyőződésre jutottam, hogy őseink e honba beköltözésük idejében is magyarok voltak, az a nehéz feladat állt előttem, hogy azt a szójárást, kifejezést, beszédmodot kitaláljam, mely ezer év előtt dívhatott náluk. Rövid mondataik lehettek, a mik gondolataikat világosan kifejezték. A magyar nyelv nem tűr közbeszúrt tételeket (incisum) - mik a német nyelvben megkivántatnak, annyira, hogy némely összetett phrasisnak a végén három verbum regens tolja előre egymást.

Nem volt szabad egy újkori szót, még kevésbé idegenből kölcsönzöttet a beszélő alakok szájába adnom, kivéve egy pár olyan szót, minőt a görögökkel, persákkal, szlávokkal érintkezve már akkor is elsajátíthattak. Ellenben fel kellett használnom a régen bevett ősmagyar szavakat, a miket a maguk megkövetelt helyén alkalmaztam, a hol a szövegben önmagukat magyarázzák, s melyeknek jegyzeteimben urát tudom adni. A hol pedig magam csináltam idegen szó helyébe magyart, annak is jogot tudok szerezni. Kútforrásaim voltak Ipolyi Magyar Mythológiája, Szinnyi Tájszótára, a Tudományos Gyűjtemény, Orbán Balázs Székelyföldre, és a Népmondák; azon kívül Kőváry, Király Pál, Kandra Kabos, s több tudósunk iratai.

A magyar nép kedélyhangulatát igyekeztem kitanulni népdalgyűjteményeinkből, a mik Erdélyi János, Arany László és Gyulai Pál, Kriza és Kálmán Lajos könyveiben valódi kincstárrá vannak felhalmozva. Ugyanazokból igyekeztem kitalálni a tartalomnak és dictionnak, valamint a danáknak megfelelő igazi magyar ritmust. Többnyire a rímtelen alexandrinus formát választottam hozzá, mely közvetíti, barazdolja a verselést a prózával. Tündéries jelene-
teknél használtam a rövid trochæusos sorokat, miket Vörösmarty is alkalmazott Csongor és Tündéjében; néhol azonban az előadás a jámbusos versalakot követelte.

A nyelv, a kifejezések, a formák technikájában magammal tisztába jövén, második feladatomban volt az ősmagyarok ezer év előtti testi alakját, szellemi belsőjét, uralkodó jellemét, viseletét, közmíveltségi fokát felfoghatóvá tenni.

A történetírás, a hagyományok, a régészet elég kiindulási pontot nyújtottak e feladatnál. Történelmi alapú munkánál a fantázia csak kiszínezni tud, de alakokat rajzolni nem képes; mert a mit a képzelem vázlatoz, az mese, nem történet. A történelemben pedig még az írott adatnál is súlytvetőbb a valószínűség, s ennek a megtalálásához az elvonás, abstractió vezet.

Hogy az ezer év előtti magyarok erőteljes, harczokban gyakorolt, a pusztázó élet viszontagságaiban edzett alakok voltak, az bizonyos. Harczmódjukat, taktikájukat híven adja elő az egykorú nagyhitelű történetíró.

Hogy nemzetüket száznyolcz nemzetségre osztották fel, kétségtelenné teszi a családi élet, a patriarchalis rendtartás bevett szokását.

A többnejűséget másokban kigunyolták, maguk közt nem túrték, a mi világosságot vet erkölcsi életükre. Az idegen történetíró feljegyezte róluk, hogy hadjárataik alatt az ostrommal elfoglalt városokban a női erényt soha meg nem sértették.

Még egy ethikai bizonyítékot kell felhoznom a magyar nemzet ősi önállóságára. Ez a családi életet jellemző elnevezése a családtagoknak, a minő semmi más nemzet nyelvében nem található. «Apa és anya» mindenütt megvan, de a magyarnál a rokonok elnevezése: «bátyám», - «öcsém», - «néném», - «hugom», - «süvem», - «ipam», - «napam», - «menyem», - «vőm», «nászom», - «nászasszonyom», - «ángyom», - «mostohám» mind olyan, az egész magyar családi életet ismertető szavak, a minőket a magyarok senki mástól nem kölcsönözhettek; ezeket nekik még a keresztyénség előtti korszakból kellett átörökölniök. A latin, germán nyelvekben ezek a fogalmak csak összetett szavakkal fejezhetők ki: «Schwiegertochter, Belle fille», a keleti soknejű családeletben pedig a fogalmakat is nehéz hozzájuk megtalálni.

Vallásuk az elemek tisztelete lehetett: tűz, víz, föld és szél, s a mindeneget éltető nap, a hold, a csillagok. Áldozataikat tűzhalmokon, források mellett tartották, a hogy ezt már az eltiltó keresztyén királyok rendeletei bizonyítják.

De a mellett más vallás iránt sem voltak türelmetlenek; a Messiás és Mózes hitét követhette közöttük akárki; a bálványokat hagyták bálványoknak. A keresztyénség első századaiban is megvolt még a Székelyföldön Bálványosvár (Arx idololatriæ), csak az Izlám volt előttük kipécézett hit. Papjaiknak, táltosaiknak fizetést adtak s azt még sokáig «Isten savának» «Karcz»-nak hítták.

Fejedelmüket szabadon választották s annak hűséget esküdtek, de viszont a fejedelem is hűséget fogadott nemzetének, a «napvágás»-sal megerősítve s az alaptörvények kölcsönös megtartásának fogadását nevezték «szer»-nek. Elfogadták a jövőre nézve az örökösödési dynastia elvét, még a gyermek Zsolt idejében, a kinek trónja már volt, de még palotája nem volt hozzá.

Külső viseletüket kitalálni engedi azon adat, mely szerint a magyarok sisakot, pánczélt viseltek, sőt lovaikat is vérttel látták el, *szügyelövel*. Pánczéljuk bivalybőrből lehetett, rézzel

kiverve, az előkelőknél pikkelyes vért, lánczból fonott ing. A bőr «melledzöt» most is viselik télen a magyar férfiak. Sisakjuknak hátul kettős lemezszárnnyal kellett kitoldva lenni, hogy a két *varkocsot* takarja, a harmadik az *üstök* elől volt. A szlávok hajviselete különbözött az ősmagyarokétól, a tótok azt csimbókba bogozva viselték, elől homlokukra fésülték, szemöldökig nyírva, míg az izlamhú kazárok a hajukat perzsa módra gyöngysorokkal ékesíték, a Mózes-hitű kabarok pedig hosszan vállig ereszték, kenőccsel *aztirozva*. Erre a megkülönböztető hajviseletre féltékenyeknek kellett lenni a magyaroknak, a mire utal egy régi magyar adatgyűjtemény,²²⁷ melyben feljegyeztetik, hogy I. István király a pogány módra áldozókat hajuk levágatásával fenyegette meg.

Ruházatuk otthon, asszonyaiktól szőtt vászonból, gyapjuposztóból, daróczból, állatok kikészített irhájából telt ki. Azt a vezérek arany és ezüst boglárokkal, fityegőkkel ékesítették, kik az orosz és lengyel uralkodók békeszerző ajándéku küldött selyem és bársony kelméit is öltözetükre használták. De a férfi öltözetek általánosan ki voltak himezve tarka virágokkal, sohasem madár s más állat alakokkal, mint a szláv fajoknál. A bunda nem hiányozhatott náluk s vezéreknél, hadnagyoknál az nemes nyest, medve, farkas, rókabőrből telt ki, a közrendnél báránybőrből s ez mindig fehér volt, csak a gallér fekete.

Gömbölyű, rézveretes bivalybőr paizst viselt a közharczos; a tekenőalakú akadályozta volna az íjászatban. Emezt csak a vezérek hordhatták, a kik paizsukon címerüket viselték.

A tegez és nyil félelmes fegyver volt a kezükben, mely előnyt adott támadásaiknak, s futásra fordított hadrendben is jó sikerrel használható volt. Lóhátról hosszú íjat, minő a jelenkori szigetlakóké, nem használhattak, azért a magyarok kézíjjainak vagy összerótt ökörszarvából, vagy aczélből kellett lenni, a minek megvonása kemény karizmokat föltételez. Kardpengéik híresek s messze földön keresettek voltak.

Régészeink állítása szerint a magyarok kardjai egyenesek voltak, a görbe kardokat csak a törökökkel való harcokban fogadták el. Ennek ellene mond az ezredéves őskiállításunkban, a sirbéli ereklyék közt felmutatott görbe kard, de ellene mond az egész magyar vitézkedési rendszer. Az egyenes kard szúrásra, a görbe kard vágásra való, s a magyarnál mindig az utóbbi képezte a viaskodásban való előnyt. Nyilvesszőiknek fája vasfából készült (talán tamariszk? de inkább somfa) s annak a hegyét «csíd»-nek hitták (a kelevéz horgas pengéjét szintén). Puzdrájuk, a miben nyilaikat hátukon viselték, szattyánbőrből volt, néhány még ma is látható, megnézni való munka. Épen úgy a nyergük és kantárjuk is remeke a nyereggyártásnak és szíjgyártásnak.

Hogy sarkantyút viseltek, azt sirleleteink bizonyítják, annál fogva sarut kellett hordaniok, mert bocskorra a sarkantyút nem lehet felverni, de a lovon harcolás módja is ezt követelte. Egyik kézben a paizs, másikban a kelevéz, kard, buzogány, vagy mindkettőben a kézíjj, ilyenkor a kantár nem vezette a lovat, hanem a sarkantyú.

Nyergüknek nem volt terhelője, (egy terhelő csattot sem találni az ős sirokban), mint a hogy nincs manapság a hortobágyi csikósoknak. Ezért hihetetlen az az állítás róluk, hogy nyereg alatt porhanyították volna a húst, hisz azzal mind tönkre tették volna lovaiknak a hátát, nem is maradt volna az ott, valamennyinek «porba esett volna a pecsenyéje». Ellenben fel van jegyezve az ősmagyar hadászok ételmezésének módja. Ez is ugyanaz, a mit most is követnek a hortobágyi lovasok (a kik valóságos mintaképei az ezerév előtti magyaroknak, kik azóta semmi más fajjal nem keveredhettek). Ezek a konczokra darabolt húst elébb megabálják, aztán, ha tél van, kifagyasztják, ha nyár van, megszáritják a napon, a karám tetején, s azt vizzik magukkal tarisznyába rakva. Az olasz kútforrás (Silvoni) szerint a száritott hust elébb

²²⁷ Szent Heortokrates 22. l.

apróra zúzzák, azután üstben felforralt vízbe hányják, abban porhanyítják. Nyers szalonnát eszik a magyar, de nyers húst soha semmi időben!

De már most arra, hogy ilyen viselettel, fegyverzetel, vértetzel ellátva, viseljenek hosszú hadjáratokat, okvetlenül kellett magukkal hordani egész csoportozatát a tanult értelmes iparosoknak, kézműveseknek: timárok, szücsök, vargák, takácsok, szűrccsapók, fazekasok, fegyverkovácsok, sőt filigránmunkát végező ötvösök, rézüntők, aztán a tegez-, nyíl-, nyereg-, kantárgyártók, ideghúrtekerők szabad osztályának kellett a harczoló magyar néppel együtt járni, sőt az is fel van róluk jegyezve, hogy őrlő malmuk is volt. S hogy ezeknek a műhelyeit, szerszámaikat hosszú vándorúton együtt szállíthassák, tömérdék szekérre volt szükségük s ezeknek előállításához nagyszámu «faragóra» és kovácsra. S a négykerekű szekér már magyar találmány, Olaszországban még mai nap is a kétkerekű corricolo járja. S hadjáratukban a szekerekből várat alakítottak.

S midőn a kézműiparnak ily kifejlett fokon kellett náluk divni, bizonyosra vehető, hogy saját írásjegyekkel is bírtak s el lehet fogadnunk, hogy ezek azonosak az őszékely írásjegyekkel. Hogy ilyenekkel kellett birniok, bizonyítják a két századdal később azoknak használatát eltöltő törvények.

Hogy ezek a betűjegyek egyszerű rovásokból álltak, az föltehető, hisz két pálczajegynek meg két félholdjegynek az összeállításából huszonnégy írásjegy könnyen összehozható, a miket az ősmagyarok négyszögre faragott pálczákra róhattak fel a hagyomány szerint.

Hogy Ázsia felől kellett jönniök, bizonyítja az, hogy Árpád Zalánnak tizenkét tevét küldött ajándékba. Azokat nem hozhatta Észak-Oroszországból, Pannoniában sem találhatta.

Egészen eredeti nemzeti szokás a kar-sebzés, vércsorgatás a közös serlegbe, (a székeleyknél a Sándóúr nemzetségtől örökölt szerezsendió kehely) a szövetségkötésnél, - a fejedelem paizsra emelése, - a föld, víz, és fű kívánás, hódolat jeléül.

Hogy tenger mellékéről kellett jönniök, azt bizonyítják a tenger fogalmával összekötött régi magyar szavak, miket sem idegenből nem vehettek, sem az új honban nem szerezhettek, mint maga a «tenger» (amit nem vehettek a jakut «tengiz»-ből), a «vitorla», «hajó», «árbocz», «kormány», «öböl», «zátony», «örvény», «hullám», «sirály», «kagyló», «czápa», és a «fövény». A szárazföldöt a magyar «homok»-nak nevezi, a tengerpartit «fövény»-nek.

Az Árpád-kori magyarok beköltözését a hazába összefüggőnek tartom az Attila hagyomány emlékeivel. Nem fogadhatom el költözködésük indokául a bessenyők rájuk nehezkedését. A bessenyők történetéről, hol laktáról kevéssel tudunk többet a semminél. Tudósaink: Hunfalvy, Jerney, Vámbéry nem világosítanak fel bennünket arról, hogy mi volt és hová lett ez a hatalmasnak nevezett nagy nép alig több, mint egy század lefolyása alatt. Ha éppen csak a nyugtalan szomszédság kényszerítette volna Álmos magyarjait sátorfaik fölszedésére, mehetek volna fölfelé Ázsiába, egész a termékeny Amur vidékig, amihez, ahogy elköltözött a közelmúltban a félmilliónyi kalmuk nép, a kievi diadalmas hadjáratuk után egészen nyílt útjuk volt. Teljesen valószínűtlen, hogy ugyanazok a magyarok, a kik egy évtized alatt a bolgár, morva és orosz nemzet ellenében diadalmas hadjáratokat viseltek, éppen a sehol meg nem található bessenyő nemzet elől futottak volna világtalan világig. Maga a «bessenyő» név is újabbkori szerzemény, régi történeti műveink úgy nevezik őket, hogy «paczinacziták», - a későbbiek «pecsenyégek»-nek. Ethnographusaink pedig oly alaposan elbánnak velük, hogy utoljára nem lehet kitudni: székeleyek voltak-e, vagy kunok, vagy palóczok, de mind Magyarországon telepedtek le. S ezek kergették Árpádot?

Árpádnak elhatározott szándékkal kellett Európa nyugatja felé venni az irányát, hisz alig mult kétszáz éve, hogy Magyarország területén az avarok (várkunok) uralkodása osszeroskadt, kik közel kétszáz esztendeig bírták e földet, szintén Attila öröksége jogczimén, s tetteiket a világ-

történet lapjain fenhagyták, ittlétük nyomait czölöpváraikban, miket a népajk «avarülés»-nek nevezett el. A hagyomány szerint a Kárpátokon átkelésre ösztönző sasok, a vészérlő fehér szarvas, a turul madár legendái összetalálkoznak a vezér által előre küldött kikémlelők tudósításaival, a «hét vizek országának» áldott termékenységéről, a Kárpát heglánczolatán túl, úgy, hogy a hagyománynál erősebbnek kell tartanunk a kiszámítást az újhonfoglalásnál. Azt is kitudta Árpád kémei által, hogy az egész területet, melynek most Magyarország a neve, Erdélyt is beletudva, egymás nyelvét nem értő, egymással ungorkodó néptörzsek tartják gyéren megszállva, marahán, morva, bolgár, dák, német, keverve itt rekedt, vagy bevándorolt magyar-rokon kazárral, székelylyel, palóczczal, várkunna és jászszal, a kik fölött a fenhatóságot elnyerni az erős magyar népnek majd könnyű szer leend.

A krónika mondja, hogy midőn a Dunán átkeltek, s Etele városát birtokukba vették, a kinek nemzetségéből származott Árpád vezér, dal és zene mellett nagy vígassággal lakmározának. Innen küldte ki Árpád két hadseregét öt vezére alatt a dunántuli tartomány meghódítására, kik az adriai tengerig hatoltak.

A zene és dal iránt is kellett érzéknek és hajlamnak lenni a régi magyaroknál. Priscus Rhetor a hun király Etele udvaránál énekeseket, hegedősöket talál, kik a hősök viselt dolgait zengedezik, a hegedősök, mesemondók «csácsogásait» a honfoglalás után két századdal később tiltják be a hitbuzgó keresztyén királyok. A zenét «igrecz»-nek hitták, hangszereik voltak a kürt, furulya, tilinkó, hegedű, koboz: a tárogató későbbi, a cimbalom, brúgó, csimpolya, már idegentől vett kölcsön, ámbár az utóbbi magyar neve «duda» azt engedi hinni, hogy ezzel is tudtak bánni a magyar harczos néppel együttjáró nyájörök, a kiket «hídó» legényeknek hitták. A bohóczkodást azonban akkor is bízták az idegenre, miként később Markalf és Beczkó idejében.

Babonáik, képzelmi világuk gazdag mezőt tár fel népmondáinkban, miket a már említett gyűjteményeken kívül Kandra Kabos, de legfőképp Ipolyi Arnold Magyar Mythológiájában találunk, úgy szintén a későbbi boszorkányperekben s a magyar «Szent Heortokrates»-ben. (Ez utóbbiban az általános tűzkioltásról.)

Az Emős anyáról és Álmos fiáról szóló mondát ép úgy nem engedhetjük elvitatni, mint a hogy nem engednék a rómaiak utódai meghazudtolni a Romulus és Remusról s azoknak farkas dajkájáról szóló néphagyományt, a hellenek az Iliást, s a biblia hívei az ott található természetfölötti csodákat.

Minthogy őrlő malmot is használtak az ősmagyarok (a minőhöz hasonlót valamennyi ugor néptörzsnél egy utazó sem jegyzett föl), annál fogva őrléshez való kenyérpótló növényekkel is kellett ismeretségüknek lenni. Árpád a serkésztetéshez, *zabot* a lótenyésztéshez rendes míveléssel kellett termesztetniök, a zabkenyeret hitták «abrakcipónak», a köles, mint emberi tápszer, késő tavasszal vethető s korán aratható lévén, malmom meghántva, emberi emlékezet óta kedvencz eledele volt a köznépnek, mint fordított kása. A gabonatermelést sokkal korábban kellett ismerniök a magyaroknak, mint a még most is folyvást nomadizáló népfajoknak, s ha két hasonlító szó kerül össze, azt amazoknak kellett ezektől kölcsönözni.

Azonkívül gyűjthették rendes földmívelés nélkül a rozsnokot, csenkeszt, (harmatkása, jóízű eledel, vizes helyen magátul terem) a tönkölyt, alakórt (buzafajok), tarbúzá, csóré-árpát, héla-zabot, sulymot. Asszonyaik termesztették a káposzta család gyorsan fejlődő répa fajtáját, a nélkülözhetlen hagymákat, és az Erdélyben most is kedvelt barabolyt, a csicsókát. A néphit szerint magát a káposztát is a magyarok hozták be Ázsiából («Káp-hozta»), a melynek fejes fajtáit a rómaiak utódai még most sem mívelik. Azonkívül termesztetniök kellett a kendert, lent, komlót, mákot, fűszerül ürmöt, tormát, tárkonyt, kaprot.

S minthogy az öltözetek kihimzéséhez színes fonalakat és szíronyokat használtak, kellett ismerniök a festő buzért, csüllenget, borbolyát, vérfürtöt, égerfa bingóját, érczfestékekből használhatták a rézhegyekből előtörő kék gáliczot, a zöld rézrozsdat, barnának a vasrozsdat. A himzések kedvelt cífrái, a szekfű, a rózsa, a granátalma szintén ázsiai flórára vallanak, a rózsát (római neve előtt, a görög neve «rhodos») hitták csipkének, a granátalmát «szerelem almájának». S a mindenütt pompázó tulipánt nevét talán épen Ázsia adta kölcsön Európának: a név annyira keleti s oly kevéssé nyugoti hangzású s mellékneve «Gessneriara» épen arra utal, hogy nagy későn lett Európában meghonosítva, a mikor az már minden magyar szüreggalléron pompázott, míg a nyugati diszítványokon a lilium uralkodott.

Mentül jobban belemélyedünk az emlékekbe, ezer év előtti őseinknek megjelenése annál jobban kidomborul képzeletünk előtt. A tények beszélnek.

Tény az, hogy az Árpád alatt beköltözött száznyolcz nemzetség, a hozzájuk csatlakozott kunokkal egyesülten, mindegyik a saját hét vezérének kormányzása alatt oly tekintélyes hadsereget állított síkra, várvívó ostromgépekkel ellátva, mely azon korban döntő hatalmat képezett. Különben lehetetlen volna, hogy a honfoglaló magyarok rövid öt évi időköz alatt, tehát csaknem egyszerre Erdélyben Gyalu dák seregét, a tót felvidéken Czobor hadát, a Duna-Tisza közt Zalán egész bolgár nemzetét, a Vértesben Szvatopluk morváit, Temesben Gládot megtörhessék; s ezzel egyidejűleg Marót csakánt Biharban folytonos ostrom alatt tartsák; még egy kalandvágó dandárt a Balkán-félszigeten is csatangoltassanak s a mellett még egy tartalék sereget is készen tartsanak, magukkal hozott családjaik, kézműveseik, nyájaik megvédésére s az újan épített várak, Munkács, Szabolcs, Csongrád megszállására.

Hogy ily sokfelé ágazó hadjáratot Árpád fejedelem oly rövid idő alatt, egyetlen balsiker esete nélkül, teljes diadallal hajtott végre, ez is tény s tanúsága nagy hadvezéri tehetségének. Az is feljegyzett adat, hogy minden, nagy céljának útjában álló, idegen fejedelemhez elébb követeket küldött, kik annak szövetséget ajánljanak, s egyúttal a helyi viszonyokat, az idegen nép haderejét kitanulják.

Tény, hogy a legyőzött ellenséges fejedelmek előkelőit, kiket vezérei foglyul ejtének, szabadon bocsátá s váraikban, birtokukban meghagyta, a mi viszont államférfiúi bölcsességét teszi kétségtelenné. Kivételt csak a bolgárok képeztek, a kiket törzsökös országuk határán, a Dunán túl üzött.

Tény, hogy Árpád nemzetének alkotmányos kormányformát adott, hogy az országot nem csak elfoglalni, de czélszerűen felosztani és organizálni is tudta.

Tény, hogy nem csak gyors előnyomulását hadseregét mozgósította, de vele együtt a hozzá tartozó egész pereputyot, asszony, gyermek, cselédnépet, nyájakat, gulyákat, földművelő jobbágyokat magával hozta, a kik a hadsereget követve, annak élelmezését, fegyverrel ellátását lehetővé tették és így az őshazában nem maradhatott senki, a kihez a honfoglalók visszakiváncsoznak.

(Julián barát regéjét a háromszáz év múlva felfedezett Volga-vidéki ősmagyarokról tisztán a képzelet szüleményének tartom.)

Az is tény, hogy a honfoglalás befejeztével Árpád négy legényfia közül egy sem volt életben; mert az itt született gyermek Zsoltot emelték a vezérek a fejedelmi paizsra.

Milyen fenkölt léleknek, milyen vaskemény jellemnek kellett lenni annak az atyának, a ki ennyi áldozatot tudott hozni a megalkotott hazáért! Árpád egy élő érczszobor, a kinek még a dobogó szive is aczél.

De a történelem bölcsészetének még ebben a fejedelmi gyász tényében is a messzeszámító világszemlélet intező kezét kell feltalálni.

A magyarok Istene (a hogy mi nevezzük) nem engedte, hogy ismétlődjék ugyan e hazában a hun nemzet katastrophája, melyet világhódító diadalai után, az egymással versengő Etelefiak testvérgyilkos harcza semmisített meg. Az Isten-kéz letörülte mind a négynek a nevét a történelem lapjáról. Adott helyettük egy ötödiket, a kit már e haza földje csókolt meg születésekor s választott számára rokonvérből való társat.

Olyan momentuma ez a magyar nemzet történetének, mely egyfelől alapot vet a világtörténelembe játszó jövődőnek, másfelől a megragadó drámai és idylli jelenetek képét idézi képzeletünk elé, a mit felélénkítenek a hajdankor tündérekkel együttélő mesealakjai.

Legyen nekem megbocsátva, hogy ez a tüneményes korszaka nemzetünk életének engemet egész életemen át arra csábítgatott, hogy azt képzeletem segélyével láthatóvá tegyem s hogy e csábításnak életem alkonyán engedtem.

Talán jön még utánam nagyobb idők szülte, jobbanlátó szellem, a ki azt, a mit én gyöngye kézzel alkottam, megteremti erősebb kézzel!

Budapesten, 1897. Aratás hó 18-án.

Dr. Jókai Mór.